

Οικουμενική Ομοσπονδία
Κωνσταντινουπολιτών

Ιστορικό Αρχείο του Εθνικού και
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Πρακτικά της Ημερίδας:
ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΙΩΝ:
ΑΝΑΔΕΙΞΗ και ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ

Πέμπτη, 16 Οκτωβρίου 2014, ώρα 18:00
Πνευματικό Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών
Δημητρίου Σούτσου 46, Αμπελόκηποι

Ημερίδα:
ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΙΩΝ:
ΑΝΑΔΕΙΞΗ και ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ

Πρόγραμμα:

- Χαιρετισμός από τον εκπρόσωπο της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίου Κυρίου Βαρθολομαίου, Δρ. Σταύρο Θ. Ανεστίδη.
- Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο της ΟΙ.ΟΜ.ΚΩ, καθ. Νικόλαο Ουζούνογλου.

Συνεδρία Α' : Τα διαθέσιμα Αρχεία και η πρόσβαση σε αυτά.

Συντονιστής: Δρ. Σάββας Τσιλένης, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Εισηγητές:

- Καθ. Νικόλαος Καραπιδάκης, Πρόεδρος της Εφορίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους.
- Dr. İşık Tandoğan, Βακούφι Ιστορίας (Tarih Vakfi).
- κα.Ειρήνη Τσουρή, Προϊσταμένη της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνών.
- Δρ. Δημήτριος Μπαχάρας, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.
- Λέκτ. Έφη Κάννερ, Λεκτ. Παναγιώτης Πούλος, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών, Ε.Κ.Π.Α.

Συνεδρία Β' : Δράσεις Αξιοποίησης Αρχείων – Προοπτικές Συνεργασίας

Συντονιστής : Καθ. Νικόλαος Ουζούνογλου, ΕΜΠ

Εισηγητές:

- Δρ. Δημήτρης Καμούζης, Δρ. Ιωάννης Κυριακαντωνάκης, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.
- Υπ.Δρ. Ιάσωνας Χανδρινός, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος - Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος.
- κα. Οθωνία Ζάγκλη, Ψηφιοποίηση του Αρχείου *Εταμπλί* των Ρωμιών της Πόλης (1931).
- Αναπλ. Καθ. Μανόλης Πατηνιώτης, Αρχείο *Ανθέμιον* του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Δρ. Αντώνιος Παυλίδης, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών.

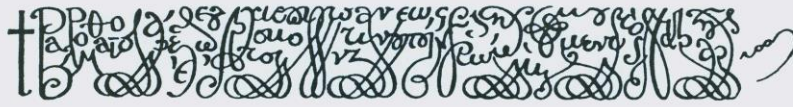
Παρουσίαση του ιστότοπου *Ανθεμίον* από τον συνεργάτη του Ιστ. Αρχ. του ΕΚΠΑ κ. Αλέξανδρο Αγγελάκη.

Συμπεράσματα: Καθ. Κώστας Γαβρόγλου, ΕΚΠΑ.

Η Ημερίδα αποσκοπεί στην ανάδειξη και διάσωση των υπαρχόντων αρχείων που αφορούν τον Ελληνισμό της καθ' ημάς Ανατολής καθώς και στην διοργάνωση ερευνητικών προγραμμάτων με βάση τα αρχεία αυτά.

Στο τέλος της Ημερίδας η ΟΙ.ΟΜ.ΚΩ. θα τιμήσει τους εθελοντές που εργάστηκαν για τη ψηφιοποίηση του Αρχείου ΕΤΑΠΛΙ Κωνσταντινουπολιτών που καταρτίστηκε υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών το 1931.

Χαιρετισμός της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου Α' που
αναγνώσθηκε από τον εκπρόσωπο Του Δρ. Σταύρο Ανεστίδη

Τῷ Εντιμολογιωτάτῳ κυρίῳ Νικολάῳ Ουζούνογλου, Ἀρχοντι Προσπάτη τῶν Γραμμάτων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Καθηγητῆ Πανεπιστημίου, Προέδρῳ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Οἰκουμενικῆς Ὁμοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτῶν (ΟΙΟΜΚΩ), τέκνῳ τῆς ἡμῶν Μετριότητος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ, χάριν καὶ εἰρήνην παρὰ Θεοῦ.

Τὸ παρατηρούμενον ἐπ' ἐσχάτων ἔντονον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀνεύρεσιν, μελέτην καὶ ἀξιοποίησιν τῶν ἀρχείων τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια τῆς Ὁμογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μήτρας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἔδρας τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ γεγονός τὸ ὁποῖον πληροῖ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὴν ἡμετέραν Μετριότητα καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἡ γνώσις τῆς ἀπωτέρας καὶ τῆς προσφάτου ἱστορίας τῶν Ρωμηῶν τῆς Πόλεως κατέχει πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν καθ' ἡμέραν μέριμναν ἡμῶν προσωπικῶς, ἐνδιαφερομένων διὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ περὶ ἡμᾶς λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀποτελέσαντος τὸν ἐνταῦθα κοινοτικὸν ἴστον τῶν Ὁρθοδόξων Ρωμαίων καὶ δημιουργήσαντος πολιτισμὸν καὶ παραδόσιν. Καὶ τοῦτο διότι πολλαὶ πτυχαὶ τῆς ἱστορίας ταύτης παραμένουν εἰσέτι ἀγνωστοὶ καὶ κεκρυμμένοι εἰς διάφορα ἱστορικὰ ἀρχεῖα, τὰ ὅποια χρῆζον ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας καὶ διασώσεως ἀλλὰ καὶ μελέτης ὑπὸ ἐδικῶν ἐρευνητῶν καὶ ἐπιστημόνων.

Ἡ ἀληθὴς γνώσις τῆς ἱστορίας εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ρωμηοσύνης τῆς Πόλεως δὲν εἶναι καρπὸς ξηρᾶς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ κατακτήσεως ἐνὸς γνωστικοῦ ἀντικειμένου. Εἶναι πρωτίστως καρπὸς κοινωνίας προσωπικῆς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μελέτη τῶν ἱστορικῶν πηγῶν ὑποβοηθεῖ τὴν κοινωνίαν ταύτην, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς αἰωνιότητος, καθότι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καταργοῦνται τὸ παρὸν, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, καὶ ὁ πιστὸς βιοῖ τὸ αἰώνιον παρὸν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, «ἐληλυθυίας ἐν δυνάμει» (Μάρκ. θ', 1).

Ὅταν ἐνεργήσῃ ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ, τότε ὁ ἄνθρωπος δὲν γνωρίζει οὔτε διάστημα, οὔτε χρόνον, οὔτε γέννησιν, οὔτε θάνατον, οὔτε ἄλλας συνθήκας καὶ σχέσεις τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ καθορᾷ τὰ πάντα ἐν τῷ Φωτὶ τῆς Ζωῆς, ἐν τῇ Ἀνάρχῳ Ἀρχῇ, ἡ ὅποια ἐπισκέπτεται τὴν ταπεινὴν καὶ διάγουσαν ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐν ἐπιγνώσει ψυχὴν. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ πραγματικὴ ἱστορικὴ γνώσις δὲν ἔρχεται διὰ τῆς διανοήσεως ἀλλὰ ἡ ὀργανικὴ δι' αὐτὴν ὁδὸς εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀνιδιοτελεὴς προσφορὰ, αὐτὴ ἡ ὅποια ἀναγλύφως περιγράφεται καὶ καταγράφεται εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ρωμηοσύνης τῆς Πόλεως ἡμῶν, ἡ ὅποια καὶ αὐτὴ εἶναι ἀρχεῖον καὶ θησαυροφυλάκιον καὶ δύναμις καὶ δημιουργία καὶ παρελθόν, ἰδιαιτέρας παρὸν, ἀλλὰ κυρίως μέλλον. Εἶναι συνέχεια καὶ συνέπεια ἐν τῇ Πόλει καὶ εἰς τὴν Πόλιν καὶ διὰ τῆς Πόλεως. Δι' αὐτὸ εἶναι ζωὴ οὐχὶ ἄψυχος τῶν ἀρχείων ἀλλὰ ἔμψυχος ἐμπειρικὴ. Εἶναι δὲ γνωστὰ αἱ καταγραφαὶ εἰς τὰ

διάφορα ἀρχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐρευνήσετε καὶ θὰ μελετήσετε κατὰ τὴν ἡμερίδα, τοῦ μοναδικοῦ ἤθους καὶ τῆς συνεχίσεως τῆς Ρωμαϊκῆς παραδόσεως, παρὰ τὰς καιρικὰς περιστάσεις καὶ τὰ προβλήματα καὶ τοὺς πειρασμούς, τὰ ὁποῖα ἀναγλύφως μαρτυροῦν αὐτὸν τὸν μοναδικὸν πολιτισμόν.

Ὅθεν, μεθ' ἰκανοποιήσεως χαιρετίζομεν ἀπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας καὶ προσωπικῶς τὴν ἡμερίδα «Τὰ ἀρχεῖα τῶν Ρωμηῶν. Ἀνάδειξις καὶ ἀξιοποιήσις», ὀργανουμένην ὑπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς Ὁμοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτῶν, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων συναφῶν φορέων, μὲ στόχον τὸν συντονισμόν τῶν προσπαθειῶν πρὸς τὴν ἀνωτέρω κατευθύνσιν, πάντοτε ὑπὸ τὴν αἰγίδα, τὰς κατευθύνσεις καὶ τὰς ὁδηγίας τοῦ συνεχιστοῦ σήμερον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ρωμηοσύνης τῆς Πόλεως Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐλπίζοντες ὅτι τὴν πρωτοβουλίαν ταύτην θὰ ἀκολουθήσουν καὶ ἄλλαι, γνωρίζομεν ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην θέλει ἐκπροσωπήσει ὁ εἰδήμων Ἐλλογιμώτατος κύριος Σταῦρος Ἀνεστίδης, καὶ εὐχόμεθα ὅπως ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εὐλογήσῃ τὴν ὑμετέραν προσπάθειαν ταύτην, ὥστε νὰ ἀποδώσῃ πλουσίους τοὺς καρποὺς αὐτῆς, προτρεπόμενοι ὑμᾶς ὅπως ἐνημερώσητε τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν σχετικῶς πρὸς τὰ πορίσματα τῆς Ἡμερίδος, ὑποβάλλοντες ἡμῖν καὶ ἀντίγραφα τῶν γενησομένων εἰσηγήσεων.

Ἐπὶ δὲ τούτοις, ἀπονέμοντες τῇ ὑμετέρᾳ Ἐντιμολογιότητι, τοῖς συνεργάταις αὐτῆς καὶ πᾶσι τοῖς μετέξουσιν εἰς τὴν ἡμερίδα ταύτην φιλόστορον ὀλόθυμον τὴν πατρικὴν καὶ Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐλογίαν, ἐπικαλούμεθα ἐφ' ὑμᾶς πανοικί καὶ ἐπὶ πάντας τὴν Χάριν καὶ τὸ ἄπειρον Ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

βιδ' Ὀκτωβρίου ιδ'

Ἐπισημοῦς
Ἐπίσκοπος
Ἐκκλ. Ἱεροσολύμων
Διάκονος εὐχὴς Θεοῦ
Εὐχέμενος

Χαιρετισμός από τον Πρόεδρο της Οι.Ομ.Κω., καθ. Νικόλαο Ουζούνογλου

Αξιότιμε κύριε εκπρόσωπε της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού μας Πατριάρχη, αξιότιμοι κυρίες και κύριοι,

Ευχαριστούμε για την συμμετοχή σας στην σημερινή Ημερίδα με θέμα που αφορά αντικείμενο που δίνει μεγάλη σημασία η Οι.Ομ.Κω. Η διάσωση και μελέτη έχει πολλαπλή σημασία όχι μόνο για την αποκάλυψη των ιστορικών αληθειών αλλά και στον αγώνα που δίνει σε συνεχή βάση η Οι.Ομ.Κω. για την αποκατάσταση των δικαιών της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας της Πόλης και την θεραπεία των αδικιών που έχει υποστεί. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η διεκδίκηση από το Δ.Σ. της Οι.Ομ.Κω. της επιστροφής στην Κωνσταντινούπολη σε Ομογενειακό Ίδρυμα του Αρχείου και των Βιβλίων του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (1862-1923) που έχει κατασχεθεί από το Κράτος της Τουρκίας το 1923-24. Είναι μια απαίτηση που έχει τον χαρακτήρα της αποκατάστασης πολιτισμικής κληρονομιάς. Ως Οι.Ομ.Κω. πιστεύουμε ότι η επικράτηση του δικαίου απαιτεί αποδεικτικά στοιχεία και το οποίο βρίσκονται σε αρχεία στην Τουρκία, Ελλάδα, Ελβετία και άλλα μέρη. Είναι γνωστό ότι σημαντικό μέρος των αρχείων της Ρωμιουσύνης έχουν χαθεί ή τουλάχιστο θεωρείτε ότι έχει χαθεί κατά τον Αφανισμό του Ελληνισμού της Ανατολής της περιόδου 1914-23.

Ευχαριστώντας στους ομιλητές της Ημερίδας και ιδιαίτερα τον συμπολίτη μας Καθ. Κώστα Γαβρόγλου που έχει προσφέρει πάρα πολλά στην διάσωση των Αρχείων της Ρωμιουσύνης της Πόλης θέλω να τονίσω ότι είχαμε απευθύνει πρόσκληση και στην την Διεύθυνση των Αρχείων της Πρωθυπουργίας της Τουρκίας και στο Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελληνικής Δημοκρατίας. Στην πρώτη περίπτωση δεν λάβαμε απάντηση ενώ στην δεύτερη περίπτωση υπήρξε αδυναμία συμμετοχής.

Ως Οι.Ομ.Κω. έχουμε προσπαθήσει με τα περιορισμένα μέτρα στην συλλογή αρχείων όπως π.χ. το Αρχείο της Κοινωνίας των Εθνών της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής Πληθυσμών (1923-1932). Επίσης υπάρχει μια πολύ σημαντική εργασία στο αρχείο της καταγραφής των εξαιρούμενων από την Ανταλλαγή Πληθυσμών (Ετμαπλί) Κωνσταντινουπολιτών που θα παρουσιαστεί στην σημερινή Ημερίδα.

Με την ευκαιρία αυτή θέλω να τονίσω την σημασία να υπάρξει μάθηση από τους ερευνητές στα θέματα αυτά της Οθωμανικής Γραφής καθώς και πολλά τεκμήρια της Ιστορίας της Ρωμιοσύνης βρίσκονται σε αρχεία που έχουν συνταχθεί με το αλφάβητο αυτό.

Ελπίζουμε η Ημερίδα αυτά θα ανοίξει τον δρόμο για την σύναψη συνεργασιών μεταξύ των φορέων που ενδιαφέρονται για την αξιοποίηση των Αρχείων που αφορούν την καθ' ημάς Ανατολή και βέβαια με προτεραιότητα την Κωνσταντινούπολη.

Συνεδρία Α' : Τα διαθέσιμα Αρχεία και η πρόσβαση σε αυτά.

Συντονιστής: Δρ. Σάββας Τσιλένης, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Εισηγητές:

- Καθ. Νικόλαος Καραπιδάκης, Πρόεδρος της Εφορίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους.
- Dr. İşık Tandoğan, Βακούφι Ιστορίας (Tarih Vakfı).
- κα.Ειρήνη Τσουρή, Προϊσταμένη της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνών.
- Δρ. Δημήτριος Μπαχάρας, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.
- Λέκτ. Έφη Κάννερ, Λεκτ. Παναγιώτης Πούλος, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών, Ε.Κ.Π.Α.

Τα Αρχεία του Ελληνισμού της Ανατολής στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ)

Καθ. Νικόλαος Καραπιδάκης,

Πρόεδρος της Εφορίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους

Κυρίες και κύριοι,

Ως φορέας της Πολιτείας τα ΓΑΚ έχουν και την αρμοδιότητα της εποπτείας των Αρχείων των Ελληνικών Κοινοτήτων του Εξωτερικού όπως αποκαλεί ο τίτλος της Ημερίδας των Ρωμαϊκών Κοινοτήτων της Ανατολής και της Κωνσταντινούπολης. Σε διάφορες περιστάσεις το Ελληνικό Κράτος έχει εκδηλώσει το ενδιαφέρον της για αρχεία αυτά. Αναφέρεται ότι οι οικογένειες Ράλλη και Μπενάκη την περίοδο 1919-20 κάλυψαν τα έξοδα της μετάβασης Γ. Βλαχογιάννη στη Μ. Ασία στην προσπάθεια εξερεύνησης των αρχείων των Κοινοτήτων. Σαν αποτέλεσμα αυτών των εργασιών μέχρι σήμερα έχουν συγκεντρωθεί πολλά αρχεία των Ελληνικών Κοινοτήτων του Εξωτερικού.

Βέβαια μια από τις πλέον σημαντικές συλλογές αρχείων, που μοιραζόμαστε με το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (ΚΜΣ) είναι το Αρχείο του Ταμείου Ανταλλαξίμων.

Επιπλέον σε σύντομη παρουσίαση τα αρχεία αυτά είναι:

Α) Προξενικά Αρχεία Κωνσταντινουπόλεως που 100'δες τόμους αποφάσεων Προξενικών Δικαστηρίων και Πράξεων που καλύπτει την μεγάλη 19^{ου} αιώνα μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι εκατοντάδες τόμοι που δεν έχουν μελετηθεί. Αποτελεί ένα αρχείο που είναι υποψήφιο σε μελλοντική ψηφιοποίηση στα πλαίσια μελλοντικού προγράμματος.

Β) Ένα μέρος του αρχείου του Εμμανουήλ Γεδεών.

Γ) Μικρές συλλογές Κωνσταντινουπολιτών που έχει καταλογραφηθεί.

Δ) Ταμείο Ανταλλαξίμων – Πρόκειται για πολύ σημαντική συλλογή. Περιέχει όλα τα σημαντικά αρχεία για τις Κοιότητες, Μορφωτικούς Συλλόγους. Κατέχει πολύ μεγάλη σημασία. Το επισκέπτονται και πολλοί ερευνητές από την Τουρκία.

Ε) Ένα εξίσου σημαντικό αρχείο είναι αυτό της Ύπατης Αρμοστείας της Σμύρνης. Είναι πελώριο και αφορά την Ελληνική Διοίκηση της Σμύρνης. Είναι προσιτό πλέον ενώ άργησε η ταξινόμηση του. Προκαλεί ενδιαφέρον Ελλήνων και Τούρκων ερευνητών.

Θέλω να τονίσω ότι η πλειονότητα των αρχείων του ΓΑΚ είναι προσβάσιμα χωρίς σχεδόν κανένα περιορισμό. Για ελάχιστες περιπτώσεις υπάρχουν περιορισμοί στην πρόσβαση τους.

Θέλω να τονίσω ότι οι προσπάθειες εντοπισμού και στη συνέχεια απόκτησης αρχείων όπως των περιπτώσεων που ενδιαφέρουν την παρούσα Ημερίδα αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες και η εμπειρία δείχνει ότι οι προσπάθειες αυτές πολλές φορές δεν στέφονται με επιτυχία. Σαν παράδειγμα υπήρξε η περίπτωση των Αρχείων των Ελληνικών Συλλόγων της Πολωνίας όπου δεν μπορέσαμε ως ΓΑΚ να συνεννοηθούμε με το Υπουργείο Εξωτερικών. Οι δυσκολίες αυτές συνεννόησης επηρεάζουν πολύ την αποτελεσματικότητα. Συμβαίνει δε μερικές περιπτώσεις να ανταλλάσσομαι όχι αρμονικές επιστολές μεταξύ μας με την αρμόδια Διεύθυνση του Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών. Ένα πρόβλημα είναι ότι σε ορισμένες χώρες υπάρχει απαγόρευση της μεταφοράς αρχείων (π.χ. Αυστραλία). Το αποκορύφωμα αυτής της ασυνεννοησίας (1990) υπήρξε το Αρχείο των Ελληνικών Κοινοτήτων της Αιγύπτου (ένα μέρος είναι στον ΕΛΙΑ). Πάλι υπήρξε το πρόβλημα της συνεννόησης με τις Προξενικές Αρχές του Καΐρου. Στην περίπτωση αυτή μια άλλη αιτία του προβλήματος υπήρξε η δυσκολία συνεργασίας μεταξύ των Ελληνικών Κοινοτήτων της Αιγύπτου. Ειδικότερα ο ιστιοπλοϊκός Σύλλογος της Αλεξάνδρειας και οι Σύνδεσμοι των Προσκόπων δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν με αποτέλεσμα παρενέβησαν οι Αιγυπτιακές αρχές.

Βέβαια έχουμε σαν σκοπό να συγκεντρωθούν τα αρχεία των Ελλήνων του Εξωτερικού και να υπάρξει συνεννόηση με το Υπουργείο Εξωτερικών. Υπάρχουν τα σχολικά αρχεία που έχουν παραχθεί από Ιδρύματα εποπτευόμενα από το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδος πράγμα που δυσκολεύει περαιτέρω το ζήτημα της συνεννόησης. Η ψηφιοποίηση λύνει πολλά προβλήματα. Πιστεύω ότι με το πνεύμα της Ημερίδας αυτής θα ωφεληθεί η προσπάθεια της αποτελεσματικότητας ανεύρεσης και διάσωσης των αρχείων.

Θα κλείσω με ένα ανέκδοτο για να δούμε την αποτελεσματικότητα στην προσπάθεια απόκτησης των αρχείων. Αναφέρομαι στα Προξενικά Αρχεία της Ρωσίας – Ουκρανίας (32 Πόλεις) πριν από το 1917. Τα αρχεία αυτά έχουν μπλοκαριστεί από το έτος 1922-24. Σαν Ελλάδα έχουμε μόνο ένα Ρώσικο Αρχείο του Προξενείου Χανίων της Κρήτης. Εδώ και πολύ καιρό συζητάμε για την δυνατότητα της Ανταλλαγής αυτών των αρχείων χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Μια άλλη περίπτωση είναι η διεκδίκηση μας από την Ρωσία του Αρχείου των Εβραϊκών Κοινοτήτων της Ελλάδος που είχαν κατασχεθεί από το Ναζιστικό καθεστώς στην Κατοχή και οι Σοβιετικοί στο τέλος του Πολέμου το μετέφεραν στην Ρωσία. Έχει το θέμα από πλευράς της Ελλάδος και κανόνικα θα έπρεπε να είχε επιστραφεί εδώ και πολύ καιρό χωρίς κανένα αντάλλαγμα λαμβανομένου υπόψη το πώς «αρπάχθηκε». Δυστυχώς όμως η Ρωσία ζητά 40.000 Ευρώ για φύλακτρα. Ένα άλλο παράδειγμα είναι ότι ο Βουλγαρικός στρατός αποχωρώντας στο τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου άρπαξε κειμήλια από τις Ιερές Μονές Τιμίου Προδρόμου και Εικοσιφοινίσσης Σερρών. Η Βουλγαρία ζητάει σαν αντάλλαγμα το μισό λιμάνι της Θεσσαλονίκη!

Οι Εργασίες επί Αρχείων του Ιδρύματος Ιστορίας της Κωνσταντινούπολης

Dr. İşik Tandoğan

Βακούφι Ιστορίας (Tarih Vakfı).

Κυρίες και κύριοι,

Σας ευχαριστώ για την πρόσκληση να σας παρουσιάσω τις δραστηριότητες του Ιδρύματος μας. Εγώ είμαι ιστορικός της Οθωμανικής περιόδου και επίσης γενική γραμματέας του Ιδρύματος Ιστορίας της Πόλης.

Κατ' αρχή θέλω να σας ενημερώσω για το τι είναι το Ίδρυμα Ιστορίας - Tarih Vakfı. Είναι μια Μ.Κ.Ο. που ιδρύθηκε πριν από 23 χρόνια ιδρύθηκε από καθηγητές Πανεπιστημίων. Είναι μια μη- Κυβερνητική οργάνωση ανεξάρτητη και χωρίς κρατική καθοδήγηση. Γενικά έχει ένα σχετικά μικρό αρχείο ηχητικών καταγραφών, διαθέτει βιβλιοθήκη, οργανώνει συνέδρια και συμμετέχει σε ερευνητικά προγράμματα. Εκδίδει το περιοδικό *Toplumsal Tarih* (Κοινωνική Ιστορία).

Όταν προσκλήθηκα στην Ημερίδα αυτή μου ζητήθηκε να ενημερώσω που μπορούν να βρεθούν αρχεία στην Κωνσταντινούπολη που αφορούν τους Ρωμιούς. Θα απαντήσω στο ερώτημα αυτό. Το μεγαλύτερο ιστορικό Αρχείο στην Τουρκία βρίσκεται στο Πρωθυπουργικό Αρχείο της Οθωμανικής Περιόδου στην Πόλη. Επιπλέον τα Αρχεία των Σιγίλιων των Δικαστών (Καδίδων) που σίγουρα ενδιαφέρουν τους Ρωμιούς βρίσκονται στην Άγκυρα. Τα δυο αυτά ιστορικά Αρχεία σήμερα πλέον είναι εύκολα προσβάσιμα στους ερευνητές. Είναι σε μορφή μικροφίλμ. Ακόμα μερικά βρίσκονται στην Θεσσαλονίκη. Αν και τεχνικά η πρόσβαση είναι εύκολη η εύρεση ενός συγκεκριμένου αρχείου απαιτεί κοπιώδη προσπάθεια. Τα Οθωμανικά Αρχεία κατά 80% είναι ψηφιοποιημένα και τεχνικά η πρόσβαση σε αυτά είναι εύκολη. Όμως αν θέλετε να εργαστείτε σε μια θεματική περιοχή δεν είναι εύκολη η εύρεση επειδή το σύστημα ταξινόμησης με λέξη «κλειδιά» είναι πρωτόγονο και όχι εξελιγμένο. Για το λόγο αυτό η αξιοποίηση τους απαιτεί πολύ χρόνο και επιμέλεια από τον ερευνητή. Υπάρχουν όμως έμπειροι ερευνητές που έχουν αρχίσει να εργάζονται σε αυτά τα αρχεία. Τα ίδια

προβλήματα ταξινόμησης ισχύουν για τα Δικαστικά Αρχεία. Οι ερευνητές πρέπει να δουλέψουν με πολύ εξυπνάδα.

Σαν Ίδρυμα πιστεύουμε ότι υπάρχει μεγάλη χρησιμότητα και σημασία στην καταφυγή προφορικών μαρτυριών. Για τον λόγο αυτό έχουμε εργαστεί στο τομέα αυτά τα τελευταία χρόνια για την κάλυψη των ιστορικών κενών.

Στην Κωνσταντινούπολη υπάρχουν πολλές βιβλιοθήκες Ρωμιών, όπως των Σχολείων, της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και του Οικουμενικού Πατριαρχείου που είναι προσβάσιμα.

Επιπλέον υπάρχουν τα αρχεία στην Σμύρνη δυο Ρωμαϊκών Λυκείων και βιβλιοθηκών που δεν κάρηκαν. Βρίσκονται στις Βιβλιοθήκες Πανεπιστημίων της Σμύρνης. Ισχύει το ίδιο στην Αττάλεια. Επομένως η καταλογογράφηση των βιβλίων αυτών έχει σημασία.

Στο δεύτερο τμήμα της ομιλίας μου θέλω να σας αναφέρω τα προγράμματα μας και τις δημοσιεύσεις του Ιδρύματος μας. Στο περιοδικό Κοινωνική Ιστορία το 2009 είχε εκδοθεί ένα ειδικό τεύχος για την Ανταλλαγή των Ελληνοτουρκικών πληθυσμών. Έχουμε εκδώσει ένα βιβλίο για την Σμυρναϊκή Διάλεκτο.

Τα Ερευνητικά μας Προγράμματα που εκτελούμε υποστηρίζονται από Κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εγκρίνονται μετά από υποβολές προτάσεων. Στα πλαίσια αυτά πραγματοποιήσαμε πολλά προγράμματα για τα θέματα της εκπαίδευσης των μαθητών των μειονοτήτων στην Τουρκία. Θα έλεγα το πλέον σημαντικό θέμα που εργαστήκαμε, είναι το περιεχόμενο των διδακτικών βιβλίων που χρησιμοποιούνται στα δημόσια και ιδιωτικά σχολεία της Τουρκίας στο μάθημα ιστορίας και ιδιαίτερα το πως καλλιεργείται η έννοια του "άλλου", διαμέσου της διδακτέας ύλης. Ένα παράδειγμα είναι το βιβλίο η Εκπαίδευση για την Ειρήνη. Ένα άλλο βιβλίο που εκδώσαμε έχει σαν περιεχόμενο την κατάσταση των Μειονοτικών Σχολείων που από την Οθωμανική και την αρχή της Ρεπουμπλικανικής περιόδου προσπαθούν την επίλυση των βασικών προβλημάτων. Βέβαια σήμερα λειτουργούν ελάχιστος αριθμός σχολείων των Ρωμιών, Αρμενίων και Εβραίων σε σύγκριση με πριν από ένα αιώνα. Τα βιβλία αυτά για το εκπαιδευτικό

σύστημα των μειονοτήτων, περιέχουν και μια Έκθεση Συμπερασμάτων που έχει κυκλοφορήσει ευρέως για τη γνωστοποίηση των προβλημάτων. Πιστεύουμε ότι μπορούμε να κάνουμε πολλά σε θέματα αναβάθμισης της εκπαίδευσης των μειονοτήτων, της πρόσβασης στα αρχεία στην Τουρκία και επίσης στη διάσωση της προφορικής ιστορικής καταγραφής. Σαν παράδειγμα έχουμε καταγράψει προφορικές αφηγήσεις σε τέσσερις συνοικίες της Πόλης (Μέγα Ρεύμα, Φατίχ, Γκαζί Οσμάν Πασά και Μόδι). Δηλώνω ότι το Ίδρυμα Ιστορίας είναι πρόθυμο να βοηθήσει στις προσπάθειες σας.

Εισήγηση εκ μέρους της Ακαδημίας Αθηνών

Ειρήνη Τσουρή

Προϊσταμένη της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνών

Κυρίες και κύριοι,

Θα είμαι εξαιρετικά σύντομη. Η Ακαδημία Αθηνών έχει στην κατοχή της το αρχείο του Σταμούλη με τίτλο: “Θρακικά” που αποτελείται από 180 φακέλους με περιεχόμενο που αναφέρεται στην περίοδο 1830-1924. Δεν έχει μελετηθεί και ταξινομηθεί και είναι ένα σημαντικό ζήτημα η μελέτη του.

Τα αρχεία του ελληνισμού της Ανατολής του ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ

Δρ. Δημήτρης Μπαχάρας

Υπεύθυνος Ιστορικών Αρχείων Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ)

Το φαινόμενο της πολυδιάσπασης των αρχείων είναι δυστυχώς πολύ συχνό στην Ελλάδα. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσπάθεια συντονισμού της ανεύρεσης και συγκέντρωσης των αρχείων που αφορούν τον Ελληνισμό της Ανατολής χρήζει ιδιαίτερης μνείας. Με αυτόν τον τρόπο άλλωστε είναι δυνατή η μελέτη και παραγωγική αξιοποίηση του πλούτου αρχείων που είτε είναι διάσπαρτα σε απομακρυσμένους μεταξύ τους τόπους, είτε, ακόμη χειρότερα, είναι διασπασμένα και τμήματά τους απόκεινται σε διαφορετικούς φορείς. Το ΕΛΙΑ, του οποίου οι στόχοι είναι παρεμφερείς όσον αφορά τη διάσωση, φύλαξη και αξιοποίηση των αρχείων, θέλει να συμβάλει σε αυτή την προσπάθεια και γι' αυτό τον λόγο καταθέτει τα σχετικά στοιχεία που προέκυψαν ύστερα από έρευνα στα αρχεία του.

Όσον αφορά στα αρχεία σημαντικών προσωπικοτήτων πρώτα απ' όλα, τα οποία περιέχουν στοιχεία σχετικά με την καθ' ημάς Ανατολή, αξίζει να αναφερθούν τα αρχεία του Στέφανου Σκουλούδη (1838-1928) και του Ελευθερίου Βενιζέλου. Στον πρώτο, ο οποίος ήταν ένας από τους πλουσιότερους Έλληνες τραπεζίτες-επιχειρηματίες, σημαντικός πολιτικός παράγοντας, αλλά και «ιδρυτής και προστάτης των διαφόρων εν τη Ανατολή Συλλόγων», όπως τον αποκαλούσε ο Σ. Καρύδης (Ο Εστεμμένος Τυρταίος, Αθήνα 1874), μπορεί κανείς να βρει πολλά στοιχεία για την Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως, της οποίας ήταν ιδρυτικό μέλος, την Κεντρική επιτροπή υπέρ των Κρητών στην Κωνσταντινούπολη, καθώς και διάφορα διπλώματα ελληνικών συλλόγων που δρούσαν στην Κωνσταντινούπολη από το 1860 έως το 1910.

Στο αρχείο του δεύτερου υπάρχουν έγγραφα (αλληλογραφία) της πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη (1910-1915), του προξενείου στη Σμύρνη, αλληλογραφία με τον ύπατο αρμοστή Σμύρνης Στεργιάδη, στατιστικά στοιχεία του ελληνισμού Ανατολικής Θράκης και Μ. Ασίας (1911-1912), ένα σημαντικό υπόμνημα προς Βενιζέλο περί αποζημιώσεων

Ελλήνων υπηκόων στην Τουρκία κατά τις σφαγές των Αρμενίων το 1896 (3 Νοεμβρίου 1912), με ιδιόχειρες υπογραφές είκοσι έξι Ελλήνων υπηκόων διαμενόντων στην Κωνσταντινούπολη, μια Έκθεσις πεπραγμένων της εις Κωνσταντινούπολιν και Πόντον Αποστολής του Πατριωτικού Ιδρύματος Περιθάλψεως” του προέδρου αυτής Θρ. Πετιμεζά (20 Μαΐου 1919), κ.ά.

Όσον αφορά στα αρχεία άλλων προσώπων, όπως λογοτεχνών για παράδειγμα, αξίζει να σημειωθεί το αρχείο της Τατιάνας Σταύρου, που το 1982 τιμήθηκε με βραβείο από τον Σύλλογο Κωνσταντινουπολιτών για την συνολική λογοτεχνική της προσφορά. Η Τατιάνα Σταύρου είχε γεννηθεί στο Βαφεοχώριο της Κωνσταντινούπολης το 1899 με πατέρα φιλόλογο και γυμνασιάρχη στην Πόλη, που ανήκε στον λογοτεχνικό κύκλο των περιοδικών *Λόγος* και *Ζωή*. Σε αυτό το αρχείο θα βρει κανείς τα χειρόγραφα της μελέτης της *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος* άρθρα της για τον Ηροκλή Βασιάδη, την Κωνσταντινούπολη κ.λπ., αλλά και αλληλογραφία με τον Σύλλογο Κωνσταντινουπολιτών (1979-1984).

Αλλά και το αρχείο της Σωτηρίας Αλιμπέρτη, υποδιευθύντριας του Ζαππείου που είχε παντρευτεί τον Ιωάννη Αλιμπέρτη, ιδιαίτερο γραμματέα του Κων/νου Ζάππα, και που περιέχει αλληλογραφία των δύο παραπάνω από και προς την Κωνσταντινούπολη, αλλά και έγγραφα σχετικά με το Ζάππειο (1876-1889), παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον ακάματο ερευνητή.

Σημαντικές είναι οι μελέτες του Αβραάμ Παπάζογλου για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και μικρότερης εμβέλειας αρχεία όπως του Λύσανδρου Πρασίνου όπου μπορεί να βρει κανείς τεκμήρια που ανήκουν στις τάξεις των «αφανών», όπως άδειες διδασκαλίας σε διάφορα σχολεία και λύκεια της Πόλης του 1910-1916.

Μια διαφορετική κατηγορία αρχείων συνιστούν τα λεγόμενα και αρχεία των επιχειρήσεων, όπου θα συναντήσει κανείς αρχεία όπως το Εμπορογραφείο Κωνσταντινουπόλεως, όπου καταγράφονται οι συναλλαγές ενός εμπορογραφείου την περίοδο 1880–1898: εξοφλήσεις παραγγελιών (1880-1888 και 1892-1898) με ονόματα

πελατών κυρίως Ελλήνων και σπάνια Αρμενίων, Εβραίων και άλλων, είδη ρούχων και τιμές (κατασκευής ή επιδιόρθωσης). Αντίστοιχο αρχείο είναι αυτό της επιχείρησης γενικού εμπορίου των αδελφών Βερνουδάκη που δρούσε όχι μόνο στην Πόλη αλλά και σε όλη την ανατολή. Περιλαμβάνει οικογενειακή και εμπορική αλληλογραφία των δύο αδελφών των ετών 1881-1884. Ενδεικτικά αναφέρονται επίσης το αρχείο της εμπορικής επιχείρησης του Μιχάλη Χατζηιωάννου, με έγγραφα και εμπορική αλληλογραφία της επιχείρησης (1920-1928), το αρχείο της επιχείρησης γενικού εμπορίου του Βασ. Ιωαννίδη, με εμπορική αλληλογραφία των ετών 1854-1904 (επιχείρηση εξαγωγής χαρτιού, τσιγάρων, τσαγιού, κ.λπ.), το αρχείο της οικογένειας Γεράρδου, με έγγραφα σχετικά με το βιβλιοδετείο του Γεράρδου στην Πόλη (1870-1897) και τα τυπογραφεία και βιβλιοπωλεία του, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το αρχείο της επιχείρησης της οικογένειας Χασάπη (αλλιώς Ισταμπουλολγλου) που περιλαμβάνει μεν επιστολές σχετικές με την επιχείρησή του Αρσενίου Ισταμπουλολγλου οι οποίες όμως είναι γραμμένες στα καραμανλίδικα (1913-1922).

Τέλος, σε άλλου τύπου αρχεία, όπως π.χ. του Δημ. Μοστράτου, μπορούμε να βρούμε στοιχεία για τον Διδασκαλικό Σύνδεσμο Κωνσταντινουπόλεως (1907) ή για το Σώμα Ελλήνων Προσκόπων Κωνσταντινουπόλεως, στο ομώνυμο αρχείο, με ημερήσιες διαταγές, εγκυκλίους, αλληλογραφία και αλλά έγγραφα σχετικά με το σώμα, ενώ στο πολυδιασπασμένο αρχείο του Μανουήλ Γεδεών, τμήμα του οποίου εναπόκειται και στο ΕΛΙΑ, θα βρει κανείς εφημερίδες της Πόλης της περιόδου 1887-1897, όπως ο Σωτήρ, ο Ανατολικός Αστήρ, η Αυγή, κ.λπ.

Κλείνοντας, θα πρέπει να αναφερθεί ότι εκτός από τα αρχεία που προαναφέρθηκαν, στο φωτογραφικό αρχείο του ΕΛΙΑ, το οποίο είναι ψηφιοποιημένο, μπορεί κανείς να βρει μια πλούσια συλλογή φωτογραφιών προσώπων και τόπων της Κωνσταντινούπολης (598 είναι μόνο οι φωτογραφίες με θέμα την Πόλη), αλλά και καρτ ποστάλ όλων των γύρω περιοχών και άλλων πόλεων της Μικράς Ασίας. Αντίστοιχα σημαντική είναι και η συλλογή των χαρτών του ΕΛΙΑ, όπου περιλαμβάνονται 18 χάρτες

της περιόδου 1897-1965, κυρίως της ΓΥΣ, αλλά και των εφημέρων που αφορούν την Πόλη, όπως μετοχές και διπλώματα συλλόγων (Ο Ερμής, η Ομόνοια, Σύνδεσμος των εν Κωνσταντινουπόλει Ελλήνων Ιατρών, Φίλεργος Εταιρεία, κ.λπ.).

Ανθέμιο: πρόγραμμα καταγραφής, διάσωσης και ψηφιοποίησης των αρχειακών και χωρικών τεκμηρίων της ζωής των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης (18^{ος}-20^{ός} αιώνας). Προοπτικές έρευνας

Λεκτ. Έφη Κάννεο

Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών, ΕΚΠΑ

Σήμερα, που το τουρκικό κράτος πλησιάζει τον έναν αιώνα ζωής και αυτοπροβάλλεται ως θεματοφύλακας μιας πολυπολιτισμικής κληρονομιάς και ειρηνικής συνύπαρξης ετερόκλητων εθνο-θρησκευτικών ομάδων, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διερευνήσει κανείς της πτυχές του βίου των διαφόρων κοινοτήτων στη συνύπαρξή τους, στα πλαίσια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και να παρακολουθήσει της αλλαγές που επέφερε στο χαρακτήρα τους η διαδικασία συγκρότησης της τουρκικής Δημοκρατίας. Σε κάτι τέτοιο συντείνει τα μέγιστα η μελέτη των ρωμείων κοινοτήτων της Πόλης. Παράλληλα, η μελέτη τους μπορεί να φωτίσει ένα σημαντικό κομμάτι της νεώτερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Σε αυτό το στόχο επιθυμεί να συμβάλει το *Πρόγραμμα Εντοπισμού, Καταγραφής, Φωτογράφισης και Ψηφιοποίησης Αρχειακού Υλικού των Ρωμαίικων Κοινοτήτων της Πόλης*.

Το *Πρόγραμμα Εντοπισμού, Καταγραφής, Φωτογράφισης και Ψηφιοποίησης Αρχειακού Υλικού των Ρωμαίικων Κοινοτήτων της Πόλης* ξεκίνησε το 1995, με πρωτοβουλία του καθηγητή Κώστα Γαβρόγλου και οι αρχικοί φορείς του ήταν το Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών μαζί με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης, το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, την Ένωση Κωνσταντινουπολιτών, το Σύλλογο Μνημοσύνη και το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών του Πανεπιστημίου της Πάτρας. Από το 1998 και μετά την ευθύνη του προγράμματος έχει αναλάβει εξ ολοκλήρου το Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι ερευνητές του Προγράμματος επισκέφθηκαν όλες σχεδόν τις ρωμείικες κοινότητες της

Πόλης, έχουν καταγράψει όλα τα σωζόμενα ενοριακά και κοινοτικά αρχεία, έχουν φωτογραφίσει περισσότερες από 1.000.000 σελίδες τεκμηρίων και έχουν καταχωρίσει το υλικό αυτό σε κατάλληλα διαμορφωμένη ψηφιακή βιβλιοθήκη. Εκτός από τα αρχεία των ενοριών και των κοινοτήτων, έχει φωτογραφηθεί αρχειακό υλικό φορέων, όπως η Μεγάλη του Γένους Σχολή ή το Ζάππειο Παρθεναγωγείο, καθώς και υλικό από ιδιωτικά αρχεία και από την Ένωση Κωνσταντινουπολιτών. Αποτέλεσμα της επεξεργασίας του υλικού είναι η συγκρότηση της ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων *Ανθεμούσα* (<http://anthemousa.netai.net/index.php/el/component/users/?view=login>).

Πρόκειται για ένα τεράστιο και ποικιλόμορφο υλικό, ψηφιοποιημένο πλέον και διαδικτυακά διαθέσιμο. Η ποικιλομορφία του καθρεφτίζει την καθημερινή ζωή και τις δραστηριότητες των κοινοτήτων. Περιλαμβάνονται σε αυτό έγγραφα σχετικά με τις οικονομικές δραστηριότητες των κοινοτήτων, των ιερών ναών και των σχολών της κάθε περιοχής· τα πρακτικά συνεδριάσεων διαφόρων επιτροπών και η κοινοτική αλληλογραφία· τα παραστατικά οικονομικών πράξεων, έγγραφα σχετικά με φιλανθρωπικές δραστηριότητες, ασφαλιστήρια συμβόλαια, κτηματολόγια και έγγραφα διαχείρισης της κοινοτικής περιουσίας· πιστοποιητικά ελευθερογαμίας, βαπτίσεων και θανάτων, άδειες ταφής στα κοινοτικά νεκροταφεία· κι ακόμη, ενοριακά μητρώα που καταγράφουν τους κατοίκους της κάθε περιοχής, μητρώα μαθητών ανά σχολείο και έτος, καθώς και μητρώα γεννήσεων, γάμων, βαπτίσεων και θανάτων, τα οποία δίνουν μια πολύ αναλυτική εικόνα των μεταβολών που υφίσταται ο πληθυσμός με την πάροδο του χρόνου.

Τα τεκμήρια θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

- Ταμεία κοινοτήτων, στα οποία περιλαμβάνονται ταμεία σχολών, ναών, νεκροταφείων κλπ.
- Πρακτικά συνεδριάσεων εφοροεπιτροπών.

- Μητρώα ενοριτών. Πρόκειται για μητρώα κάθε είδους: μητρώα γεννήσεων, βαπτίσεων, γάμων και θανάτων, μητρώα συνδρομητών υπέρ της άρσεως δίσκων, μητρώα απόρων και αστέγων ενοριτών, μητρώα μαθητών, ορφανών, ενοικιαστών, δασκάλων κλπ.
- Αλληλογραφία κοινοτικών εφοριών, σχολών ή φιλανθρωπικών συσσωματώσεων με το Πατριαρχείο, το Δ.Ε.Μ. Συμβούλιο, με τις οθωμανικές αρχές ή αργότερα με το τουρκικό κράτος.
- Μισθολόγια, έγγραφα κοινωνικής ασφάλισης ατόμων που είχαν σχέση μισθωτής εργασίας με την κοινότητα (δασκάλων, ιερέων, υπαλλήλων των κοινοτικών γραφείων).
- Κτηματολόγια (αντικείμενα εκκλησιών ή κοινοτικών γραφείων, βιβλιοθήκες σχολείων κλπ.).
- Κώδικες ληξιαρχικών πράξεων με πλήρη στοιχεία των εμπλεκομένων προσώπων, πολύτιμα στοιχεία για τη δημογραφική ιστορία.

Το σχήμα που ακολουθεί αναπαριστά την κατάταξη των δεδομένων που έχουν εισαχθεί στο σύστημα.

Αλληλογραφία	Αλληλογραφία με δημόσιες υπηρεσίες Αλληλογραφία - εισερχόμενα Αλληλογραφία - εισερχόμενα, εξερχόμενα Αλληλογραφία - εξερχόμενα Αλληλογραφία ιδιωτική Αλληλογραφία με Πατριαρχείο Οικονομική αλληλογραφία
Πρακτικά	Παρουσιολόγιο με υπογραφές Πρακτικά αντιπροσωπείας Πρακτικά εφορίας Πρακτικά συλλόγου

Ταμεία	<p>Έσοδα – Έξοδα</p> <p>Μεριδολόγιο</p> <p>Ταμείο ημερολόγιο</p> <p>Ταμείο καθολικό</p>
Μητρώα	<p>Καταστάσεις ασθενών</p> <p>Καταστάσεις δωρητών</p> <p>Καταστάσεις παιδιών</p> <p>Μητρώο απόρων - αστέγων</p> <p>Μητρώο γάμων</p> <p>Μητρώο γεννήσεων και βαπτίσεων</p> <p>Μητρώο εκλογέων</p> <p>Μητρώο ενοικιαστών</p> <p>Μητρώο ενοριτών</p> <p>Μητρώο εργαζομένων</p> <p>Μητρώο θανάτων - κηδειών</p> <p>Μητρώο κοινοτήτων</p> <p>Μητρώο μελών</p> <p>Μητρώο συνταξιούχων</p> <p>Μητρώο τάφων</p> <p>Μητρώο υιοθεσίας</p> <p>Μητρώο υπηκόων</p>
Σχολικά Μητρώα	<p>Απουσιολόγιο</p> <p>Βαθμολόγιο</p> <p>Βιβλίο παρουσίας καθηγητών</p> <p>Μαθητολόγιο</p> <p>Μαθητολόγιο και βαθμολόγιο</p> <p>Μητρώο αποφοίτων</p>

	<p>Μητρώο δασκάλων</p> <p>Μητρώο επιτηρητών</p> <p>Μητρώο φοιτητών</p>
Σχολικά Έγγραφα	<p>Αλληλογραφία</p> <p>Δίδακτρα</p> <p>Διοικητικά έγγραφα</p> <p>Δραστηριότητες μαθητών</p> <p>Εγκύκλιοι – αλληλογραφία με Υπ. Παιδείας</p> <p>Έκθεση σχολείου</p> <p>Έλεγχοι - απολυτήρια</p> <p>Ιατρικά έγγραφα</p> <p>Κανονισμός</p> <p>Κατάλογος</p> <p>Κατάλογος αντικειμένων</p> <p>Πρακτικά Εφορίας</p> <p>Προγράμματα μαθημάτων-εξετάσεων</p> <p>Σημειώσεις</p> <p>Συσσίτια</p> <p>Φάκελοι καθηγητών</p> <p>Φάκελοι μαθητών</p>
Οικονομικά Έγγραφα	<p>Αγοραπωλησίες</p> <p>Αποδείξεις – παραστατικά</p> <p>Αποταμιεύσεις - καταθέσεις</p> <p>Ασφαλιστήρια</p> <p>Βακουφικά έγγραφα</p> <p>Βιβλίο αποθήκης</p> <p>Δάνεια</p>

	<p>Δωρεές – βοηθήματα – επιχορηγήσεις</p> <p>Ενοίκια</p> <p>Ευρετήριο</p> <p>Καταστάσεις χρεωστών και πιστωτών</p> <p>Κινητή περιουσία</p> <p>Κληρονομικά – διαθήκες</p> <p>Κτηματολόγιο</p> <p>Λαχεία</p> <p>Μισθολόγια - έγγραφα κοινωνικής ασφάλειας</p> <p>Οικοδομικές εργασίες</p> <p>Ομόλογα</p> <p>Προϋπολογισμοί - απολογισμοί - ισολογισμοί</p> <p>Συμβόλαια</p> <p>Συντάξεις</p> <p>Τίτλοι ιδιοκτησίας κτημάτων</p> <p>Τραπεζικοί λογαριασμοί</p> <p>Φορολογικά έγγραφα</p>
<p>Εκκλησιαστικά έγγραφα</p>	<p>Αλληλογραφία με Πατριαρχείο</p> <p>Βιβλίο άρσεως δίσκων</p> <p>Δηλώσεις σε εφημερίδες</p> <p>Ενοίκια στασιδίων</p> <p>Ιεροπραξίες</p> <p>Κατάλογος</p> <p>Κατάλογος αντικειμένων</p> <p>Κατάλογος διανομής άρτου</p>

	<p>Κατάλογος διανομής εικόνων</p> <p>Κατάλογος διανομής κηρού</p> <p>Καταστατικό</p> <p>Μητρώο κληρικών</p> <p>Οστεοφυλάκιο</p> <p>Συσσίτια</p> <p>Τίτλοι ιδιοκτησίας τάφων</p>
Κοινοτικά έγγραφα	<p>Άδειες</p> <p>Άδειες ενταφιασμού</p> <p>Άδειες και πιστοποιητικά γάμου</p> <p>Άδειες οικοδομής</p> <p>Αιτήσεις</p> <p>Απογραφή</p> <p>Δελτία θανάτου</p> <p>Δικαιολογητικά</p> <p>Εγκύκλιοι - κανονισμοί</p> <p>Εκλογικά έγγραφα</p> <p>Ιδρυτικά έγγραφα</p> <p>Μουχταρικά έγγραφα</p> <p>Νομικά έγγραφα</p> <p>Πιστοποιητικά</p> <p>Πληρεξούσια - εξουσιοδοτήσεις</p> <p>Σεπτεμβριανά</p> <p>Ταυτότητες (νουφούσια)</p>
Κτίρια	<p>Ημερολόγιο εργασιών</p> <p>Σχέδια</p> <p>Φωτογραφίες</p>

Εφημερίδες	Πολιτικές εφημερίδες
Προγράμματα εκδηλώσεων	Εορτολόγιο Λεύκωμα εορτής Προσκλήσεις Χοροεσπερίδα Χοροημερίδα
Άλλα έγγραφα	Βιβλία - εγχειρίδια - περιοδικά Διαβατήρια Διαφημίσεις Έγγραφα συλλόγων Ιατρικά έγγραφα Κατάλογος Κατάλογος βιβλίων βιβλιοθήκης Λόγοι Μουσική Οθωμανικά έγγραφα Προσωπικά έγγραφα Στατιστική Στρατιωτικά έγγραφα Σφραγίδες Σχέδια Φωτογραφίες Χρονικά

Οι ερευνητές δεν χρειάζεται να διαθέτουν εξειδικευμένες τεχνικές γνώσεις για να έχουν πρόσβαση στο υλικό αυτό, διότι στόχος του Προγράμματος *Εντοπισμού, Καταγραφής,*

Φωτογράφισης και Ψηφιοποίησης Αρχαιακού Υλικού των Ρωμαίικων Κοινοτήτων της Πόλης ήταν η δημιουργία ενός φιλικού προς το χρήστη ηλεκτρονικού περιβάλλοντος.

Ένα μεγάλο μέρος των αρχείων των Ρωμείικων κοινοτήτων της Πόλης (γύρω στο 30%) αποτελείται από οθωμανικά και τουρκικά έγγραφα – χοτζέτια, αλληλογραφία με τις οθωμανικές και αργότερα τουρκικές αρχές, πρακτικά συνεδριάσεων εφοροεπιτροπών, πρακτικά συνεδριάσεων συλλόγων δασκάλων και καθηγητών, αποφάσεις δικαστηρίων για τα περιουσιακά στοιχεία των κοινοτήτων κλπ. Κάτι τέτοιο καταδεικνύει τις ελληνορθόδοξες κοινότητες της Πόλης ως οθωμανικούς θεσμούς, αλλά και τις δραματικές αλλαγές που υφίστανται στα πλαίσια του τουρκικού κράτους.

Τα παλαιότερα έγγραφα (ελάχιστα) χρονολογούνται τις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα. Περισσότερα τεκμήρια (ολιγάριθμα όμως σε σχέση με το συνολικό όγκο) αφορούν το α' ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, ενώ το υλικό πληθαίνει από τη δεκαετία του 1860 κ.ε., περίοδο όπου οι ενορίες οργανώνουν και συστηματοποιούν τη λειτουργία τους. Λίγες είναι οι κοινότητες, όπου παρουσιάζεται μια σχετική συνέχεια ως προς το υλικό από τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα ως τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ού} αιώνα (π.χ. Σταυροδρόμι, Τζίβαλι). Αρκετές παρουσιάζουν μια συσσώρευση υλικού στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τη δεκαετία του 1970, άλλες από τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ού} αιώνα, ενώ κάποιες -και εδώ βαραίνει ιδιαίτερα η συγκυρία των Σεπτεμβριανών- διαθέτουν υλικό που χρονολογείται από το 1955 κ.ε.

Γνωρίζουμε ότι σε αντίθεση με άλλες ενορίες σε άλλες περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας οι ενορίες της Πόλης δεν συνενώνονται σε μια ενιαία κοινότητα –σε ένα ενιαίο διοικητικό σχήμα. Κάποιες ενορίες συνενώνονται σε χωριστές κοινότητες –π.χ. κοινότητα Σταυροδρομίου, Χαλκηδόνας κλπ.- ενώ άλλες διατηρούν την αυτονομία τους. Οι ενορίες και οι κοινότητες της Κωνσταντινούπολης θεσμοθετούν τη λειτουργία τους από τη δεκαετία του 1870, στη βάση άτυπων πρακτικών που προϋπήρχαν.¹ Δεδομένου ότι ο αυτόνομος διοικητικός και φορολογικός ρόλος τους παύει να υφίσταται από την περίοδο

¹ Έφη Κάννερ, *Φτώχεια και φιλανθρωπία στην Ορθόδοξη κοινότητα της Κωνσταντινούπολης, 1753-1912*, Κατάρτι, Αθήνα 2004, σ. . 96, 177-206, 291-293.

των Μεταρρυθμίσεων και εξής, ως συνέπεια της συγκεντροποίησης της οθωμανικής κρατικής εξουσίας, ο ρόλος τους θεσμοθετείται στη βάση της μέριμνας για την εκπαίδευση, για τους απόρους και για θρησκευτικά ζητήματα.² Τα στοιχεία αυτά συνυφαίνονται και καθίστανται ζωτικής σημασίας, τη στιγμή που διαμέσου αυτών επιχειρείται η «κατοχύρωση» στην Πατριαρχική Ορθοδοξία κάποιων πληθυσμών που διεκδικούσαν οι αντίπαλοι εθνικισμοί.³ Μέσα από τους μηχανισμούς αυτούς επιχειρείται, ακόμη, η ανάδειξη της πρωτοκαθεδρίας του ελληνορθόδοξου στοιχείου στο πεδίο του εκσυγχρονισμού της αυτοκρατορίας.⁴ Τα μελήματα αυτά αντανακλώνονται στο αρχειακό υλικό και εν πολλοίς σχετίζονται με την παραγωγή του.

Μέσα στο αρχειακό υλικό αποτυπώνονται επίσης τα προβλήματα που προέκυψαν στις συγκεκριμένες κοινότητες μετά το 1912 –προβλήματα οικονομικά, δημογραφικά, προβλήματα ως προς τις σχέσεις τους με τις κρατικές αρχές- και κυρίως οι δραματικές αλλαγές που επέρχονται σε αυτές μετά τη δημιουργία του τουρκικού κράτους. Οι τελευταίες απορρέουν από τη μετάβαση από το καθεστώς του μιλλέτ σε αυτό της μειονότητας. Το τουρκικό κράτος επιχείρησε ουσιαστικά να καταργήσει τους ενδιάμεσους θεσμούς που παρεμβάλλονταν μεταξύ αυτού και των πολιτών του –κάθε θρησκευόμενος. Ακολούθησε, από την άποψη αυτή, τη γραμμή που είχαν χαράξει από το πρώτο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις. Οι επιπτώσεις της απόπειρας αυτής έχουν επισημανθεί από διάφορους ερευνητές: αφ' ενός, στα πλαίσια της εκκοσμίκευσης, το Πατριαρχείο χάνει κάθε δυνατότητα συμμετοχής στις λαϊκές υποθέσεις και περιορίζεται στο θρησκευτικό του ρόλο και αφ' ετέρου, απαγορεύεται η συγκρότηση ενός κεντρικού οργάνου της ρωμείκης μειονότητας που θα την εκπροσωπούσε στις τουρκικές αρχές. Από την άλλη πλευρά, το τουρκικό κράτος δεν αναγνωρίζει ως νομικά πρόσωπα τις κατά τόπους κοινότητες. Αναγνωρίζει μόνο επιμέρους ιδρύματα, εκκλησίες και σχολές, τα

² Σία Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία 19^{ος}-αιώνας-1919. Οι Ελληνορθόδοξες κοινότητες. Από το μιλλέτ των Ρωμών στο ελληνικό κράτος*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σ.326-328, 331· Χ. Παπαστάθης, «Ο Κοινοτισμός στη Μακεδονία υπό το καθεστώς των “Εθνικών Κανονισμών”», Θεσσαλονίκη 1991, ανάπτυπο από τα Πρακτικά του Συμποσίου «*Η Διαχρονική πορεία του κοινοτισμού στη Μακεδονία*» (9-11.12.1988), σ. 147.

³ Έφη Κάννερ, *Φτώχεια και φιλανθρωπία*, ό.π.

⁴ Στο ίδιο, σ. 207-310.

οποία υπάγει το 1935 στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων (Evkaf Genel Müdürlüğü). Παράλληλα, όμως, η εσωτερική οργάνωση των κοινοτήτων ακολουθεί τα οθωμανικά πρότυπα.⁵

Αυτή η διττή κατάσταση αποτυπώνεται και εκείνη με τη σειρά της στο αρχειακό υλικό. Για την ακρίβεια αυτό που αποτυπώνεται στο υλικό είναι η αγωνιώδης προσπάθεια των εφοροεπιτροπών να κρατήσουν υπό έλεγχο τον πληθυσμό που μέχρι πρότινος ανήκε θεσμικά στη δικαιοδοσία τους, ενόσω τόσο το τουρκικό θεσμικό πλαίσιο όσο και η επιδεινούμενη οικονομική τους κατάσταση οδηγούν στην απο-νομιμοποίησή τους έναντι των πληθυσμών αυτών. Η απο-νομιμοποίηση αυτή γίνεται εμφανής από τη διαρκώς μειούμενη, με την πάροδο του χρόνου, συμμετοχή των ελληνορθόδοξων στις διαδικασίες της κοινότητας (εκλογικές, θρησκευτικές κλπ), πράγμα που έχει ασφαλώς οικονομικό αντίκτυπο.

Μέσα λοιπόν από το αρχειακό υλικό φαίνονται οι τεκτονικές αλλαγές που δημιουργεί στο πλαίσιο των κοινοτήτων η μετάβαση από το μιλλέτ στη μειονότητα, αλλαγές που δεν είναι ίσως ορατές στον ίδιο βαθμό μέσα από άλλου είδους πηγές, όπως ο τύπος. Για όλους αυτούς τους λόγους είναι αυτονόητη η σημασία των αρχειακών τεκμηρίων που προέρχονται από τις κοινότητες αυτές.

Το συγκεκριμένο υλικό, εκτός των άλλων, προσφέρεται ιδιαίτερα για τη μελέτη του οικονομικού και κοινωνικού ρόλου που οι ρωμέικες κοινότητες και ενορίες της Πόλης διαδραμάτισαν όχι μόνο στο πλαίσιο του Ορθόδοξου μιλλέτ, αλλά και στο ευρύτερο οθωμανικό πλαίσιο, καθώς και σε εκείνο των νέων δεδομένων που δημιούργησε η συγκρότηση του τουρκικού εθνικού κράτους. Η εξέταση του οικονομικού και κοινωνικού ρόλου των κοινοτήτων και των ενοριών μπορεί να περιστραφεί γύρω από την πορεία της

⁵ Βλ. μεταξύ άλλων, Αλέξης Αλεξανδρής, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, ΚΜΣ, Αθήνα 1983· Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İleştirim Yayınları, Κωνσταντινούπολη 2003· Dimitris Kamouzis, "A Minority in a state of flux: Greek self-administration and education in Post-Lausanne Istanbul (ca. 1923-30)", στο Benjamin C. Fortna, Stefanos Katsikas et.al. (eds), *State-Nationalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey: Orthodox and Muslims, 1830-1945*, Routledge, Λονδίνο 2013, σ. 101-131· Κωνσταντίνα Ανδριανοπούλου, *Η Ρωμέικη μειονότητα της Κωνσταντινούπολης στο Μεσοπόλεμο: κοινοτική συγκρότηση, ιδεολογία και η οριοθέτησή της στο τουρκικό εθνικό περιβάλλον*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Αθήνα 2014.

θεσμοποίησης των ενοριακών και κοινοτικών αρχών και των μηχανισμών εκπροσώπησης σε αυτές, γύρω από το ζήτημα των πόρων των ενοριών και των κοινοτήτων, καθώς και γύρω από τις αρμοδιότητες των ενοριακών και κοινοτικών αρχών –τα θρησκευτικά ζητήματα, την εκπαίδευση, τη μέριμνα για τους φτωχούς και τα ζητήματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου. Μπορούν, ακόμη, να εξεταστούν οι νέες μισθωτές επαγγελματικές κατηγορίες που δημιουργούν οι αρμοδιότητες αυτές. Μέσα από τη διαδικασία αυτή θα τεθούν ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο οι Ρωμιοί –και ποιες ομάδες ρωμιών συγκεκριμένα- είχαν, τελικά, συνδέσει την τύχη τους με τους κοινοτικούς και ενοριακούς θεσμούς και σχετικά με τη νομιμοποίηση των τελευταίων έναντι των ρωμείων πληθυσμών. Όλα αυτά θα πρέπει να εξεταστούν στη χρονική τους εξέλιξη: θα πρέπει να επισημανθούν συνέχειες και σημεία καμπής, σε σύνδεση τόσο με το οθωμανικό και τουρκικό αργότερα, όσο και με το γενικότερο, διεθνές πλαίσιο.

Εντελώς ενδεικτικά, κάποιες ερευνητικές θεματικές που αναδεικνύει το υλικό αυτό θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

- Μηχανισμοί ενοριακής και κοινοτικής θεσμοποίησης και εκπροσώπησης: κριτήρια συμμετοχής στις Κεντρικές Εφορίες ή στις επιτροπές των επιμέρους θεσμών (κοινωνική προέλευση, ηλικιακά ή έμφυλα κριτήρια, κριτήρια «ηθικής» κλπ.) και χρονική τους εξέλιξη. Νοσηματοδότηση της συμμετοχής στον κάθε θεσμό. Επίσης ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις των κοινοτικών και ενοριακών αρχών με φορείς ευρύτερης εμβέλειας, όπως το Πατριαρχείο και το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο.
- Διαχείριση και σημασιοδότηση της φτώχειας: εξέλιξη αντιλήψεων και πρακτικών σχετικά με τη φτώχεια, την κοινωνική ένταξη ή τον κοινωνικό αποκλεισμό· ιστορία επιμέρους κοινοτικών και ενοριακών φιλανθρωπικών φορέων· χρονική εξέλιξη της πρακτικής των «ελεών».

- Έμμισθη απασχόληση κοινοτικών υπαλλήλων: επαγγελματικές ομάδες, που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα αυτής (δάσκαλοι και δασκάλες, ιερείς, γραμματείς, θυρωροί, νεκροθάφτες κλπ.) και ιεραρχική διαφοροποίηση μεταξύ τους ως προς τις απολαβές και το κύρος· εργασιακή πολιτική των κοινοτήτων - πολιτική των προσλήψεων, καθορισμός των προσόντων για κάθε θέση, μισθολογικές πρακτικές, έλεγχος, πειθαρχικοί μηχανισμοί, απολύσεις υπαλλήλων, στη χρονική τους εξέλιξη. Επιπρόσθετα, θα πρέπει, στο πλαίσιο αυτό, να επισημανθούν κοινά σημεία και διαφοροποιήσεις ανά κοινότητα ή ενορία.
- Ενοριακή και κοινοτική εκπαίδευση: «τυπολογία» εκπαιδευτηρίων των ρωμείκων ενοριών και κοινοτήτων της Πόλης, σε συνάρτηση με τον αριθμό τάξεων ανά ενοριακό σχολείο, με τα μαθήματα ανά τάξη και με τον αριθμό απασχολούμενων δασκάλων· πορεία της ενοριακής εκπαίδευσης στην Πόλη πριν από την τυποποίηση της δομής των σχολείων και τον καθορισμό ενιαίου αναλυτικού προγράμματος από την Πατριαρχική Κεντρική Εκπαιδευτική Επιτροπή το 1912· εξέλιξη του μαθητικού πληθυσμού· εξέλιξη γυναικείας εκπαίδευσης ανά ενορία και κοινότητα.
- Εξέλιξη της θρησκευτικότητας στους Ρωμιούς της Πόλης από την ύστερη οθωμανική περίοδο ως τις μέρες μας: ποσοστό πολιτικών και θρησκευτικών γάμων ή ονοματοδοσιών (μετά το 1926), και γάμων με αλλόδοξους όπως προκύπτει μέσα από τα μητρώα των ενοριτών· εξέλιξη των ιεροπραξιών και των εσόδων που προκύπτουν από αυτές· θεσμική θέση του κλήρου στην ενορία/ κοινότητα στη χρονική της εξέλιξη· κοινωνική αντιμετώπιση των εξωμοτών.
- Οικογενειακές στρατηγικές στις Ορθόδοξες κοινότητες της Πόλης: σύνθεση των νοικοκυριών / δημογραφικές και γαμήλιες στρατηγικές ανά κοινωνική-επαγγελματική ομάδα (σύνθεση νοικοκυριών, αριθμοί τέκνων, ηλικίες συζύγων, ηλικίες γάμου και τεκνοποίησης, ποσοστά έγγαμων και άγαμων ανδρών και γυναικών, και εξέλιξή τους στο χρόνο, εξέλιξη αριθμού διαζυγίων)· σχέσεις στο εσωτερικό της οικογένειας και νοσηματοδότησή της από τα μέλη της: έμφυλες, ηλικιακές ή άλλου είδους ιεραρχήσεις,

οικονομικοί / συναισθηματικοί δεσμοί, ένταξη του ατόμου σε κοινωνικά δίκτυα μέσω της οικογένειας. Εξέταση όλων αυτών στη διαφοροποίησή τους ανά γενεά και ανά κοινωνικό στρώμα.

Σήμερα στην ελληνική και τουρκική ιστοριογραφία διακρίνεται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη μελέτη των Ορθόδοξων πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Τουρκίας. Η τάση αυτή έχει ανάγκη από ενίσχυση και φροντίδα. Πιστεύω ότι η συντονισμένη διερεύνηση του υλικού αυτού θα συμβάλει ουσιαστικά σε μια τέτοια κατεύθυνση. Η αξιοποίηση του συγκεκριμένου υλικού με τη βοήθεια των σύγχρονων μεθοδολογικών εργαλείων αποτέλεσε άλλωστε εξ αρχής στόχο των συντελεστών του εν λόγω προγράμματος.

Συνεδρία Β': Δράσεις Αξιοποίησης Αρχείων – Προοπτικές Συνεργασίας

Συντονιστής : Καθ. Νικόλαος Ουζούνου, ΕΜΠ

Εισηγητές:

- Δρ. Δημήτρης Καμούζης, Δρ. Ιωάννης Κυριακαντωνάκης, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.
- Υπ.Δρ. Ιάσωνας Χανδρινός, Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος - Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος.
- κα. Οθωνία Ζάγκλη, Ψηφιοποίηση του Αρχείου *Εταμπλί* των Ρωμιών της Πόλης (1931).
- Αναπλ. Καθ. Μανόλης Πατηνιώτης, Αρχείο *Ανθεμίον* του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Δρ. Αντώνιος Παυλίδης, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών.

Παρουσίαση του ιστότοπου *Ανθεμίον* από τον συνεργάτη του Ιστ. Αρχ. του ΕΚΠΑ κ. Αλέξανδρου Αγγελάκη.

Η διαφύλαξη και αξιοποίηση της μνήμης των Μικρασιατών προσφύγων και τα αρχεία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Δημήτρης Καμούζης

Ερευνητής - Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών

Η σημερινή ημερίδα έχει τίτλο «Τα Αρχεία των Ρωμιών: Ανάδειξη και αξιοποίηση». Ως Ρωμιοί όμως δεν νοούνται μόνο οι Κωνσταντινουπολίτες αλλά οι ελληνορθόδοξοι πληθυσμοί της Μικράς Ασίας στο σύνολό τους. Άλλωστε και η μελέτη των Ρωμιών της Πόλης δεν είναι εφικτή χωρίς τη μελέτη του γενικότερου πλαισίου της Μικράς Ασίας ειδικά αν αναλογιστεί κανείς τόσο τις σχέσεις κέντρου - περιφέρειας εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όσο και την έντονη εσωτερική μετανάστευση που λαμβάνει χώρα κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα. Ως εκ τούτου θα προσπαθήσω να σας παρουσιάσω συνοπτικά τα αρχεία όλων των Ρωμιών που φυλάσσονται στις συλλογές του Κέντρου.

Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών δημιουργήθηκε όταν, με την καταστροφή του 1922, έγινε κοινή συνείδηση στην ελληνική κοινωνία η ανάγκη αποτύπωσης του πολιτισμού και της ιστορίας των μικρασιατικών κοιτίδων του προσφυγικού πληθυσμού που συνέρρευσε στην Ελλάδα με την ανταλλαγή των πληθυσμών. Τότε, η μουσικολόγος Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ και ο σύζυγός της ελληνοστής Οκτάβιος Μερλιέ τέθηκαν επικεφαλής μιας κίνησης για τη διάσωση της πρόσφατης μικρασιατικής ιστορίας. Η επιστημονική έρευνα αρχίζει κατά το μεσοπόλεμο με καταγραφές δημοτικών τραγουδιών σε πανελλαδική κλίμακα: η μουσική συνιστά τον αρχικό πυρήνα. Γι' αυτό και στην πρώιμη μορφή του αποκαλείται Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο (1930-1933) και φέρει διαδοχικές επωνυμίες.

Όταν μεταπολεμικά το ίδρυμα αποφάσισε να διευρύνει τους ορίζοντές του και να περάσει από τη λαογραφία στην ιστορία, οριστικοποιεί μορφή, θέμα και περιεχόμενο ερευνητικών στόχων και μετονομάζεται το 1949 σε «Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών – Ίδρυμα Μέλπως και Οκτάβιου Μερλιέ». Το επιστημονικό ενδιαφέρον του ιδρύματος

στράφηκε εξαρχής στους εκπατρισμένους. Επί σειρά ετών (1930-1975) έγινε επί τόπου έρευνα στους προσφυγικούς συνοικισμούς των μεγάλων αστικών κέντρων και της ελληνικής επαρχίας. Καταγράφηκε η προφορική ιστορία **5.000 προσφύγων** από όλες τις περιοχές της Μικράς Ασίας, ερευνήθηκαν **1.375 οικιστικές μονάδες** και εργάστηκαν για το σκοπό αυτό πάνω από εκατό ερευνητές. Οι μαρτυρίες συγκροτούν το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης, αρχείο που αριθμεί **300.000 χειρόγραφες σελίδες**.

Το πλούσιο πληροφοριακό υλικό αναφέρεται στην ειρηνική - την προ της καταστροφής - περίοδο και περιγράφει ολόκληρο τον κύκλο ζωής των ελληνορθόδοξων πληθυσμών της Μικράς Ασίας στη γενέτειρά τους. Έχει ταξινομηθεί κατά γεωγραφική περιοχή (Αιολίδα, Ιωνία, Καρία, Λυκία, Παμφυλία, Κιλικία, Πισιδία, Φρυγία, Γαλατία, Λυκαονία, Καππαδοκία, Παφλαγονία, Πόντος, Βιθυνία, Λυδία, Μυσία, Ανατολική Θράκη, Χώρες Τίγρη και Ευφράτη Ποταμού και Καύκασος). Το ταξινομικό σχήμα του Αρχείου παρέχει την ευχέρεια να εξεταστούν οι μικρασιατικοί οικισμοί, στο πλαίσιο ευρύτερων γεωγραφικών και κοινωνικών ενοτήτων, στις οποίες είναι ενταγμένοι. Παρότι η οριοθέτηση βασίστηκε σε εμπειρικά κριτήρια της δεκαετίας του 1930, κρίθηκε σκόπιμο να συσχετιστούν με τη ρωμαϊκή διαίρεση της Μικράς Ασίας και να χρησιμοποιηθεί η αρχαία ελληνική ονοματολογία. Η διερεύνηση κάθε οικισμού, λαογραφική στη βασική σύλληψή της, είναι πολύπλευρη και λεπτομερής, ενώ τα στοιχεία που συλλέχθηκαν καλύπτουν ευρύτατο θεματικό πεδίο. Εξετάζονται μεταξύ άλλων: γλώσσα, γεωγραφία, οικονομία, κοινωνική και θρησκευτική ζωή, εκπαίδευση, τοπική ιστορία.

Το θεματικό εύρος, ο όγκος των πληροφοριών αλλά και η χρονική στιγμή της καταγραφής καθιστούν αυτό το προφορικό υλικό μοναδικό στο είδος του. Η αξία των γραπτών πηγών της εποχής που έχουν κυβερνητική ή άλλη προέλευση είναι γνωστή και εκφράζει ή απηχεί τις απόψεις των κέντρων αποφάσεων και των προσώπων που κίνησαν τα γεγονότα, δηλαδή των επίσημων πρωταγωνιστών. Αντιθέτως, οι αφηγήσεις των απλών ανθρώπων μαρτυρούν την άλλη πλευρά, την ανεπίσημη, την πλευρά εκείνων που βίωσαν τον άμεσο αντίκτυπο των χειρισμών των πρώτων. Η ιστορική αξία των κειμένων

αυτών οφείλεται στο ότι κανένας μεταγενέστερος δεν μπορεί να αναλάβει με ίση αρμοδιότητα και αυθεντικότητα το έργο του μάρτυρα. Έτσι λοιπόν στο είδος της κάθε μαρτυρία είναι και ένα *unicum*.⁶

Από αυτές τις μαρτυρίες έχουν ψηφιοποιηθεί εκείνες που αφορούν στις περιοχές Καππαδοκίας (400 φάκελοι), Πόντου (1100 φάκελοι) και Ιωνίας (112 φάκελοι) ενώ προσεκτικά επιλεγμένο μέρος του υλικού έχει εκδοθεί στους τρεις τόμους της *Εξόδου* με τις μαρτυρίες του Μικρασιατικού Ελληνισμού των δυτικών παραλίων, της κεντρικής και νότιας Μικρασίας και του Μεσόγειου Πόντου.⁷

Το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης συμπληρώνεται από το Αρχείο Χειρογράφων. Πρόκειται για χειρόγραφες εργασίες εγγράμματων προσφύγων, οι οποίες συντάχθηκαν μετά το 1922 στην Ελλάδα κατόπιν προτροπής των συνεργατών του Κέντρου. Σήμερα υπάρχουν στο Κέντρο κατατεθειμένα 504 χειρόγραφα από όλες τις περιοχές της Μικράς Ασίας, καταταγμένα και αυτά κατά τα γεωγραφικά κριτήρια που διέπουν το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης. Στο σύνολο περιλαμβάνονται περίπου 40 χειρόγραφα που χρονολογούνται προ του 1922, ορισμένα από τα οποία συντάχθηκαν το 19ο αιώνα από λόγιους Μικρασιάτες και τοπικούς ιστοριοδίφες. Και το υλικό αυτό έχει ψηφιοποιηθεί.

Στο Κέντρο υπάρχουν επίσης ιδιωτικά αρχεία προσώπων που αναμείχθηκαν στη νεοελληνική ιστορία. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν τα αρχεία του σπουδαίου Κωνσταντινουπολίτη αρχιτέκτονα Περικλή Δ. Φωτιάδη – δημιουργού της Πατριαρχικής Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και του Ζωγραφείου Λυκείου Αρρένων – του διπλωμάτη Αλέξανδρου Α. Πάλλη (1883-1975), του νομικού Χριστόφορου Ι. Χρησιτίδη (1889-1982), της ποιήτριας και συνεργάτιδας του Κέντρου Έλλης Παπαδημητρίου (1906-1993) και της

⁶ Γεώργιος Κ. Τενεκίδης, «Πρόλογος», *Η Έξοδος. Τόμος Α΄. Μαρτυρίες από τις επαρχίες των δυτικών παραλίων της Μικρασίας*, Πρόλογος: Γεώργιος Κ. Τενεκίδης. Εισαγωγή, Επιλογή Κειμένων, Επιμέλεια: Φώτης Δ. Αποστολόπουλος, Αθήνα 1980, σ. λδ΄.

⁷ *Η Έξοδος. Τόμος Α΄ · Η Έξοδος. Τόμος Β΄. Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας*. Εισαγωγή – Εποπτεία: Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης. Επιμέλεια: Γιάννης Μουρέλος, Αθήνα 1982, 2004 [ανατύπωση]· *Η Έξοδος. Τόμος Γ΄. Μαρτυρίες από τις επαρχίες του Μεσόγειου Πόντου*. Πρόλογος – Επιστημονική εποπτεία: Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αθήνα 2013.

αρχαιολόγου Άννας Μαραβά-Χατζηνικολάου. Ειδικά για το αρχείο Φωτιάδη βρίσκεται σε εξέλιξη μια προσπάθεια αξιοποίησής του σε συνεργασία με το Istanbul Arastirmalari Enstitusu της Κωνσταντινούπολης, η οποία ελπίζουμε να αποτελέσει απαρχή μια στενότερης συνεργασίας του Κέντρου με το εν λόγω ίδρυμα.

Τέλος ειδική αναφορά θα πρέπει να γίνει στο Αρχείο Χαρτών & Σκαριφημάτων και στο Αρχείο Φωτογραφιών του Κέντρου. Αναφορικά με το πρώτο από το 1935 η Χαρτογραφική Υπηρεσία του Κέντρου, η οποία συστάθηκε με πρωτοβουλία της ίδιας της Μερλιέ, σχεδίασε και αρχειοθέτησε τους χάρτες ανά περιοχές. Εκτός από τα ανέκδοτα χειρόγραφα σκαριφήματα, που σχεδιάστηκαν κατά παραγγελία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, υπάρχει στο Αρχείο και σημαντικός αριθμός έντυπων χαρτών. Από τους περίπου 200 χάρτες του Κέντρου έχουν ψηφιοποιηθεί οι μισοί.

Όσο για το φωτογραφικό υλικό που συγκεντρώθηκε, αυτό εντάχθηκε αρχικά στο Αρχείο Προφορικής Παράδοσης, αλλά σταδιακά, λόγω του όγκου του, αυτονομήθηκε και αποτέλεσε τη φωτογραφοθήκη του Κέντρου. Η διαίρεση των **7000 φωτογραφιών** της συλλογής του Κέντρου είναι τόσο χρονολογική όσο και θεματική. Συνοπτικά το υλικό ταξινομείται ως εξής:

- Η ζωή στους οικισμούς της Μικράς Ασίας πριν τον εκπατρισμό του 1922.
- Φωτογραφίες από τη μικρασιατική εκστρατεία (1919 – 1922).
- Εικόνες από την προσφυγική εγκατάσταση στον ελλαδικό χώρο.
- Φωτογραφίες συνεργατών του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών σε αποστολές για τη συλλογή υλικού στη Μικρά Ασία και την Ελλάδα.
- Φωτογραφίες πληροφορητών του ΚΜΣ συνοδευμένες από τα βιογραφικά τους σημειώματα.

Το υλικό αυτό έχει ψηφιοποιηθεί πλήρως.

Η προσπάθεια αξιοποίησής του εκτενέστατου αρχείου του Κέντρου αποτυπώνεται μερικώς στην εκδοτική δραστηριότητά του και κατά κύριο λόγο, στους 18 τόμους της επιστημονικής του επετηρίδας (*Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*), καθώς και στις

εκδόσεις του, που αριθμούν πλέον των 60 τίτλων - ελληνικών και ξενόγλωσσων - ξεκινώντας από τις τοπικές μονογραφίες ή τις μελέτες για τα μικρασιατικά ιδιώματα που εκδίδει την εποχή του Μεσοπολέμου έως τις προσφυγικές μαρτυρίες της τρίτομης *Εξόδου*.

Η Μέλπω Μερλιέ, κατανοώντας τη σημασία αυτού του σπάνιου υλικού, θεωρούσε απαραίτητη την πρόσβαση και έκδοσή του ως παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές και έγραφε το 1948: «Η συλλογή πρέπει να γίνεται με σκοπό την έκδοση, αλλιώς το υλικό μαραζώνει μέσα σε κουτιά, όταν δεν το διαπνέει πια η ζωογόνα πνοή αυτών που το μάζεψαν και που θα έπρεπε να είναι και οι εκδότες του.[...] Θέλαμε στους Μικρασιάτες που μας γνώρισαν την πατρίδα τους να τους την ξαναδώσουμε πίσω μέσα στα βιβλία μας. Θέλαμε να αισθανθούν οι μέλλουσες γενεές την ομορφιά και το μεγαλείο της μάνας του ελληνισμού Μικρασίας».⁸

Οι προβληματισμοί της Μερλιέ για την καλύτερη δυνατή διαχείριση, αξιοποίηση και πρόσβαση στο υλικό εξακολουθούν να παραμένουν πάντα επίκαιροι, ειδικότερα στην εποχή της ψηφιακής τεχνολογίας και του διαδικτύου που επιβάλλει πλέον τη συνεργασία με άλλους συγγενείς φορείς και συναφή αρχεία. Όπως επισημαίνει η Ιωάννα Πετροπούλου, «το Κέντρο οφείλει να παραμείνει αιρετικό ως προς το υλικό του, κριτικό στην αντιμετώπισή του, αν δεν προσδοκά την ταρίχευση των μαρτυριών αλλά την δημιουργική τους αξιοποίηση. Αμφισβητώντας πια την ενδοστρέφεια του (ισόβιου) συλλογέα υλικού, υλικού που προοριζόταν να μείνει στο σκοτάδι, δεν έχει άλλη οδό παρά να μεταπλάσει δημιουργικά τις κληρονομίες του».⁹

⁸ Μέλπω Μερλιέ, *Το Αρχείο της Μικρασιατικής Λαογραφίας*, Αθήνα 1948, σ. 31-3.

⁹ Ιωάννα Πετροπούλου, «Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών: μιά επέτειος», *Τα Ιστορικά*, 23 (1995), σ. 464.

Από τα έντυπα της Βιβλιοθήκης του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Αναφορά στο υλικό και ταξινόμησή του ανά γνωστικό αντικείμενο

Ιωάννης Κυριακωντάκης

Ιστορικός, Ερευνητής Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Η συνειδητοποίηση της οριστικής απώλειας ενός μεγάλου αριθμού εντύπων και χειρογράφων τα οποία είχε αποθησαυρίσει η ελληνική διάνοηση στις βιβλιοθήκες της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης, ιδίως κατά τον 19^ο αιώνα, υπογραμμίζει με δραματικό τρόπο την αξία που έχουν οι ευρισκόμενες στην Ελλάδα συλλογές κειμένων μικρασιατικής και κωνσταντινοπολίτικης προελεύσεως.¹⁰ Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών αποτελεί ένα περιβάλλον, μοναδικό ίσως παγκοσμίως, ζήτησεως ενός απολεσθέντος ιστορικού κεφαλαίου τεράστιας σημασίας, όχι μόνο για την ιστορία του ελληνισμού, αλλά θα έλεγα για την παγκόσμια ιστορία. Σε ότι ακολουθεί, επιχειρείται να δοθεί μία εικόνα του σπάνιου έντυπου υλικού που έχει στην διάθεσή του ο ερευνητής που επισκέπτεται το Ίδρυμα. Το υλικό αυτό, εκδόσεις των οίκων της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης, κυρίως του 19^{ου} αιώνα, συμπληρώνει ασφαλώς το αρχείο «προφορικών» μαρτυριών των προσφύγων για τις χαμένες τους πατρίδες, το οποίο απετέλεσε τον πυρήνα του αρχικού εγχειρήματος των ιδρυτών του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Μέλπως και Οκταβίου Μερλιέ.

Η συλλογή των εντύπων της Κωνσταντινουπόλεως προέρχεται σε μεγάλο μέρος της από την δωρεά των κληρονόμων του Χ. Χρηστίδη και περιλαμβάνει γύρω στους 150 ελληνικούς τίτλους, στους οποίους όμως θα πρέπει να προσθέσουμε τις πλήρεις σειρές των περιοδικών εκδόσεων του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου και του Οικουμενικού Πατριαρχείου (*Εκκλησιαστική Αλήθεια*). Μεγαλύτερη είναι η συλλογή σμυρναϊκών

¹⁰ Ειδικά για τα χειρόγραφα, βλ. Α. Παπαδόπουλος Κεραμείς, *Κατάλογος των χειρογράφων της εν Σμύρνη Ευαγγελικής σχολής*, Σμύρνη 1877, P. Moraux, *Bibliothèque de la Société Turque d' Histoire, Catalogue des MSS Grecs (Fonds du Syllogos)*, Άγκυρα, 1964. Αντιλαμβάνεται κανείς ότι τα έργα που περιέχονται στους οικείους καταλόγους είναι πλέον χαμένα ή μη προσβάσιμα.

εκδόσεων που ανέρχεται σε 350 έργα, ενώ το ΚΜΣ διαθέτει σημαντική συλλογή τετρακοσίων τίτλων από τα λεγόμενα καραμανλίδικα έντυπα, μεταξύ άλλων και το πρώτο παρόμοιο κείμενο που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1718 (ελληνικός τίτλος: *Απάνθισμα της Χριστιανικής Πίστεως*).¹¹ Αντίστροφα από τα καραμανλίδικα, τα λεγόμενα φραγκοχιώτικα ήταν ελληνική γλώσσα γραμμένη με λατινικό αλφάβητο. Από αυτά υπάρχουν κάποια έντυπα στο ΚΜΣ, τα οποία είχαν εκδοθεί στην Σμύρνη. Η αναζήτηση του υλικού αυτού γίνεται ηλεκτρονικά, μέσω της σελίδας «Η Αργώ» του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης.

Πρέπει ακόμα να προσθέσουμε έντυπα του εικοστού αιώνα που καλύπτουν ένα σημαντικό φάσμα τεκμηρίωσης της κωνσταντινοπολίτικης και της μικρασιατικής γραμματείας και παιδείας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών έχει στην βιβλιοθήκη του σειρά από τα έργα των Μανουήλ Γεδεών, Τρύφωνος Ευαγγελίδη, Παύλου Καρολίδη, Αναστάσιου Γριτσόπουλου, καθώς και τις γενικότερες βιβλιογραφίες των Legrand, Σάθα, Ηλιού αλλά και άλλων. Σημαντικές είναι επίσης σύγχρονες εκδόσεις που διαθέτει το Κέντρο οι οποίες καλύπτουν το οθωμανικό πλαίσιο αλλά και το βυζαντινό υπόβαθρο των μικρασιατικών σπουδών. Να αναφέρουμε τέλος τα περίπου τριακόσια πολυγραφημένα αντίγραφα έργων λογίων μικρασιατικής καταγωγής που περιγράφουν και αναφέρονται στην μικρασιατική ενδοχώρα.

Ένα πρώτο συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι το ΚΜΣ εξελίχθηκε, από έναν αρχικό πυρήνα με βάση το Αρχείο προφορικής παράδοσης και ενδεχομένως την λαογραφία, σε ένα υπαρκτό (αλλά και δυνάμει) κέντρο μελέτης και γνώσης του ευρύτερου ιστορικού πεδίου που καλύπτει τις σημαντικές πόλεις του μικρασιατικού ελληνισμού και την Βασιλεύουσα, ιδίως κατά τους ύστερους οθωμανικούς αιώνες. Η εξέλιξη αυτή απηχεί την βούληση της Μέλπως Λογοθέτη Μερλιέ και δρομολογήθηκε με επίταση ήδη από την δεκαετία του 1980, επί των ημερών του Διευθυντή του ιδρύματος

¹¹ S. Anestidis, «The Centre for Asia Minor Studies and Books Printed in Karamanly», E. Balta, M. Kappler (επιμ.) *Cries and Whispers in Karamanlidika Books*, Wiesbaden, 2010, σ. 147-152. Βλ. και Ε. Μπαλά, «Καραμανλίδικοι κώδικες του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 7 (1988-1989), σ. 201-246.

Καθηγητή Πασχάλη Κιτρομηλίδη, ο οποίος στους σχεδιασμούς του για το Κέντρο και σε συνεργασία με εξέχουσες μορφές του ελληνικού ακαδημαϊκού βίου, μεταξύ των οποίων οι Μ. Σακελλαρίου και Χ. Πατρινέλης, περιέλαβε σύγχρονα ρεύματα της διανοητικής, πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας αλλά και άλλων ιστορικών πεδίων.¹² Έμφαση δόθηκε στην λόγια παράδοση του Γένους, στην μικρασιατική και την κωνσταντινοπολίτικη λογισύνη.

Τα προαναφερθέντα έντυπα προερχόμενα από την Κωνσταντινούπολη δεν είναι πολλά σε αριθμό. Περισσότερα είναι αυτά που προέρχονται από την Σμύρνη, τα οποία ανάγονται στην δεκαετία του 1830. Τα δε καραμανλίδικα χρονολογούνται από το 1718, όπως είπαμε, έως το 1929. Το υλικό αυτό είναι πάντως ενδεικτικό του διανοητικού και κοινωνικού βίου των Κωνσταντινοπολιτών και των Μικρασιατών, τουλάχιστον για το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, καλύπτοντας σχεδόν ολόκληρο το φάσμα του. Από αυτό προκύπτουν άλλωστε πολλά πρόσωπα ως συγγραφείς, μεταφραστές, επιμελητές και εκδότες. Κάποια εξ αυτών είναι αρκετά γνωστά, ενώ άλλα τείνουν να ξεχαστούν και θα άξιζε το υλικό αυτό να θεωρηθεί και από αυτήν την προσωπογραφική πλευρά.

Μία οργάνωση του έντυπου υλικού με βάση το γνωστικό αντικείμενο, το περιεχόμενο του, παρέχει ενδείξεις για τις ερευνητικές προοπτικές που υπάρχουν και για τις επιστημονικές κατευθύνσεις που όπως προανφέρθη ακολουθεί το ΚΜΣ. Να σημειωθεί ότι η κατάταξη όπως προτείνεται αμέσως ακολούθως αφορά την Κωνσταντινούπολη και την Σμύρνη, με τα δύο κέντρα να έχουν ως ένα βαθμό κοινή θεματολογία στις εκδόσεις τους, αν και τα κωνσταντινοπολίτικα έργα με εκκλησιαστικό χαρακτήρα κυριαρχούν, ενώ η σμυρναϊκή βιβλιογραφία εμφανίζεται προσανατολισμένη σε περισσότερο κοσμικά ενδιαφέροντα.

¹² Σε αυτό το πλαίσιο κυκλοφόρησε η επιστημονική επετηρίδα του Κέντρου, το *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, όπου κατοπτρίζονται οι συγκεκριμένοι προσανατολισμοί, ενδεικτικά βλ. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών Ευρετήριο Τόμων 1-10*, Αθήνα, 1988. Για την αξιοποίηση του υλικού των αρχείων του ΚΜΣ στις εργασίες που θα δημοσιεύονταν στο *Δελτίο* γινόταν λόγος ήδη στον πρώτο τόμο αυτού εν έτει 1977.

Ιστορία της παιδείας/κατάλογοι λογίων Αναπόσπαστο τμήμα της ελληνικής γραμματείας της Κωνσταντινούπολης υπήρξε η καταγραφή της πνευματικής κίνησης του Γένους, η οποία αποσκοπούσε, αρχικά τουλάχιστον, στην ανατροπή των ισχυρισμών δυτικών συγγραφέων περί ολικής εκλείψεως του πνεύματος από την Ανατολή μετά την οθωμανική κατάκτηση.¹³ Εκτός από την ιστορία της παιδείας, η συγκεκριμένη γραμματολογική κατηγορία περιλαμβάνει καταλόγους λογίων συγγραφέων με στοιχεία για το έργο και τον βίο τους. Το πρώτο έντυπο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών στην κατηγορία αυτή ανάγεται στα 1866 και είναι η *Βιογραφία του Κωνσταντίου Α'* υπό του Θεοδώρου Αριστοκλέους, όπου περιλαμβάνονται και σειρά πραγματειών του λογίου πατριάρχου, μεταξύ άλλων και η «Περί των μετά την άλωσιν εκ του κλήρου αρετή και παιδεία διαπρεψάντων». Στον αντίποδα, από χρονολογικής απόψεως, στην συλλογή περιλαμβάνεται έργο που εξεδόθη το 1906 με συγγραφέα τον Βασίλειο Μυστακίδη, *Οι εν Αθήναις και εν Κωνσταντινουπόλει λόγιοι*, όπου παρέχονται σημαντικές πληροφορίες για συγγραφείς της Πόλης από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και ύστερα, καθώς και δείγμα του ελληνικού επιστημονικού λόγου κατά τις αρχές του εικοστού αιώνα. Οι εκδόσεις της Σμύρνης που βρίσκονται στο ΚΜΣ περιλαμβάνουν εν προκειμένω κείμενο του Σωκράτη Σολομωνίδη για τους «πρώτους διδάσκαλους της Ευαγγελικής Σχολής» Ιερόθεο Δενδρινό και Χρυσάνθο Καραβία (τυπογραφείο Δαμιανού, 1879), αλλά και έργα της δεκαετίας του 1830.

Ιστορικά/Αρχαιολογικά Η δεύτερη κατηγορία εντύπων στην οποία θα αναφερθώ συνδέεται με την πρώτη και αφορά ένα σημαντικό γνωστικό αντικείμενο που καλλιέργησαν τα δύο πνευματικά κέντρα και δεν έχει τύχει της δέουσας προσοχής από την σύγχρονη ιστορία των ιδεών. Πρόκειται για την ιστορία και την αρχαιολογία όπως αναπτύσσονται στην Κωνσταντινούπολη και την Σμύρνη από Έλληνες λόγιους με πρώτον τον ίδιο τον Πατριάρχη Κωνσταντίου Α', έκδοση της *Κωνσταντινιάδος* του οποίου

¹³ Το κίνητρο αυτό προβλήθηκε μεταξύ άλλων ήδη (και εκτός Κωνσταντινουπόλεως) από τον Αλέξανδρο Ελλάδιο στην καταγραφή των εκπαιδευτικών πραγμάτων των οθωμανοκρατούμενων χριστιανικών πληθυσμών και της Εκκλησίας τους, βλ. *Praesens Status Ecclesiae Graecae*, Νυρεμβέργη, 1714.

(1844) υπάρχει στο ΚΜΣ, όπως επίσης υπάρχει η σπουδαία τοπογραφική, αρχαιολογική και ιστορική πραγματεία του Σκαρλάτου Βυζαντίου που αν και αναφέρεται βεβαίως στην Κωνσταντινούπολη εκδόθηκε στην Αθήνα σε τρεις τόμους (1851, 1862, 1869). Επιπλέον, η στοιχειώδης επαφή με το αντικείμενο της ιστορίας των Ελλήνων υπό οθωμανική εξουσία, ιδίως κατά τον ιη' αιώνα, προϋποθέτει την μελέτη του ευρισκόμενου στο ΚΜΣ έργου του Αθανασίου Κομνηνού Υψηλάντη, *Εκκλησιαστικών και Πολιτικών των εις Δώδεκα Βιβλίων Η', Θ' και Ι' ήτοι τα Μετά την Άλωσιν* που εξέδωσε το 1870 στην Κωνσταντινούπολη ο Γερμανός Αφθονίδης.¹⁴ Η Σμύρνη εν προκειμένω αντιπροσωπεύεται στην βιβλιοθήκη του Κέντρου με διατριβές αρχαίας ιστορίας και αρχαιολογίας (των ετών 1873, 1874, 1886), πολιτικής ιστορίας της Ευρώπης (1875, 1881), αλλά και με την *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας των Μηνά και Χρήστου Χαμουδόπουλου* (1874).

Όπως φαίνεται από το έργο του Σκαρλάτου Βυζαντίου, η ιστορία και η αρχαιολογία συνδέονταν με την τοπογραφία και ενίοτε την τοπική ιστορία η οποία παρουσίαζε χαρακτήρα πρακτικότερο και πολλές φορές εκλαϊκευμένο ή προσαρμοσμένο στις ανάγκες των σχολικών προγραμμάτων.¹⁵ Η παρατήρηση αυτή περί εκλαϊκευμένου είδους δεν ισχύει βέβαια για το έργο του Σκαρλάτου Βυζαντίου. Σε κάθε περίπτωση, κείμενα όπως τα *Σμυρναϊκά* του Μ. Τσακύρογλου (Σμύρνη 1876, Δεύτερο Μέρος, Σμύρνη, 1879), τα *Καππαδοκικά* του Ν. Σ. Ρίζου (Κωνσταντινούπολη, 1856) ή τα *Βιθυνικά* των Μ. Κλεωνύμου και Χρ. Παπαδοπούλου (Κωνσταντινούπολη, 1867) –όλα ευρισκόμενα στο ΚΜΣ- παρέχουν δυσεύρετα στοιχεία για τις πόλεις και τις περιοχές όπου αναφέρονται. Το περιηγητικό

¹⁴ Το ογκώδες αυτό κείμενο έχει την μορφή ιστορικού ημερολογίου όπου ο συγγραφέας καταχωρεί κατ' έτος τα σημαντικότερα γεγονότα, ενώ χωρίζεται και κατά πατριαρχίες (Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως). Πρόκειται για έναν τρόπο ιστορικής συγγραφής που παραπέμπει στον τύπο των «εφημερίδων», συνήθη στην Κωνσταντινούπολη ήδη από τις Εφημερίδες του Ιωάννη Καρυοφύλλη, βλ. Π. Ζερλέντου, *Ιωάννου του Καρυοφύλλου Εφημερίδες [1676 - 1689]*, Αθήνα, 1890, και Καισάριος Δαπόντες, *Δακικαί Εφημερίδες* (επιμ. Ε. Legrand), Παρίσι, 1880. Την συνέχεια της παράδοσης αυτής των εφημερίδων και της χρονογραφίας την βλέπουμε στο έργο του Μανουήλ Γεδεών.

¹⁵ Για τα θέματα αυτά βλ. Ι. Πετροπούλου, «Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του οθωμανικού παρελθόντος στην Χριστιανική Ανατολή», *Μνήμων* 23 (2001), σ. 269-295. Παράδειγμα χρήσεως της τοπογραφίας στα σχολεία παρέχει η *Τοπογραφία Κωνσταντινουπόλεως προς Χρήσιν των Δημοτικών Σχολείων* του Γ. Κ. Μωραϊτόπουλου (Κωνσταντινούπολη, 1895), που ευρίσκεται στην βιβλιοθήκη του ΚΜΣ.

αφήγημα είναι συγγενές με αυτά είδος, δείγματα του οποίου προερχόμενα από την Σμύρνη διαθέτει το ΚΜΣ, ενώ συναφές γνωστικό πεδίο με τα ανωτέρω είναι βεβαίως η γεωγραφία. Πολλά από τα έντυπα του Κέντρου για τα αντικείμενα αυτά, ιδίως την γεωγραφία, είχαν όπως είπαμε εκπαιδευτικό προσορισμό και άρα παρέχουν εικόνα για ότι εδιδάσκετο στα εκπαιδευτήρια της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης.

Φιλοσοφία/ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες Τα ευρισκόμενα στο ΚΜΣ έργα που έχουν φιλοσοφικό προσανατολισμό και εκδόθηκαν στην Κωνσταντινούπολη σχετίζονται με τους προβληματισμούς που ανέπτυξε το Πατριαρχείο για την σύνδεση αυτού του γνωστικού αντικειμένου με τον πυρήνα των παραδοσιακών αξιών που προάσπιζε (*Παράλληλον Φιλοσοφίας και Χριστιανισμού*, Κωνσταντινούπολη, Δεύτερο Πατριαρχικό Τυπογραφείο, 1830, έργο που εξέδωσε με σχόλια ο Νικόλαος Λογάδης ὁ Χριστιανῶν Φιλοσοφία, Κωνσταντινούπολη, 1842). Ενδιαφέρον παρουσιάζει *Εγχειρίδιον ιστορίας της φιλοσοφίας Τόμος Β' Η Μέση Φιλοσοφία* (Κωνσταντινούπολη, 1929), γραμμένο από τον Βασίλειο Αντωνιάδη που είχε σπουδάσει (όπως άλλωστε και άλλοι λόγιοι της Πόλης μεταξύ των οποίων ο Φιλόθεος Βρυέννιος) έναν συνδυασμό θεολογικών και φιλοσοφικών μαθημάτων στην Γερμανία.¹⁶ Στην Συλλογή Σμύρνης του ΚΜΣ τα έντυπα με φιλολογικό περιεχόμενο (αρχαία ελληνική και λατινική γραμματολογία) είναι περισσότερα, ενώ ξεχωρίζει ακόμα η μετάφραση των *Περσικῶν Επιστολῶν* του Μοντεσκιέ από τον Νεοκλή Παπάζογλου που εκδόθηκε το 1836.

Θρησκευτικά/Εκκλησιαστικά Όπως θα ανέμενε κανείς η Κωνσταντινούπολη υπερερεί της Σμύρνης στην κατηγορία αυτή. Εδώ μπορούμε να κατατάξουμε την έκδοση του *Εραστή Σοφίας* του διδασκάλου της Πατριαρχικής Ακαδημίας Σεργίου Μακραίου (Κωνσταντινούπολη, 1816) που αφιερώθηκε στον Πατριάρχη Κύριλλο Ε'. Το έργο έχει

¹⁶ Ο Φιλόθεος Βρυέννιος, Μητροπολίτης Νικομηδείας, υπήρξε φυσιογνωμία χαρακτηριστική των φιλοσοφικών, θεολογικών και φιλολογικών προσανατολισμών της ελληνικής λογιόσυνης της Πόλης μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Πάντως ο Κ. Ξανθόπουλος, παιδαγωγός με δράση στην Τραπεζούντα, την Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και την Αθήνα παρατηρεί στη *Συνοπτική Έκθεσιν της πνευματικής αναπτύξεως των νεωτέρων Ελλήνων* (Κωνσταντινούπολη, 1880, σ. 89) ότι ο φιλοσοφικός αγών μεταξύ των συγχρόνων Ελλήνων δεν παρήγαγε, πλην του Πέτρου Βραΐλα Αρμένι, αξιοσημείωτα αποτελέσματα.

μάλλον συμπληρωματικό και πρακτικό χαρακτήρα, κατάλληλο για την διδασκαλία των θρησκευτικών, είναι ωστόσο γραμμένο από έναν γνώστη της φιλοσοφίας, ο οποίος χρησιμοποιεί στοιχεία του φιλοσοφικού λόγου για την υπεράσπιση της θρησκείας (όπως συμβαίνει και στην ανωτέρω μνημονευθείσα έκδοση του Νικολάου Λογάδη). Πέραν τούτων, περιλαμβάνονται ποικίλα έργα εκκλησιαστικής ιστορίας, δογματικής, εκκλησιαστικής ρητορικής, κανονικού δικαίου από τα οποία παρέχεται επαρκής εικόνα των εκκλησιαστικών πραγμάτων όπως γίνονταν αντιληπτά στην Κωνσταντινούπολη. Η Σμύρνη αντιπροσωπεύεται με ενδιαφέρον υλικό όπως μία απάντηση (υπό Δ. Ν.) στον Νεόφυτο Βάμβα για τις θέσεις του εναντίον του Θεοφίλου Καΐρη (*Συντομωτάτη Απάντησις*, Σμύρνη 1851), αλλά και πλείστους εκκλησιαστικούς λόγους, μεταξύ άλλων του λογίου Μητροπολίτη Σμύρνης Βασιλείου (1834-1910) καθώς και του Εθνομάρτυρος Χρυσάνθου Σμύρνης.

Στον τομέα των θετικών επιστημών τα ευρισκόμενα στο ΚΜΣ έντυπα δεν είναι πολλά σε αριθμό. Το παλαιότερο είναι η έκδοση μίας μετάφρασης του έργου *Κλείς επιστημονική ή των καθημερινών φαινομένων εξήγησις* (Σμύρνη, 1857). Ωστόσο εάν σε αυτά υπολογίσει κανείς κείμενα που προορίζονταν για την διδασκαλία, τότε η εικόνα γίνεται αντιπροσωπευτικότερη. Όπως είπαμε, τέτοιου είδους έντυπα συντελούν στην περιγραφή των σταδίων από τα οποία διήρχετο η διδασκαλία στις σχολές των δύο πόλεων σε μία σειρά μαθημάτων: ελληνική γλώσσα, αγγλικά, γαλλικά και οθωμανικά, ιστορία και αρχαιολογία, χημεία, φυσική, γεωγραφία, χρηστομάθεια. Η διδασκαλία ενισχυόταν από τις Εγκυκλοπαίδειες και τα λεξικά, όπως το πολύτομον *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας* του Σταύρου Βουτυρά και το Ελληνοτουρκικό λεξικό του Αναστασίου Λεβίδη που υπάρχουν στο ΚΜΣ. Να σημειώσουμε ακόμα την ύπαρξη κανονισμών από σημαντικά εκπαιδευτήρια, όπως της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης.

Πέραν της εκπαίδευσης, ο κοινωνικός και οικονομικός βίος της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης κατά τον 19^ο αιώνα και τις αρχές του εικοστού μπορεί να ανασυσταθεί ιστορικά επί τη βάση μίας σειράς κειμένων της βιβλιοθήκης του ΚΜΣ που αναφέρονται στα ήθη και τις κοινωνικές συμβατικότητες των πόλεων αυτών, στην συλλογική εθνική οργάνωση (Κανονισμοί και εκθέσεις πεπραγμένων συλλόγων, εταιρειών, εφοριών και αδελφοτήτων, όπως των αγαθοεργών «Ομονοίας» και «Θάλειας» Υψωμαθειών, του «Ελληνικού Μουσικού Συλλόγου», του «Συνταγματικού Πολιτικού Συνδέσμου» και πολλών άλλων)¹⁷, στις οικονομικές σχέσεις και το εμπόριο (*Εμπορικός οδηγός της Σμύρνης και των περιχώρων*, Σμύρνη 1901, *Ελληνικός εμπορικός οδηγός της Τουρκίας*, Σμύρνη 1910). Στην ανασύσταση αυτή της ιστορικής πραγματικότητας συντελούν επίσης κωδικοποιήσεις νόμων, κώδικες και εγχειρίδια οθωμανικού δικαίου, εμπορικοί κώδικες, κείμενα κανονικού δικαίου και άλλα. Στην κατηγορία του εθνικού/συλλογικού βίου και της θεσμικής του οργάνωσης που περιελάμβανε την εκκλησιαστική διοίκηση μπορούμε να κατατάξουμε τους *Γενικούς Κανονισμούς περί διευθετήσεως των εκκλησιαστικών και εθνικών πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν Θρόνον διατελούντων Ορθοδόξων Χριστιανών υπηκόων της Α. Μ. του Σουλτάνου* (Κωνσταντινούπολη, 1888). Εξάλλου, ο ιδεολογικός βίος των ελληνικών πληθυσμών αποκαλύπτεται και από σειρά κειμένων του ΚΜΣ που φανερώνουν την συμμετοχή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της Κωνσταντινούπολης στις διενέξεις για το βουλγαρικό σχίσμα ή την Μακεδονία και γενικώς την συμμετοχή του στις εθνικιστικές συγκρούσεις κατά τον 19^ο αιώνα. Κάποιες από τις εκδόσεις της Σμύρνης σε αυτήν την κατηγορία παρουσιάζουν ενδιαφέρον και για την περίοδο της παρουσίας του ελληνικού στρατού στην Μικρά Ασία.

Στις παραπάνω ερευνητικές κατευθύνσεις οδηγεί και η μελέτη των Ημερολογίων, είδους περιοδικών εκδόσεων στην Κωνσταντινούπολη αλλά και αλλού όπου παρέχονταν

¹⁷ Μ. Κουρουπού, «Βιβλιογραφία εντύπων των Μικρασιατικών Ιδρυμάτων και Συλλόγων 1846-1922», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 3 (1982), σ. 149-183, «Ελληνόφωνοι κώδικες του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 2 (1980), σ. 221-241.

σε ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό διάφορες χρήσιμες, ευχάριστες ή διδακτικές γνώσεις. Η ύλη τους περιελάμβανε εορτολόγια, πληροφορίες για την διοίκηση, το κράτος, την εκπαίδευση στο οθωμανικό αλλά και στο ελλαδικό κράτος, γεωγραφικές πληροφορίες, αλλά και πραγματείες ιστορικές ή φιλολογικές, μεταφράσεις αρχαίων και ευρωπαϊκών έργων, ποιήματα και άλλα. Μεταξύ άλλων στο ΚΜΣ υπάρχει το *Βυζαντινόν Ημερολόγιον* των Κ. Χρυσαφίδου και Α. Κ. Γεράρδου για τα έτη 1879-1881 και 1894-1895, το «πολιτειογραφικόν, εμπορικόν και φιλολογικόν» *Ημερολόγιον της Ανατολής* του 1879 και 1883-1887, το *Ημερολόγιον Πόντου* του 1905, το *Ημερολόγιον των εθνικών φιλανθρωπικών καταστημάτων* 1905-1907 και άλλα.

Σε γενικές γραμμές αρκετά κείμενα των κατηγοριών που αναφέραμε αποτελούν μεταφράσεις από δυτικές γλώσσες. Τούτο συμβαίνει ιδίως στα λογοτεχνικά έργα από τα οποία ένας μεγάλος αριθμός βρίσκεται στην βιβλιοθήκη του Κέντρου. Κατά το μεγαλύτερο μέρος τους οι μεταφράσεις αφορούσαν γαλλικά πρωτότυπα, ενώ πέραν των μυθιστορημάτων υπάρχουν πολλά ποιητικά και θεατρικά έργα. Αντιλήψεις για τα ήθη και έθιμα προκύπτουν και από ηθογραφικά/λαογραφικά κείμενα που διαθέτει η βιβλιοθήκη του ΚΜΣ, όπως μεταξύ άλλων *Η ζωή παρά τας ακτάς της Ιωνίας: Κοινωνικά μικρογραφία και χαρακτήρες* του Γ. Θεοδώρου (Σμύρνη, 1891), *Το Πέραν μας : Από τα παρασκήνια της ζωής μας* (Κωνσταντινούπολη, 1913).

Κλείνοντας, να επισημανθεί ότι τα αναφερθέντα γνωστικά πεδία αντιπροσωπεύονται στο *Περιοδικό του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως*, υπό μορφή άρθρων των συντακτών του, εκ των οποίων τα περισσότερα είναι σημαντικές πραγματείες που σκιαγραφούν τον επιστημονικό λόγο και γενικότερα την πνευματική κίνηση της Κωνσταντινούπολης κατά τον 19^ο και τον πρώιμο εικοστό αιώνα. Εν συνόλω, πρόκειται για ένα αντικείμενο για το οποίο η έρευνα έχει ακόμα να αποδώσει πολλά, διαπίστωση που τροφοδοτεί την έμπνευση για την λειτουργία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, και θέτει την αναγκαιότητα διασφάλισης του υλικού, τμήμα του οποίου επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε με αυτήν μας την παρέμβαση.

Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος (ΕΜΕ) – Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος (ΚΙΣΕ)

Αρχεία και Συλλογές

Υπ.Δρ. Ιάσωνας Χανδρινός

Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος - Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος

1. Οι Συλλογές του Μουσείου

Το Ε.Μ.Ε. ιδρύθηκε με σκοπό τη συλλογή, μελέτη, διατήρηση και έκθεση κειμηλίων, που σχετίζονται με την ιστορία, τα ήθη, τα έθιμα, την καθημερινή ζωή και τις παραδόσεις των Ελλήνων Εβραίων. Οι συλλογές του Ε.Μ.Ε. περιλαμβάνουν περισσότερα από δέκα χιλιάδες πρωτότυπα αντικείμενα, υλικά κατάλοιπα της 2.300 ετών εβραϊκής ιστορίας και παράδοσης στην Ελλάδα. Τον πυρήνα των συλλογών του, εκτός από ελάχιστα αντικείμενα, τα οποία είχε συγκεντρώσει μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών, αποτέλεσαν τα αντικείμενα, που επεστράφησαν από τη βουλγαρική κυβέρνηση με την άνοδο του κομμουνισμού στην εξουσία. Πρόκειται για προσωπικά αντικείμενα, κοσμήματα, είδη οικιακής χρήσης, συναγωγικά σκεύη και έγγραφα, που ανήκαν στους Εβραίους των πόλεων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και κατασχέθηκαν κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής. Τα κατασχεμένα αντικείμενα είχαν καταγραφεί λεπτομερώς και αποτέλεσαν το πρώτο ενιαίο και εκτεταμένο σύνολο της συλλογής. Στα χρόνια που ακολούθησαν, ο βασικός πυρήνας της συλλογής συνεχώς αυξανόταν, χάρη κυρίως στις δωρεές των ιδιωτών και των ισραηλιτικών κοινοτήτων, αρχικά από τη Θεσσαλία, τη Ρόδο και τα Ιωάννινα.

Την περίοδο μεταξύ των ετών 1977 – 1982, εκτός από σπάνια βιβλία και εκδόσεις, τα οποία χρονολογούνται μεταξύ του 16ου και 19ου αιώνα, συγκεντρώθηκε ένας σημαντικός αριθμός λειτουργικών υφασμάτων της οθωμανικής περιόδου (17^{ος} – αρχές 20^{ού} αιώνα), που έμελλε να αποτελέσει έναν από τους σημαντικότερους θεματικούς πόλους της μόνιμης έκθεσης. Το 1984 παραχωρήθηκαν στο Ε.Μ.Ε. η εσωτερική επίπλωση, τα υφάσματα και τα συναγωγικά σκεύη της Συναγωγής της Πάτρας, μετά τη διάλυση της

τοπικής ισραηλιτικής κοινότητας λόγω έλλειψης μελών. Αυτά τα θρησκευτικά αντικείμενα είναι πολύτιμα και αναντικατάστατα, καθώς πολλά προέρχονται από συναγωγές και κοινότητες, που δεν υπάρχουν πλέον.

Οι δωρεές ιδιωτών και κοινοτήτων από όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό εμπλούτισαν τη Συλλογή με νέα και σημαντικά αποκτήματα. Σταδιακά, το Μουσείο δέχθηκε σημαντικό αριθμό αρχείων από ιδιώτες και οργανισμούς, τα οποία ταξινομήθηκαν και αποτελούν σήμερα τμήμα της *Ιστορικής Συλλογής* του. Παράλληλα, η μετεγκατάσταση του Ε.Μ.Ε. στη μόνιμη πλέον στέγη του αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον του κοινού, αυξάνοντας και τον αριθμό των δωρηθέντων αντικειμένων. Οι Συλλογές του Ε.Μ.Ε. εμπλουτίζονται κάθε χρόνο με 250-300 νέες προσθήκες περίπου, καλύπτοντας περισσότερο από δύο χιλιετίες συνεχούς παρουσίας στον ελλαδικό χώρο, με τα παλαιότερα αντικείμενα της συλλογής του Ε.Μ.Ε. να χρονολογούνται από τον 3^ο αιώνα Π.Κ.Ε.¹⁸

Κατά τα έτη 2010-2012 ολοκληρώθηκε η διαδικασία ψηφιοποίησης μεγάλου τμήματος των επιμέρους Συλλογών του μουσείου, χάρη στη συμμετοχή του Ε.Μ.Ε. στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα *Judaica Europeana*, στο οποίο συμμετείχε ως βασικός εταίρος. Η *Judaica Europeana* (www.judaica-europeana.eu) είναι ένα πρωτοποριακό ψηφιακό έργο, χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στα πλαίσια του προγράμματος *eContentplus*, με στόχο να παρέχει πολυγλωσσική διαδικτυακή πρόσβαση στις συλλογές του εβραϊκού πολιτισμού, μέσω της ψηφιακής βιβλιοθήκης της *Europeana* (www.europeana.eu).

Τα πάνω από δέκα χιλιάδες πρωτότυπα αντικείμενα του Ε.Μ.Ε. είναι ταξινομημένα σε πέντε θεματικές κατηγορίες και τις επιμέρους υποκατηγορίες τους. Η εκτεταμένη *Συλλογή* αντικειμένων *Judaica*, της εβραϊκής δηλαδή θρησκευτικής τέχνης, περιλαμβάνει συναγωγικά και λειτουργικά αντικείμενα, όπως επτάφωτες λυχνίες (Μενορότ), Τικίμ,

¹⁸ Π.Κ.Ε. = Προ Κοινής Εποχής / Κ.Ε = Κοινής Εποχής. Οι όροι χρησιμοποιούνται σε αντιδιαστολή των χρονολογικών προσδιορισμών «π.Χ.» και «μ.Χ.», με χρονολογικά ταυτόσημη σημασία. Στην αγγλική βιβλιογραφία οι όροι αποδίδονται ως *Before Common Era* (B.C.E.) και *Common Era* (C.E.), αντιστοίχως.

Ριμονίμ, Κυλίνδρους της Πεντατεύχου (Τορά), ασπιδίσκες και δείκτες για την Τορά, Σσανταγιότ, υφάσματα, χειρόγραφα, βιβλία κ.ά., καθώς και αντικείμενα που προορίζονται για την οικιακή λατρεία, όπως για παράδειγμα προσευχολόγια, Μεζουζότ, Χανουκιγιότ, δοχεία μυρωδικών, λυχνίες και κεριά Σαββάτου. Ιδιαίτερα σημαντική υποκατηγορία αποτελούν τα χειρόγραφα αυτής της συλλογής ειδικότερα τα *Αλεφιότ* (πιστοποιητικά περιτομής), μοναδικής και σπάνιας ιστορικής αξίας και οι *Κετουμπότ* (προικοσύμφωνα). Η *Ιστορική Συλλογή* του Μουσείου περιλαμβάνει σπάνια βιβλία, χειρόγραφα, έγγραφα, επιτύμβιες πλάκες και αφιερωματικές στήλες, φωτογραφίες, νομίσματα, μετάλλια, επιγραφές, εφημερίδες και περιοδικά, στα οποία αποτυπώνεται η μακραίωνη παρουσία των Ελλήνων Εβραίων. Η *Εθνολογική – Λαογραφική Συλλογή* του Ε.Μ.Ε., άκρως σημαντική και ενδιαφέρουσα, περιλαμβάνει ρωμανιώτικες και σεφαραδίτικες ενδυμασίες από τα τέλη του 18^{ου} μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, κοσμήματα, υποδήματα, κεντήματα, οικιακά σκεύη, υφάσματα, στρατιωτικές στολές, αστικές, ιερατικές, νυφικές και παραδοσιακές ενδυμασίες για την περιτομή.

Η σχετική με τον *Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα Συλλογή* του Ε.Μ.Ε. είναι πλούσια σε σπάνια ιστορικά έγγραφα, αρχειακό υλικό, μαρτυρίες, εφημερίδες, περιοδικά, προσωπικά αντικείμενα από την περίοδο της κατοχής και στολές από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Στην κατηγορία των μαρτυριών περιλαμβάνεται και το *Αρχείο Προφορικών Μαρτυριών*, το οποίο αριθμεί περί τις 100 προσωπικές μαρτυρίες επιζώντων του Ολοκαυτώματος.

Λιθογραφίες, γκραβούρες, ζωγραφικοί πίνακες, ελαιογραφίες, σκίτσα και γλυπτά αποτελούν την τελευταία μεγάλη θεματική κατηγορία αντικειμένων του Ε.Μ.Ε., τη *Συλλογή Σύγχρονης Τέχνης*. Η συλλογή, η οποία περιλαμβάνει 47 έργα Ελλήνων Εβραίων δημιουργών και όχι μόνο, όπως των Τ. Καϊμή, Λ. Φάλη, L. De Leon, Η. Χαρίση, Α. Αλκαλάη, Μ. Livingstone, Μ. Ζαμπούρα, Σ. Ταμπώχ, Φ. Μοδιάνο, Α. Μελισαράτου, Μ. Καμχή, Μ. Γκανή, Χ. Μπλάουτ, Κ.Ι. Σπυριούνη, δημιουργήθηκε για να καλύψει το κενό, που υπήρχε ως προς την ανάδειξη της σύγχρονης καλλιτεχνικής και πολιτιστικής

δημιουργίας των Ελλήνων Εβραίων. Συνολικά, οι Συλλογές του Ε.Μ.Ε. με τις επιμέρους θεματικές και υποθεματικές τους κατηγορίες αντανακλούν και αναδεικνύουν την ανά τους αιώνες πλούσια και μοναδική ιστορία των Ελλήνων Εβραίων, ενώ ο συγκεκριασμός παράδοσης και νεωτερικότητας μετουσιώνουν τη βαθύτερη αποστολή του Μουσείου να παρακινήσει το ενδιαφέρον του ευρύτερου κοινού, διεισδύοντας παράλληλα σε ζητήματα ιστορίας, παράδοσης, ταυτότητας, μνήμης και συνύπαρξης.

2. Το αρχείο του ΚΙΣΕ

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος (Κ.Ι.Σ.Ε) είναι το επίσημο συντονιστικό και αντιπροσωπευτικό όργανο του Ελληνικού Εβραϊσμού.

Το Κ.Ι.Σ.Ε. ιδρύθηκε με νόμο το 1945, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με σκοπό την ανασυγκρότηση των κατεστραμμένων από τους Ναζί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Ελλάδος.

Είναι Ν.Π.Δ.Δ. και υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας Διά Βίου Μάθησης & Θρησκευμάτων. Το έργο του επικεντρώνεται στον συντονισμό των δραστηριοτήτων των εβραϊκών Οργανισμών, και σε ενέργειες για την διατήρηση της εβραϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και ιστορίας.

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΚΙΣΕ είναι δομημένο κυρίως **χρονολογικά**, ξεκινώντας από το 1945.

Κατ' έτος οι φάκελοι του Αρχείου είναι επιμερισμένοι σε:

- **ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ**, που με τη σειρά της χωρίζεται θεματικά (Εσωτερικού – Εξωτερικού – κατά Υπουργείο – κατά Ισραηλιτική Κοινότητα - κατά σειρά πρωτοκόλλου).
- **ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ** του Δ.Σ. & **ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ** Ισραηλιτικών Κοινοτήτων Ελλάδος
- **ΝΟΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ:** ιδρυτικοί Νόμοι εβραϊκών κοινοτήτων και οργανισμών / νομολογίες που αφορούν τη λειτουργία του Οργανισμού / Δίκες, διεκδικήσεις περιουσιών, αγορές ή / & εκποιήσεις ακινήτων /

- **ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ:** Φάκελοι επετειακών εκδηλώσεων και τελετών μνήμης – ανέγερση & εγκαίνια Μνημείων Ολοκαυτώματος - ιστορικά συνέδρια – βιβλιοπαρουσιάσεις.
- **ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΙΣΕ & ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ:** περιοδικό «Χρονικά» και πληροφοριακό δελτίο «Τα νέα μας», εκδόσεις θεμάτων εβραϊκού ενδιαφέροντος.
- **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ:** Το αρχείο του Λογιστηρίου του ΚΙΣΕ είναι κατανεμημένο κατ' έτος και περιλαμβάνει την καταγραφή όλης της οικονομικής και ταμιακής κίνησης (παραστατικά – εντάλματα – κίνηση τραπεζικών λογαριασμών), καθώς και τους ετήσιους ισολογισμούς – απολογισμούς του Οργανισμού.

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΦΑΚΕΛΟΙ: Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται θέματα μεγάλα σε όγκο, σημασία και χρονική διάρκεια (π.χ. Αντισημιτισμός / Δίκη Μαξ Μέρτεν / Γερμανικές αποζημιώσεις κ.ά).

Συνολικά το αρχείο περιλαμβάνει 335 φακέλους. Το 2009 ολοκληρώθηκε η ψηφιοποίηση του αρχείου του ΚΙΣΕ, έργο που πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία του United States Holocaust Memorial Museum (USHMM) της Ουάσιγκτων.

Η αξιοποίηση των αρχειακών πηγών στην μελέτη του μουσικού πολιτισμού των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης¹⁹

Παναγιώτης Κ. Πούλος

Λέκτορας, Τμήμα Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο κεντρικός ρόλος των τεχνών και ιδιαίτερα της μουσικής στην ιστορία των ρωμαίικων κοινοτήτων είναι πολλαπλώς τεκμηριωμένος μέσω ενός μεγάλου αριθμού αξιόλογων μελετών, που αναδεικνύουν την πλούσια αυτή παράδοση και κατά προέκταση και την αρχειακή διάσταση του σχετικού υλικού. Τόσο η εκκλησιαστική μουσική όσο και οι λαϊκές μουσικές παραδόσεις του Μικρασιατικού χώρου αποτελούν ερευνητικά πεδία τεκμηριωμένα σε σημαντικό βαθμό με πλήθος βασικών μελετών που καλύπτουν ένα αρκετά ευρύ φάσμα θεματικών. Συνεπώς, μια αναλυτική επισκόπηση των σχετικών μελετών είναι πέρα από τους στόχους και τα όρια της παρούσας εισήγησης. Αντίθετα, η εισήγηση εστιάζει σε κάποιες διαστάσεις του μουσικού πολιτισμού των Ρωμιών που δεν είναι τόσο προφανείς, και που προϋποθέτουν συγκεκριμένες μεθοδολογικές δεξιότητες ή «ευαισθησίες», θα μπορούσε κανείς να πει, από την πλευρά των ερευνητών κατά την μελέτη των διαθέσιμων αρχειακών πηγών. Σε αυτήν την προσπάθεια αντλούνται μεθοδολογικά και ερμηνευτικά εργαλεία από τον κλάδο της εθνομουσικολογίας, αλλά και τα ευρύτερα πεδία της πολιτισμικής και κοινωνικής ιστορίας. Συγκεκριμένα, η προσέγγιση που προτείνεται αφορά στην μελέτη της μουσικής όχι ως μιας αυτόνομης

¹⁹ Το κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή εισήγησης στην ημερίδα με τίτλο *Τα Αρχεία Των Ρωμιών: Ανάδειξη και Αξιοποίηση* (Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινοπολιτών και Ιστορικό Αρχείο ΕΚΠΑ, 16 Οκτωβρίου 2014) και βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε υλικό που παρουσιάζεται σε δημοσιευμένες μελέτες του γράφοντος, βλ. Panagiotis C. Poulos, «Greeks and Turks meet the *Rum*: Making Sense of the Sounds of ‘Old Istanbul’», στο Vally Lytra (επιμ.), *When Greeks and Turks Meet: Interdisciplinary perspectives on the relationship since 1923*, Ολντερσοτ, Ashgate, 2014 και Panagiotis C. Poulos, «The Non-Muslim Musicians of Istanbul: between Recorded and Intimate Memory», στο Risto Pekka Pennanen et al. (επιμ.), *Ottoman Intimacies, Balkan Musical Realities*, Ελσίνκι, The Finnish Institute at Athens, 2013, σσ. 51-68.

τέχνης, αλλά σε σχέση με τις διαφορετικές πτυχές της ευρύτερης έννοιας του πολιτισμού. Με άλλα λόγια η μουσική προσεγγίζεται ως πολιτισμική πρακτική που πραγματώνεται εντός συγκεκριμένων κοινωνικών και ιστορικών πλαισίων και σε αλληλεξάρτηση με αυτά. Για το σκοπό αυτό θα παρουσιαστούν τρία ενδεικτικά παραδείγματα που βασίζονται στη χρήση αρχειακών πηγών στην Ελλάδα και την Τουρκία σχετικών με την ιστορία της ρωμαϊκής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης.

Μια μουσική τοπογραφία της Πόλης από τα κάτω

Γνωρίζουμε αρκετά για τους πρωταγωνιστές της εκκλησιαστικής μουσικής παράδοσης της Κωνσταντινούπολης: Για τις υπηρεσίες και τον βίο των πρωτοψαλτών και των λαμπαδαρίων του Οικουμενικού Πατριαρχείου, για τους μουσικούς δασκάλους και τις διδακτικές και θεωρητικές μεθόδους τους,²⁰ για τους συνθέτες, το πλούσιο μουσικό ρεπερτόριο και την σχέση του με τη λειτουργική παράδοση της ορθόδοξης εκκλησίας. Ο λόγος της ύπαρξης επαρκούς υλικού για αυτά τα θέματα είναι ότι όλα τα παραπάνω συγκροτούν έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται κατά κύριο λόγο από εγγραμματοσύνη και που συνοδεύεται στο πέρασμα του χρόνου από την παραγωγή σχετικών γραπτών τεκμηρίων: πλούσια παράδοση μουσικών χειρογράφων, έντυπες εκδόσεις και άλλου τύπου αρχειακό υλικό. Τι συμβαίνει όμως με το έργο και κυρίως τις ζωές όλων αυτών των δημιουργικών «ανώνυμων», κατά το επίσημο ιστορικό αφήγημα, ανθρώπων, μουσικών, καλλιτεχνών, της ρωμαϊκής κοινότητας; Αυτών που ανήκαν μουσικά σε ένα κόσμο που περιγράφει ο όρος προφορικότητα; Πού ακριβώς έζησαν και κάτω από ποιες συνθήκες; Ποιες ακριβώς δραστηριότητες κρύβει η γενική κατηγορία του «μουσικού» και πώς αυτές σχετίζονται με τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και άλλες πτυχές της κοινότητας, αλλά και γενικότερα της ιστορίας της Κωνσταντινούπολης; Τα ερωτήματα αυτά αποτελούν τους κεντρικούς άξονες που οριοθετούν το πεδίο της πολιτισμικής και

²⁰ Συμπτωματικά, η διοργάνωση της ημερίδας με τίτλο *Τα Αρχεία των Ρωμίων: Ανάδειξη και Αξιοποίηση* συνέπεσε με τον εορτασμό της επετείου από τα διακόσια χρόνια της εισήγησης της νέας μεθόδου μουσικής σημειογραφίας των Τριών Δασκάλων. Ενδεικτικά βλ., Μανόλης Κ. Χατζηγιακουμής, *Η μουσική μεταρρύθμιση του 1814 και η μεγάλη του Χριστού εκκλησία* (Ομιλία στην ειδική επετειακή εκδήλωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Κωνσταντινούπολη 2 Νοεμβρίου 2014), Αθήνα, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, 2014.

κοινωνικής μελέτης της μουσικής των ρωμαϊκών κοινοτήτων, που αντανακλά σε ένα βαθμό αντίστοιχες τάσεις εντός του ευρύτερου πεδίου των οθωμανικών σπουδών.²¹

Σε ένα μητρώο της κοινότητας του Σταυροδρομίου των αρχών του 20^{ου} αιώνα,²² στην συνοικία Χουσεϊν Αγά, καταγράφονται 20 επαγγελματίες οργανοπαίκτες. Συγκεκριμένα, 20 τσακγιτζήδες (από το τουρκικό *çalgıcı*), όπως είναι ο όρος του περιγράφει αυτού του είδους τους μουσικούς. Για αυτούς τους μουσικούς μαθαίνουμε ότι οι 10 έχουν ως τόπο γέννησης την Κωνσταντινούπολη, ένας την Προύσα και οι υπόλοιποι προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή της Σηλυβρίας (και της Τσατάλτζα) δυτικά της Κωνσταντινούπολης. Η εγκατάσταση αυτών των δέκα μουσικών στην Κωνσταντινούπολη εντάσσεται στο ευρύτερο μεταναστευτικό ρεύμα προς την Κωνσταντινούπολη που εκδηλώνεται κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.²³ Από το ίδιο δείγμα της συνοικίας Χουσεϊν Αγά, δέκα μουσικοί είναι εγκατεστημένοι σε ένα κοινό δρόμο· συγκεκριμένα στον Μουμχανέ. Από αυτούς οι 7 είναι συντοπίτες από τη Σηλυβρία. Αυτά τα δεδομένα επιβεβαιώνουν το σχήμα εγκατάστασης και κατοίκησης μεταναστών σύμφωνα με τον κοινό τόπο καταγωγής και την κοινή επαγγελματική δραστηριότητα και μας βοηθούν να κατανοήσουμε κάποια πράγματα για τις πρακτικές και τη σχέση των λαϊκών μουσικών της εποχής με την έννοια της κοινότητας, αλλά και για την διαδικασία ενσωμάτωσής τους στο αστικό περιβάλλον.²⁴ Επιπλέον, τα παραπάνω δεδομένα μάς βοηθούν να σχηματίσουμε μια εικόνα για την επαγγελματική μουσική τοπογραφία της

²¹ Virginia H. Aksan, 'What's Up in Ottoman Studies?', *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 1:1-2, 2014, σσ. 3-21.

²² *Μητρώο Οθωμανών Υπηκόων Ενοριτών Σταυροδρομίου*, Θ2, 721-740. Πρόσβαση από την ψηφιακή συλλογή *Ανθέμιο*, Εργαστήριο Ηλεκτρονικής Διαχείρισης Ιστορικών Αρχείων, Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, <http://anthemion.phs.uoa.gr/index.php/el/>. Ευχαριστίες στον Κώστα Γαβρόγλου και την Ευθυμία Κάννερ για την πολύτιμη βοήθειά τους κατά την μελέτη του σχετικού αρχειακού υλικού.

²³ Για την μετανάστευση Ρωμιών προς την Κωνσταντινούπολη το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. και τις αρχές του 20^{ου} αι. βλ., Μέροπι Anastasiadou, «Greek Orthodox immigrants and modes of integration within the urban society of Istanbul (1850–1923)», *Mediterranean Historical Review* 24(2), 2009, σσ.151-167. Η Αναστασιάδου αναφέρει ότι σύμφωνα με τις οθωμανικές διοικητικές πηγές η μετανάστευση από τις περιοχές της θάλασσας του Μαρμαρά και την Θράκη ήταν περιορισμένη, βλ. σελ. 156. Για μια δημογραφική μελέτη και για τα σχήματα κατοίκησης της συνοικίας Χουσεϊν Αγά, βλ. Meropi Anastasiadou, «Greek-Orthodox Households in Istanbul (19th-20th Centuries) Social and Demographic Trends», στο Lorans Tanatar Baruh και Vangelis Kechriotis *Economy and Society on Both Shores of the Aegean*, Αθήνα, ALPHA BANK Historical Archives, 2010, σσ. 397-422.

²⁴ Μέροπι Anastasiadou, «Greek Orthodox immigrants...», σελ. 155.

Πόλης. Συγκεκριμένα, ένας σημαντικός αριθμός επαγγελματιών οργανοπαικτών με κοινή καταγωγή σχηματίζει μια ομοιογενή γειτονιά, στις παρυφές του Πέρα, όπου βρισκόταν η καρδιά των κέντρων διασκέδασης της ύστερης οθωμανικής περιόδου και που αποτελούσε τον χώρο εργασίας τους.

Από το παραπάνω παράδειγμα αναδεικνύονται δύο κριτικά σημεία. Το πρώτο αφορά στην σημασία προσέγγισης των αρχειακών πηγών με τα μεθοδολογικά εργαλεία της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας. Μέσω αυτής της προσέγγισης αναδεικνύονται πτυχές της ιστορίας ομάδων, όπως αυτή των επαγγελματιών μουσικών, των οποίων η φωνή δεν εκπροσωπείται πάντα ισότιμα με αυτή άλλων ομάδων, ενδεχομένως πιο προνομιακών, όπως για παράδειγμα αυτή των ιεροψαλτών, και άρα η «ορατότητά» τους στο ιστορικό αφήγημα είναι ιδιαίτερα περιορισμένη έως και ανύπαρκτη σε ορισμένες περιπτώσεις. Το δεύτερο αφορά στην ανάδειξη της σχέσης της μελέτης της μουσικής και των τεχνών γενικότερα με πλευρές της έρευνας άλλων πεδίων, όπως για παράδειγμα της ιστορίας των πόλεων και των μορφών κατοίκησης, της μετανάστευσης, της ιστορίας των επαγγελμάτων, των μορφών κοινωνικότητας και διασκέδασης, και γενικότερα της ιστορίας της καθημερινότητας. Το παραπάνω αρχειακό υλικό δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια συστηματική χαρτογράφηση των τοποσήμων και των κοινωνικών ομάδων και των διαδρομών τους που συγκροτούν τον κόσμο της διασκέδασης και της μουσικής δημιουργίας στην Κωνσταντινούπολη κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο.

Διακοινοτικές σχέσεις και η διασύνδεση του αρχειακού υλικού

Μας δίνουν οι παραπάνω κοινοτικές αρχειακές πηγές την συνολική εικόνα του κόσμου εκείνου του οποίου την ιστορία προσπαθούμε να αφηγηθούμε και να κατανοήσουμε; Τι συμβαίνει κατά την συνδιαλλαγή των παραπάνω μουσικών με το οθωμανικό ή, αργότερα, το τουρκικό κράτος; Ή, σε πιο ανθρώπινο επίπεδο, πώς έβλεπαν τις ζωές τους οι Μουσουλμάνοι ή οι Αρμένιοι και Εβραίοι συνάδελφοί τους; Μέσα από μια πρόχειρη αναζήτηση για τους Ρωμιούς μουσικούς στον ηλεκτρονικό κατάλογο των Οθωμανικών

Αρχείων της Πρωθυπουργίας (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)²⁵ εμφανίζονται έγγραφές που αναφέρονται σε μουσικούς, κάποιους από τους οποίους συναντάμε και στα κοινοτικά μητρώα. Τα περισσότερα έγγραφα αφορούν στην εμπλοκή των μουσικών αυτών σε δικαστικές υποθέσεις. Πέρα των διοικητικών εγγράφων, σημαντικές βιογραφικές πληροφορίες για τους επαγγελματίες Ρωμιούς αλλά και άλλους μη-μουσουλμάνους μουσικούς βρίσκονται στον οθωμανικό και τουρκικό τύπο. Ενδεικτικά στο οθωμανικό περιοδικό *Şehbal*,²⁶ ένα σύντομο άρθρο με βιογραφικά στοιχεία του Αρμένιου μουσικού Kemani Tatyos (1858-1913).²⁷ Ο Kemani Tatyos συνεργαζόταν επαγγελματικά με Ρωμιούς μουσικούς, όπως οι φημισμένοι αδελφοί Γιάννης και Αντώνης Κυριαζής, σε κομπανίες των διαφόρων κέντρων διασκέδασης στο Γαλατά και στο Πέρα. Δημοσιεύματα όπως το παραπάνω αποτελούν απαραίτητο κομμάτι στην ανασύνθεση της ιστορίας των Ρωμιών μουσικών, η οποία τοποθετείται σε διακοινοτικό πλαίσιο και είναι αδύνατον να μελετηθεί ανεξάρτητα από αυτό. Επίσης, η προτεινόμενη καταγραφή της μουσικής τοπογραφίας της Κωνσταντινούπολης που αναφέρθηκε στο προηγούμενο παράδειγμα οφείλει να αποτυπώνει αυτήν την διακοινοτική διάσταση.

Μέσα από την παρουσίαση των δύο παραπάνω παραδειγμάτων αρχειακών τεκμηρίων από αρχεία σύγχρονων τουρκικών ιδρυμάτων γίνεται εμφανές ότι η έρευνα γύρω από την πολιτισμική ιστορία των Ρωμιών είναι ένα παζλ αποτελούμενο από διακοινοτικές αρχειακές πηγές, χωρίς τον συνδυασμό των οποίων δεν είναι δυνατόν να συμπληρωθεί και να αναδειχθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα. Από τα συναρπαστικά στοιχεία κατά τη μελέτη του παραπάνω υλικού είναι η προσπάθεια χαρτογράφησης των «αρχειακών» διαδρομών ενός ιστορικού προσώπου, ενός γεγονότος ή μιας πρακτικής στις διαφορετικές πηγές και η διερεύνηση πιθανών διαφορετικών οπτικών γύρω από την ίδια διαδρομή. Αυτή η παρατήρηση θέτει επιτακτικά την ανάγκη διερεύνησης και γνώσης του

²⁵ Πρόσβαση μέσω της ιστοσελίδας του αρχείου στο διαδίκτυο, <http://www.devletarsivleri.gov.tr/>.

²⁶ Το περιοδικό *Şehbal* βρίσκεται ψηφιοποιημένο και ελεύθερα προσβάσιμο στην δημοτική βιβλιοθήκη *Atatürk Kitaplığı* στην Κωνσταντινούπολη. Για πληροφορίες σχετικά με την βιβλιοθήκη και τις συλλογές της βλ. <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/>.

²⁷ «Mütevaffi Kemani Tatyos Efendi», *Şehbal* 74, σελ. 35.

αρχαιακού υλικού και των σχετικών υποδομών στην Τουρκία αλλά και διασύνδεσης αυτού του υλικού με το αρχαιακό υλικό των ρωμαϊκών κοινοτήτων.

Αποκαθιστώντας τις σιωπές της ιστορίας

Στις εγγραφές των οργανοπαικτών του Μουμχανέ στο μητρώο του Σταυροδρομίου που αναφέρθηκε παραπάνω εντοπίζεται και μια οικογένεια φημισμένων μουσικών, αυτή των Μπατζανών. Στο σπίτι των Μπατζανών συζούν δυο γενιές μουσικών, ο πατέρας Λάμπρος με τον αδελφό του Γιοβανάκη και με τους δύο γιους του, τον Αλέκο και τον Γιώργο. Από τα δύο αδέρφια, τον Γιώργο και τον Αλέκο, ο πρώτος λόγω των δεξιοτήτων του καταγράφηκε στο πάνθεον των μουσικών της οθωμανικής μουσικής. Ο δεύτερος, ο Αλέκος, ήταν αυτό που θα λέγαμε ένας μέσος επαγγελματίας μουσικός της εποχής του. Εργάστηκε ως οργανοπαίχτης σε διάφορα κέντρα διασκέδασης της Κωνσταντινούπολης και ως συμβασιούχος στην τουρκική ραδιοφωνία. Πέρα των στοιχείων που μας δίνουν τα μητρώα της κοινότητας, οι πληροφορίες για τη ζωή του προέρχονται κυρίως από τουρκικές πηγές, όπως το άρθρο επικήδειος στο περιοδικό *Türk Musikisi Dergisi*, με τίτλο *Alekoyu kaybettik* (Χάσαμε τον Αλέκο) από ένα συνάδελφό του από τη ραδιοφωνία, τον Burhanettin Ökte, με αφορμή τον θάνατό του το 1950.²⁸ Ανάμεσα σε διάφορα άλλα στοιχεία, ο Ökte αναφέρεται ιδιαίτερα στις οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετώπιζε ο Αλέκος, και στην πικρία της μη μόνιμης πρόσληψής του από το τουρκικό κράτος, γεγονός που σχετίζεται με την μειονοτική του ταυτότητα. Πρόκειται για μια πηγή αφηγηματικού χαρακτήρα που μεταφέρει στοιχεία, όπως για παράδειγμα ο πολύ προσωπικός και συναισθηματικός λόγος, που απουσιάζουν από τα διοικητικά έγγραφα. Η παραπάνω πικρία που καταγράφεται στο κείμενο του Burhanettin Ökte αποτελεί άποψη που δεν καταγράφηκε ποτέ από τη φωνή του ίδιου του Αλέκου Μπατζανού,²⁹ και που προσφέρει μια οπτική της ιστορίας των Ρωμιών μουσικών μακριά από κάθε διάθεση νοσταλγίας ή ωραιοποίησης.

²⁸ Burhanettin Ökte «Alekoynu Kaybettik», *Türk Musikisi Dergisi* 36, 1950, σσ. 6, 20.

²⁹ Βλ. Panagiotis C. Poulos, «The Non-Muslim Musicians of Istanbul...», σς. 58-64.

Συμπεράσματα και προτάσεις

Συνοψίζοντας, είναι πολύ σημαντικό να διερευνηθούν πιθανότητες διεύρυνσης των θεματικών έρευνας σχετικά με το διαθέσιμο αρχειακό υλικό όπως επίσης να συζητηθούν αναλυτικά το ζήτημα διασύνδεσης του διαθέσιμου αρχειακού υλικού των διαφόρων κοινοτήτων, τόσο αυτό της οθωμανικής περιόδου όσο και των νεότερων χρόνων. Τα παραδείγματα από το πεδίο μελέτης της μουσικής που παρουσιάστηκαν επιχειρήσαν να αναδείξουν και να τεκμηριώσουν αυτές τις δυο πτυχές. Προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω είναι το άνοιγμα προς διεπιστημονικά μοντέλα έρευνας και προσεγγίσεις του υλικού καθώς και η συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων φορέων αρχειακού υλικού, αρχικά, στην Ελλάδα και την Τουρκία, αλλά και διεθνώς. Ο ευρύτερος χώρος των ψηφιακών ανθρωπιστικών σπουδών (digital humanities) έχει να επιδείξει εξαιρετικές δυνατότητες εφαρμογών και προτάσεις προς αυτήν την κατεύθυνση.³⁰

Τόσο σε ερευνητικό όσο και σε εκπαιδευτικό επίπεδο είναι σημαντικό να προωθηθεί η μελέτη της ιστορίας των ρωμαϊκών κοινοτήτων σε συγκριτικό, διακοινοτικό πλαίσιο, γεγονός που αποτυπώνεται άλλωστε και ως κυρίαρχη τάση στις οθωμανικές και τουρκικές σπουδές διεθνώς,³¹ θέτοντας το διαθέσιμο αρχειακό υλικό των διαφόρων πλευρών σε διάλογο. Μια τέτοια στροφή μπορεί να επιτευχθεί μέσω του σχεδιασμού σχετικών ερευνητικών προγραμμάτων και συνεργασιών, και μέσω μαθημάτων σε συναφή προγράμματα προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών.

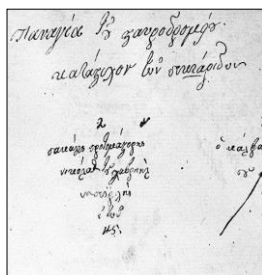
Τέλος, είναι σημαντικό επίσης η νέα γενιά ερευνητών να έχει επαρκή εκπαίδευση και κατάρτιση στην οθωμανική γλώσσα και παλαιογραφία. Κάτι τέτοιο θα συμβάλει στην αξιοποίηση του μεγάλου όγκου οθωμανικού αρχειακού υλικού στον Ελλαδικό χώρο που παραμένει ανεξερεύνητο.

³⁰ Ενδεικτικά, βλ. το πρόγραμμα ενοποίησης ευρωπαϊκών ψηφιακών υποδομών DARIAH στο οποίο συμμετέχουν και ερευνητικοί φορείς και από την Ελλάδα, <https://dariah.eu/about.html>.

³¹ Virginia H. Aksan, 'What's Up in Ottoman Studies?', σελ. 19.

ΕΚΘΕΣΗ ΠΡΟΟΔΟΥ

ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

*Πρόγραμμα Εντοπισμού, Καταγραφής, Φωτογράφισης και
Ψηφιοποίησης Αρχαϊκού Υλικού των Ρωμαϊκών Κοινοτήτων
της Πόλης*

*Καταγραφική Διάσωση Χωρικών Τεκμηρίων Κατοίκησης Ρωμιών στην
Πόλη: Αρχιτεκτονική-Φωτογραφική Αποτύπωση, Αρχεία, Προφορικές
Μαρτυρίες*

Πρόγραμμα Εντοπισμού, Καταγραφής, Φωτογράφισης και Ψηφιοποίησης Αρχειακού Υλικού των Ρωμαϊκών Κοινοτήτων της Πόλης

Το Ιστορικό του Προγράμματος

Το Πρόγραμμα ξεκίνησε το 1995. Οι ερευνητές του Προγράμματος επισκέφθηκαν 38 από τις 42 ρωμαϊκές κοινότητες της Πόλης, έχουν καταγράψει όλα τα σωζόμενα ενοριακά και κοινοτικά αρχεία, έχουν φωτογραφίσει περισσότερες από 1.000.000 σελίδες τεκμηρίων και έχουν, μέχρι στιγμής, καταχωρίσει το ένα τρίτο αυτού του υλικού σε κατάλληλα διαμορφωμένη ψηφιακή βιβλιοθήκη.

Το Πρόγραμμα Εντοπισμού, Καταγραφής, Φωτογράφισης και Ψηφιοποίησης Αρχειακού Υλικού των Ρωμαϊκών Κοινοτήτων της Πόλης υλοποιήθηκε με τη συμπαράσταση και τη βοήθεια του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.Βαρθολομαίου, καθώς και των προέδρων των ενοριών και των κοινωφελών ιδρυμάτων στην Πόλη. Το Πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε κυρίως από την Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, και από την Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, από το Ίδρυμα Αλέξανδρος Ωνάσης, από το Ίδρυμα Ιωάννη. Σ. Λάτση, από το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, και από την τεχνική εταιρεία Έδραση.

Από το 1996 μέχρι το 1998 το πρόγραμμα υποστηρίχτηκε από το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης (Θανάσης Καλπαξής, Ελισάβετ Ζαχαριάδου, Αιμιλία Θεμοπούλου), το Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών (Κώστας Γαβρόγλου, Μανώλης Πατηνιώτης, Πηνελόπη Στάθη, Βαρβάρα Σπυροπούλου), το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Γιώργος Γιαννακόπουλος, Ματούλα Κουρουπού, Ιωάννα Πετροπούλου), την Ένωση Κωνσταντινουπολιτών (Στέλιος Ροΐδης, Νίκος Ζαχαριάδης), το Σύλλογο Μνημοσύνη (Ακύλας Μήλας, Δημήτρης Σταματόπουλος) και το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών του Πανεπιστημίου της Πάτρας (Δημήτρης Χριστοδουλάκης, Γιώργος Ορφανός).

Από το 1998 και μετά, την ευθύνη του προγράμματος έχει αναλάβει καθ' ολοκληρίαν το Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης, το οποίο μερίμνησε και

για την ανεύρεση πόρων από ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς. Το *Εργαστήριο Ηλεκτρονικής Διαχείρισης Ιστορικών Αρχείων* του Τμήματος είχε την οργανωτική και τεχνολογική ευθύνη του Προγράμματος. (Κώστας Γαβρόγλου, Μανώλης Πατηνιώτης, Μαρία Χαϊδοπούλου-Βρυχέα, Αθηνά Σπανάκη, Έφη Κάννεο) καθώς και την ευθύνη ψηφιοποίησης και ταξινόμησης του υλικού (Βάσω Φαζού, Μαρία Ζαρίφη, Αθηνά Σπανάκη, Λία Τσιγωνάκη, Μαρία Χαϊδοπούλου-Βρυχέα, Ειρήνη Παθιάκη). Αποφασιστική στην ολοκλήρωση του Προγράμματος ήταν η συμμετοχή του κ. Δημήτρη Φραγκόπουλου, τέως Λυκείαρχη του Ζωγραφείου Λυκείου στην Πόλη. Συνέβαλλαν επίσης με πολλαπλούς τρόπους ο κ. Δ. Ανεστίδης, υπεύθυνος του περιοδικού *Καθ'ημάς Ανατολή*, ο κ. Σάββας Τσιλένης και ο κ. Ι. Σκαρλάτος, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου. Τον τεχνικό συντονισμό του συνόλου των φωτογραφικών εργασιών είχε ο κ. Αλέξης Πετρίδης.

Για την πραγματοποίηση του Προγράμματος, έγιναν επανειλημμένες επισκέψεις σε όλες τις κοινότητες, τα σχολεία και τα κοινωφελή ιδρύματα. Η πληρότητα και ο τεράστιος όγκος του υλικού που βρέθηκε αποτελούν μια αδιαμφισβήτητη ένδειξη όχι μόνο για το εύρος των δραστηριοτήτων των Ρωμιών της Πόλης, αλλά και για τη μεγάλη φροντίδα που έδειξαν οι κατά καιρούς διοικήσεις των ενοριών για τη φύλαξη του πολύτιμου αυτού υλικού, παρά τις πιέσεις που συχνά είχαν για «δανεισμούς» ή, ακόμη, και για «αγορές».

1. ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Το έργο αποδείχτηκε πολύχρονο και επίπονο αλλά με πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Πρόκειται για ένα μοναδικής αξίας ιστορικό υλικό, που βρίσκεται, ως επί το πλείστον, σε κοινοτικά καταστήματα τα οποία στεγάζονται σε χώρους που γειτνιάζουν με ορθόδοξες εκκλησίες. Η ποικιλομορφία αυτού του υλικού καθρεφτίζει την καθημερινή ζωή και τις δραστηριότητες των κοινοτήτων: Οι οικονομικές δραστηριότητες των κοινοτήτων, των ιερών ναών και των σχολών της κάθε περιοχής, τα πρακτικά συνεδριάσεων διαφόρων επιτροπών και η αλληλογραφία· τα παραστατικά οικονομικών πράξεων, τα έγγραφα σχετικά με φιλανθρωπικές δραστηριότητες, τα ασφαλιστήρια συμβόλαια, τα κτηματολόγια και τα έγγραφα διαχείρισης της κοινοτικής περιουσίας· τα πιστοποιητικά ελευθερογαμίας, βαπτίσεων και θανάτων, οι άδειες ταφής στα κοινοτικά

νεκροταφεία· κι ακόμα, τα ενοριακά μητρώα που καταγράφουν τους κατοίκους της κάθε περιοχής, τα σχολικά μητρώα τους μαθητές κατά σχολείο και έτος και τα μητρώα γεννήσεων, γάμων, βαπτίσεων και θανάτων δίνουν μια πολύ αναλυτική εικόνα των μεταβολών που συμβαίνουν στον πληθυσμό με την πάροδο του χρόνου.

Το παλαιότερο κυρίως αρχειακό υλικό βρέθηκε, σε αρκετές περιπτώσεις, σε πολύ κακή κατάσταση. Συνήθως, τα έγγραφα αυτά βρίσκονται εγκαταλελειμμένα σε ερμάρια ή σε αποθήκες. Με δεδομένη την παλαιότητα των κτιρίων, η υγρασία, η σκόνη και οι μικροοργανισμοί έχουν διαβρώσει ένα μεγάλο αριθμό κωδίκων και φακέλων. Έτσι, στις πιο πολλές περιπτώσεις, το υλικό που εντοπίστηκε χρειάστηκε περισσότερο ή λιγότερο σοβαρές επεμβάσεις αποκατάστασης προκειμένου να καταστεί στοιχειωδώς φωτογραφίσιμο. Όλο αυτό το αρχειακό υλικό ανήκει, φυσικά, στις Ρωμαϊκές κοινότητες, που το διαφύλαξαν όλα αυτά τα χρόνια και οι ερευνητές του Προγράμματος περιορίστηκαν στην αποκατάστασή του και στη στοιχειώδη οργάνωσή του.

Οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από τις καταγραφές εισήχθησαν σε κατάλληλα διαμορφωμένη βάση δεδομένων, η οποία μας επιτρέπει να προβούμε σε ηλεκτρονική ταξινόμηση των επιμέρους αρχείων — διαδικασία απολύτως απαραίτητη, αν ληφθεί υπόψη ο ετερόκλητος χαρακτήρας και η πλημμελής οργάνωση του σωζόμενου υλικού. Η βάση δεδομένων επιτρέπει, επιπλέον, την επιλεκτική ανάκληση εγγράφων που ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένα κριτήρια (περιεχόμενο, χρονολογία, τόπος, κάτοχος κ.λπ.). Αυτό καθιστά τις καταγραφές αυτόνομο ερευνητικό αντικείμενο για τους ενδιαφερόμενους ερευνητές και ερευνήτριες, οι οποίοι θα έχουν για πρώτη φορά πρόσβαση σε έναν ηλεκτρονικό κατάλογο του διάσπαρτου αρχειακού υλικού.

• **ΤΙΤΛΟΣ:** Βαθμολόγιο Κοριτσιών

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Από 1892 Έως 1894 (Περίπου)

ΑΚΡΙΒΗΣ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: Από 1/1/1892 Έως 31/12/1894

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: Σχολικά μητρώα **ΕΙΔΟΣ:** Βαθμολόγιο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ: Βαθμολόγιο Κοριτσιών. 1892 - 1893, 1893 - 1894

ΦΟΡΕΑΣ: Παρθεναγωγείο Ταταούλων **ΓΛΩΣΣΑ:** Ελληνική

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: 29x31 **ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ:** Κώδικας Χειρόγραφο

ΣΕΛΙΔΕΣ: 165 (Περίπου) Διπλές Δακτυλόγραφο

ΓΡΑΜΜΕΝΕΣ: 165 (Περίπου) Φύλλα Έντυπο

ΤΟΠΟΣ: Κοινοτική αίθουσα Κουρτουλούς **ΚΑΤΑΔΟΓΟΓΡΑΦΗΣΗ:**

ΚΑΤΟΧΟΣ: Κοινότητα Κουρτουλούς ΜΙ.Θ.Ε.

ΤΑΞΙΝΟΜΙΚΗ ΕΝΔΕΙΞΗ: ΚΑ. 04 **ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΙΑΜ:** Σειρά Δ. 15 - 21

ΣΧΟΛΙΑ: Χειρόγραφο, καλλιγραφημένο βαθμολόγιο όλων των τάξεων του παρθεναγωγείου, χρονολογία στο εσωτερικό 1893 - 1894. Φύλλα ανάρθρα.

Καρτέλα της βάσης δεδομένων, όπου απεικονίζονται όλα τα πεδία που χρησιμοποιούνται για την ταξινόμηση των τεκμηρίων. Η συγκεκριμένη εγγραφή προέρχεται από το Παρθεναγωγείο Ταταούλων

Πέραν όλων των άλλων, η ηλεκτρονική οργάνωση των καταγραφών συνέβαλε αποφασιστικά στη συστηματοποίηση των φωτογραφήσεων. Είναι αυτονόητο ότι ένας από τους βασικούς στόχους του προγράμματος υπήρξε από την πρώτη στιγμή η σωστική φωτογράφιση. Η τύχη των αρχείων είναι άγνωστη και υπόκειται σε πλήθος συγκυριακών παραγόντων. Προκειμένου, λοιπόν, να διασωθεί όσο το δυνατό μεγαλύτερο μέρος των τεκμηρίων που αφορούν τη ζωή των Ρωμιών της Πόλης αποφασίστηκε η άμεση και όσο το δυνατό πληρέστερη φωτογραφική αποτύπωσή τους. Με βάση την αρχική καταγραφή κάθε αρχείου, έγινε η αξιολόγηση του υλικού και, στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η μικροφωτογράφιση όσων τεκμηρίων κρίθηκε ότι είχαν ιστορική αξία. Στην ουσία, φωτογραφήθηκαν τα περισσότερα από τα τεκμήρια που εντοπίστηκαν και

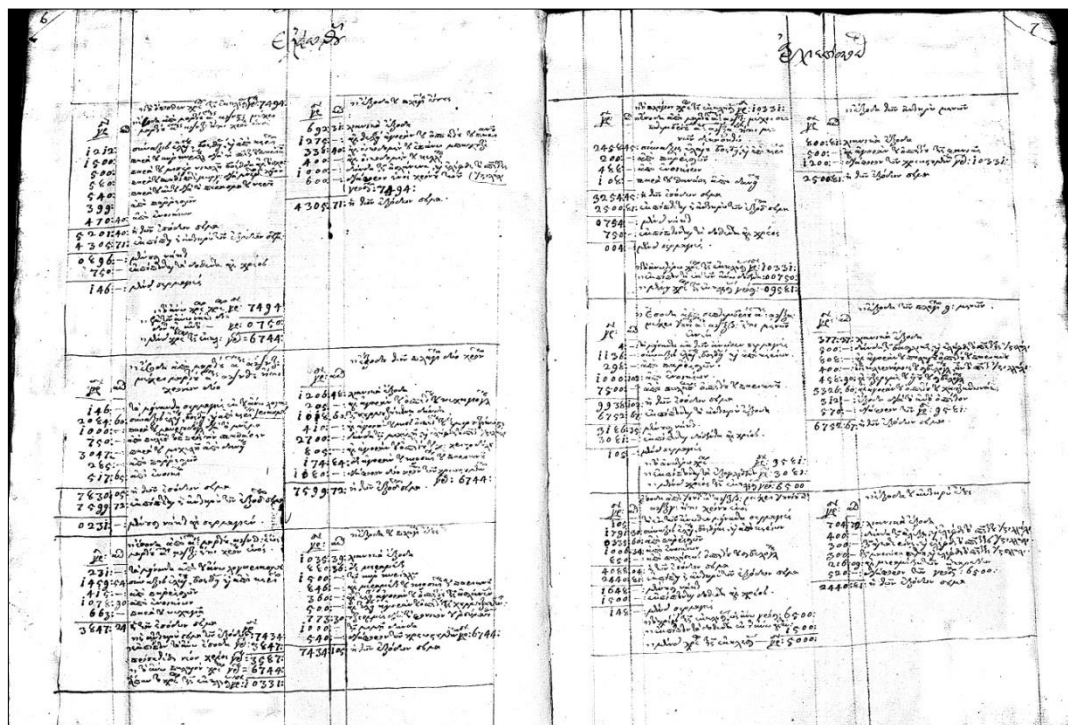
παραλείφθηκαν μόνο όσα περιείχαν πληροφορία που εμφανιζόταν συγκεντρωτικά σε άλλου είδους έγγραφα (δεν φωτογραφήθηκαν, για παράδειγμα, αποδείξεις οικονομικών πράξεων, οι οποίες καταγράφονταν και σε βιβλία εσόδων-εξόδων). Ο συνολικός αριθμός των λήψεων που έχει γίνει μέχρι σήμερα αντιστοιχεί σε περισσότερες από 1.000.000 σελίδες.

2. Η ΨΗΦΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η επόμενη και ίσως η σημαντικότερη φάση του Προγράμματος αφορά την ψηφιοποίηση των τεκμηρίων. Ο στόχος του όλου εγχειρήματος είναι η ηλεκτρονική ανασυγκρότηση των αρχείων που μικροφωτογραφήθηκαν. Τα βασικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζει αυτή η μορφή διαχείρισης της ιστορικής πληροφορίας είναι τα ακόλουθα:

- *Συγκέντρωση σε ενιαίο χώρο και με ενιαία μορφή διάσπαρτων αρχείων.* Τα αρχεία που μικροφωτογραφήθηκαν, στο πλαίσιο του Προγράμματος αποτελούν πολύτιμα ιστορικά τεκμήρια για τη μελέτη μιας σημαντική φάσης της νεότερης ιστορίας. Είναι γεγονός, ωστόσο, ότι πολλά από αυτά τα αρχεία, στη φυσική τους μορφή, βαίνουν προς ολοκληρωτική καταστροφή λόγω διαφόρων –φυσικών και πολιτικών– αιτιών. Επιπλέον, η γεωγραφική τους διασπορά είναι τόσο μεγάλη και οι συνθήκες φύλαξής τους τόσο πλημμελείς που καθιστούν τη συγκεντρωτική μελέτη τους πρακτικά αδύνατη. Η ψηφιακή αναπαραγωγή τους και η ηλεκτρονική ταξινόμησή τους κάτω από μια ενιαία πλατφόρμα διευκολύνει κάθε ενδιαφερόμενο ερευνητή και ερευνήτρια να αποκτήσει πρόσβαση στο σύνολο αυτού του υλικού και, για πρώτη φορά, να πραγματοποιήσει μια ευρεία συγκεντρωτική μελέτη των σχετικών τεκμηρίων.
- *Διευρυμένες δυνατότητες αναζήτησης.* Η ηλεκτρονική ταξινόμηση των αρχείων επιτρέπει τη χρήση των λειτουργιών αναζήτησης της βάσης δεδομένων για τον εντοπισμό της θεματικής ενότητας που ενδιαφέρει τον κάθε ερευνητή και την κάθε ερευνήτρια. Αντί, δηλαδή, για το κοπιαστικό και χρονοβόρο ψάξιμο των φυσικών αντικειμένων, η εισαγωγή των ψηφιοποιημένων αρχείων σε ένα πληροφορικό σύστημα παρέχει στον ερευνητή τη δυνατότητα να υποβάλει στη βάση δεδομένων το ερώτημά του (query) χρησιμοποιώντας τα ποσοτικά και ποιοτικά κριτήρια που προσδιορίζουν το αντικείμενο του ενδιαφέροντός

του. Σε ελάχιστο χρόνο λαμβάνει τον κατάλογο με τα σχετικά τεκμήρια, καθώς και τα αντίστοιχα ψηφιακά αντικείμενα που είναι άμεσα διαθέσιμα για περαιτέρω μελέτη.

Κώδικας της εκκλησίας των Ασωμάτων, Μεγάλου Ρεύματος, τέλη 18^{ου} αιώνα

Η ψηφιοποίηση των τεκμηρίων έγινε στο Εργαστήριο Ηλεκτρονικής Διαχείρισης Ιστορικών Αρχείων με ειδικά scanners υψηλής ανάλυσης (6.000.000 pixels) που είναι σε θέση να παράγουν εξαιρετικής ευκρίνειας εικόνες από το microfilm. Δόθηκε μεγάλη έμφαση στην ποιότητα των εικόνων που παρήχθησαν γιατί ο τελικός σκοπός του προγράμματος είναι η ηλεκτρονική ανασυγκρότηση των αρχείων που μικροφωτογραφήθηκαν, κατά τρόπον ώστε ο ερευνητής να μπορεί να μελετά το αρχειακό υλικό σαν να είχε στη διάθεσή του τα ίδια τα πρωτότυπα. Όλες οι ψηφιοποιημένες εικόνες πέρασαν από σχολαστική ηλεκτρονική επεξεργασία γιατί σε πολλές περιπτώσεις τα πρωτότυπα ήταν σε άσχημη κατάσταση, διαβρωμένα από υγρασία, μύκητες ή πυρκαγιά. Η ηλεκτρονική επεξεργασία είχε ως στόχο την κατά το δυνατόν πληρέστερη

αποκατάσταση των τεκμηρίων στην αρχική τους μορφή, τη βελτίωση της αναγνωσιμότητάς τους και τη διάσωση της αισθητικής τους.

Το πληροφοριακό σύστημα που προέκυψε από τις καταγραφές των αρχείων και τις ψηφιακές εικόνες των τεκμηρίων είναι το τελικό προϊόν του προγράμματος. Η καταχώρηση των αρχείων περιλαμβάνει δύο στάδια. Καταχώρηση των πληροφοριών που αντιστοιχούν σε κάθε τεκμήριο ξεχωριστά και, στη συνέχεια, σύνδεση αυτών των πληροφοριών με την ψηφιακή αναπαραγωγή του κάθε αντικειμένου που είναι αποθηκευμένη σε κάποιο κωδικοποιημένο CD/DVD. Το βασικό δομικό χαρακτηριστικό της βάσης δεδομένων, που αποτελεί τον πυρήνα του πληροφοριακού συστήματος, είναι η κατάταξη σε κατηγορίες και υποκατηγορίες, η οποία απεικονίζει τη μορφολογία του υλικού που καταχωρείται. Το σχήμα που ακολουθεί αναπαριστά την κατάταξη που χρησιμοποιήθηκε για τα δεδομένα που έχουν, μέχρι στιγμής, εισαχθεί στο σύστημα.

3. ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΚΑΙ Η ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΟΥΣ

Αλληλογραφία	Αλληλογραφία με δημόσιες υπηρεσίες Αλληλογραφία - εισερχόμενα Αλληλογραφία - εισερχόμενα, εξερχόμενα Αλληλογραφία - εξερχόμενα Αλληλογραφία ιδιωτική Αλληλογραφία με Πατριαρχείο Οικονομική αλληλογραφία
Πρακτικά	Παρουσιολόγιο με υπογραφές Πρακτικά αντιπροσωπείας Πρακτικά εφορίας Πρακτικά συλλόγου
Ταμεία	Έσοδα – Έξοδα

	<p>Μεριδολόγιο</p> <p>Ταμείο ημερολόγιο</p> <p>Ταμείο καθολικό</p>
Μητρώα	<p>Καταστάσεις ασθενών</p> <p>Καταστάσεις δωρητών</p> <p>Καταστάσεις παιδιών</p> <p>Μητρώο απόρων - αστέγων</p> <p>Μητρώο γάμων</p> <p>Μητρώο γεννήσεων και βαπτίσεων</p> <p>Μητρώο εκλογέων</p> <p>Μητρώο ενοικιαστών</p> <p>Μητρώο ενοριτών</p> <p>Μητρώο εργαζομένων</p> <p>Μητρώο θανάτων - κηδειών</p> <p>Μητρώο κοινοτήτων</p> <p>Μητρώο μελών</p> <p>Μητρώο συνταξιούχων</p> <p>Μητρώο τάφων</p> <p>Μητρώο υιοθεσίας</p> <p>Μητρώο υπηκόων</p>
Σχολικά Μητρώα	<p>Απουσιολόγιο</p> <p>Βαθμολόγιο</p> <p>Βιβλίο παρουσίας καθηγητών</p> <p>Μαθητολόγιο</p> <p>Μαθητολόγιο και βαθμολόγιο</p> <p>Μητρώο αποφοίτων</p> <p>Μητρώο δασκάλων</p> <p>Μητρώο επιτηρητών</p>

	Μητρώο φοιτητών
Σχολικά Έγγραφα	<p>Αλληλογραφία</p> <p>Δίδακτρα</p> <p>Διοικητικά έγγραφα</p> <p>Δραστηριότητες μαθητών</p> <p>Εγκύκλιοι – αλληλογραφία με Υπ. Παιδείας</p> <p>Έκθεση σχολείου</p> <p>Έλεγχοι - απολυτήρια</p> <p>Ιατρικά έγγραφα</p> <p>Κανονισμός</p> <p>Κατάλογος</p> <p>Κατάλογος αντικειμένων</p> <p>Πρακτικά Εφορίας</p> <p>Προγράμματα μαθημάτων-εξετάσεων</p> <p>Σημειώσεις</p> <p>Συσσίτια</p> <p>Φάκελοι καθηγητών</p> <p>Φάκελοι μαθητών</p>
Οικονομικά Έγγραφα	<p>Αγοραπωλησίες</p> <p>Αποδείξεις – παραστατικά</p> <p>Αποταμιεύσεις - καταθέσεις</p> <p>Ασφαλιστήρια</p> <p>Βακουφικά έγγραφα</p> <p>Βιβλίο αποθήκης</p> <p>Δάνεια</p> <p>Δωρεές – βοηθήματα – επιχορηγήσεις</p> <p>Ενοίκια</p> <p>Ευρετήριο</p>

	<p>Καταστάσεις χρεωστών και πιστωτών</p> <p>Κινητή περιουσία</p> <p>Κληρονομικά – διαθήκες</p> <p>Κτηματολόγιο</p> <p>Λαχεία</p> <p>Μισθολόγια - έγγραφα κοινωνικής ασφάλειας</p> <p>Οικοδομικές εργασίες</p> <p>Ομόλογα</p> <p>Προϋπολογισμοί - απολογισμοί - ισολογισμοί</p> <p>Συμβόλαια</p> <p>Συντάξεις</p> <p>Τίτλοι ιδιοκτησίας κτημάτων</p> <p>Τραπεζικοί λογαριασμοί</p> <p>Φορολογικά έγγραφα</p>
<p>Εκκλησιαστικά έγγραφα</p>	<p>Αλληλογραφία με Πατριαρχείο</p> <p>Βιβλίο άρσεως δίσκων</p> <p>Δηλώσεις σε εφημερίδες</p> <p>Ενοίκια στασιδίων</p> <p>Ιεροπραξίες</p> <p>Κατάλογος</p> <p>Κατάλογος αντικειμένων</p> <p>Κατάλογος διανομής άρτου</p> <p>Κατάλογος διανομής εικόνων</p> <p>Κατάλογος διανομής κηρού</p> <p>Καταστατικό</p> <p>Μητρώο κληρικών</p>

	<p>Οστεοφυλάκιο</p> <p>Συσσίτια</p> <p>Τίτλοι ιδιοκτησίας τάφων</p>
Κοινοτικά έγγραφα	<p>Άδειες</p> <p>Άδειες ενταφιασμού</p> <p>Άδειες και πιστοποιητικά γάμου</p> <p>Άδειες οικοδομής</p> <p>Αιτήσεις</p> <p>Απογραφή</p> <p>Δελτία θανάτου</p> <p>Δικαιολογητικά</p> <p>Εγκύκλιοι - κανονισμοί</p> <p>Εκλογικά έγγραφα</p> <p>Ιδρυτικά έγγραφα</p> <p>Μουχταρικά έγγραφα</p> <p>Νομικά έγγραφα</p> <p>Πιστοποιητικά</p> <p>Πληρεξούσια - εξουσιοδοτήσεις</p> <p>Σεπτεμβριανά</p> <p>Ταυτότητες (νουφούσια)</p>
Κτίρια	<p>Ημερολόγιο εργασιών</p> <p>Σχέδια</p> <p>Φωτογραφίες</p>
Εφημερίδες	<p>Πολιτικές εφημερίδες</p>
Προγράμματα εκδηλώσεων	<p>Εορτολόγιο</p> <p>Λεύκωμα εορτής</p> <p>Προσκλήσεις</p> <p>Χοροεσπερίδα</p>

	Χοροημερίδα
Άλλα έγγραφα	Βιβλία - εγχειρίδια - περιοδικά Διαβατήρια Διαφημίσεις Έγγραφα συλλόγων Ιατρικά έγγραφα Κατάλογος Κατάλογος βιβλίων βιβλιοθήκης Λόγοι Μουσική Οθωμανικά έγγραφα Προσωπικά έγγραφα Στατιστική Στρατιωτικά έγγραφα Σφραγίδες Σχέδια Φωτογραφίες Χρονικά

Η ολοκλήρωση της καταγραφής του υλικού πραγματοποιήθηκε μεταξύ των ετών 2008 και 2013. Υπήρξε αποτέλεσμα της επεξεργασίας του υλικού που προέρχεται από τους εξής φορείς: Δημοτικό Σχολείο Ταξιαρχών Μπαλάτ, κοινότητες Βλάχκας- Kum Καρι, Ζάμπειο Παρθεναγωγείο, Ιωακείμειο Παρθεναγωγείο, Ζωγράφειο Γυμνάσιο, κοινότητα Κανδυλλίου, κοινότητα Κουσκουντζούκ, κοινότητα Μπεϊκόζ, κοινότητα Μπεσίκτας, κοινότητα Κουρούτσεσμε, κοινότητα Πασάμπαχτσε, εφοροεπιτροπή Αντιγόνης (Πριγκηποννήσων), ενορία Αγ. Δημητρίου Πριγκήπου, ενορία Παναγίας Πριγκήπου, ενορία Αγ. Νικολάου Τζίμπαλι, Δημοτικό Σχολείο Χάλκης, κοινότητα Χαλκηδόνας. Το υλικό αυτό εκτείνεται χρονικά από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ως τα τέλη του 20ού αιώνα και

έχει συνταχθεί στην ελληνική, τουρκική και παλαιά τουρκική γλώσσα. Πραγματοποιήθηκε επίσης επεξεργασία και ταξινόμηση του Μητρώου Ανταλλαξίμων και της αλληλογραφίας των κοινοτικών φορέων με το τουρκικό κράτος, που αφορά τις αποζημιώσεις που εκείνοι διεκδικούσαν για τις καταστροφές που είχαν υποστεί κατά τα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου 1955 (φάκελος: Σεπτεμβριανά). Στη συγκεκριμένη διαδικασία εντάχθηκε και αριθμός φοιτητών του Τμήματος Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, υπό την καθοδήγηση της Έφης Κάννερ, στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης. Πρόκειται για τις φοιτήτριες: Γεωργία Αποστολάκου, Βασιλική-Κρυσταλλία Γάγγα, Μαρία Μιτζέλου, Ελευθερία Μπαλή και Ευαγγελία Χαλδαιάκη. Αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής υπήρξε ο εμπλουτισμός της ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων *Ανθεμούσα*: <http://anthemousa.netai.net/index.php/el/component/users/?view=login>.

Ένα μεγάλο μέρος των αρχείων (γύρω στο 30%) των Ρωμείκων κοινοτήτων της Πόλης αποτελείται από οθωμανικά και τουρκικά έγγραφα – χοτζέτια, αλληλογραφία με τις οθωμανικές και αργότερα τουρκικές αρχές, πρακτικά συνεδριάσεων εφοροεπιτροπών, πρακτικά συνεδριάσεων συλλόγων δασκάλων και καθηγητών, αποφάσεις δικαστηρίων για τα περιουσιακά στοιχεία των κοινοτήτων κλπ. Κάτι τέτοιο καταδεικνύει τις ελληνο-ορθόδοξες κοινότητες της Πόλης ως οθωμανικούς θεσμούς, αλλά και τις δραματικές αλλαγές που υφίστανται στα πλαίσια του τουρκικού κράτους.

Τα παλαιότερα έγγραφα (ελάχιστα) χρονολογούνται τις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα. Περισσότερα τεκμήρια (ολιγάριθμα όμως σε σχέση με το συνολικό όγκο) αφορούν το α' ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, ενώ το υλικό πληθαίνει από τη δεκαετία του 1860 κ.ε., περίοδο όπου οι ενορίες οργανώνουν και συστηματοποιούν τη λειτουργία τους. Σε ορισμένες κοινότητες παρουσιάζεται μια σχετική συνέχεια ως προς το υλικό από τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα ως τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (π.χ. Σταυροδρόμι). Αρκετές παρουσιάζουν μια συσσώρευση υλικού στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τη δεκαετία του 1970, άλλες από τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, ενώ κάποιες -και εδώ βαραινεί ιδιαίτερα η συγκυρία των Σεπτεμβριανών- διαθέτουν υλικό που χρονολογείται από το 1955 κ.ε. Εκτός από τα αρχεία των ενοριών και κοινοτήτων, έχει

φωτογραφηθεί αρχειακό υλικό φορέων, όπως η Μεγάλη του Γένους Σχολή, το Ζάππειο Παρθεναγωγείο, το Ζωγράφειο Λύκειο, το Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο, το Κεντρικό Παρθεναγωγείο, Το Ορφανοτροφείο Πριγκήπου καθώς και υλικό από ιδιωτικά αρχεία και από την Ένωση Κωνσταντινουπολιτών.

Με στόχο την περαιτέρω γνωριμία των ερευνητών με το υλικό αυτό και την επιστημονική επεξεργασία του διοργανώθηκε το μεταπτυχιακό σεμινάριο «**Αρχειακά τεκμήρια και κοινωνική Ιστορία των Ρωμιών της Πόλης**» στο Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης από τον Κώστα Γαβρόγλου και την Έφη Κάννερ. Το σεμινάριο πραγματοποιήθηκε κατά τα ακαδημαϊκά έτη 2008-2009 και 2009-2010. Κατά το ακαδημαϊκό έτος 2008-2009 διεξήχθη σε συνεργασία με το Τμήμα Ιστορίας- Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συμμετείχαν δε σε αυτό πολλοί ερευνητές της ρωμείκης κοινότητας/μειονότητας της Κωνσταντινούπολης, των οποίων οι μελέτες έχουν βασιστεί σε μεγάλο βαθμό, στο υλικό αυτό (Σάββας Τσιλένης, Δημήτρης Καμούζης, Κωνσταντίνα Ανδριανοπούλου, Φώτης Μπενλίσοϊ) αλλά και Έλληνες και ξένοι ιστορικοί όπως οι: Παρασκευάς Κονόρτας (Τμήμα Ιστορίας- Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών), Σία Αναγνωστοπούλου (Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Παν/μιο), Τάσος Αναστασιάδης (École Française d'Athènes- McGill University), Arzu Öztürkmen (Boğaziçi Üniversitesi), Hervé Georgelin, Αιμιλία Θεμοπούλου (Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών), Αναστασία Φαλιέρου (IFEA - Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών), Ρένα Μόλχο (βλ. τα αντίστοιχα προγράμματα του σεμιναρίου). Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές που συμμετείχαν στο σεμινάριο παρουσίασαν τα αποτελέσματα των ερευνών τους στο συνέδριο **Communautés, « nations », minorités. Grecs orthodoxes de la Méditerranée ottomane et post-ottomane (XIXe-XXIe siècles)** (Παρίσι, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 25-26 Ιουνίου 2009), που διοργανώθηκε από την UMR 8032 Études turques et ottomanes του CNRS και της École des Hautes Études en Sciences Sociales (Μερόπη Αναστασιάδου, Nathalie Clayer), την έδρα Ελληνικών Σπουδών της École des Hautes Études en Sciences Sociales (Κώστας Κωστής) και το Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου

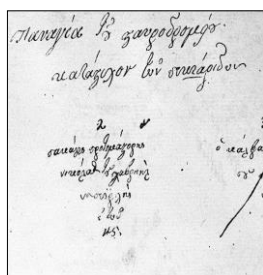
Αθηνών (Κώστας Γαβρόγλου, Έφη Κάννερ). Πρόκειται, συγκεκριμένα, για τις φοιτήτριες: Μαρία Ανεμοδουρά, Ρένια Παξινού, Ελευθερία Κυρίμη, Ειρήνη Γκουνταρούλη, Ρεγγίνα Κατσιμάρδου.

Στις δραστηριότητες του προγράμματος *Προγράμματος Εντοπισμού, Καταγραφής, Φωτογράφισης και Ψηφιοποίησης Αρχαικού Υλικού των Ρωμαϊκών Κοινοτήτων της Πόλης «Ανθέμιον»* εντάσσεται και η κατάρτιση βάσης δεδομένων που περιλαμβάνει την ύλη του Περιοδικού του *Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου* (1862-1921) με επιστημονική επιμέλεια της Έφης Κάννερ. Για τη συγκρότηση της συγκεκριμένης βάσης δεδομένων συνεργάστηκαν οι φοιτήτριες του Τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών Μαρία Βραχνέλη και Κατερίνα Μήλιου που καταχώρισαν τα σχετικά στοιχεία. Η συγκεκριμένη βάση δεδομένων βρίσκεται στη διάθεση των ερευνητών στο Εργαστήριο Ηλεκτρονικής Διαχείρισης Ιστορικών Αρχείων του Τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η βάση δεδομένων ολοκληρώθηκε το 2008.

Επίσης την περίοδο 2002-2010 ψηφιοποιήθηκε και η εφημερίδα *Απογευματινή* της περιόδου 1925-1940.

ΕΚΘΕΣΗ ΠΡΟΟΔΟΥ

ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

*Πρόγραμμα Εντοπισμού, Καταγραφής, Φωτογράφισης και
Ψηφιοποίησης Αρχαιακού Υλικού των Ρωμαϊκών Κοινοτήτων
της Πόλης*

*Καταγραφική Διάσωση Χωρικών Τεκμηρίων Κατοίκησης Ρωμαίων στην Πόλη: Αρχιτεκτονική-
Φωτογραφική Αποτύπωση, Αρχεία, Προφορικές Μαρτυρίες*

Καταγραφική Διάσωση Χωρικών Τεκμηρίων Κατοίκησης Ρωμιών στην Πόλη: Αρχιτεκτονική-Φωτογραφική Αποτύπωση, Αρχεία, Προφορικές Μαρτυρίες

Το Ιστορικό του Προγράμματος

Το πρόγραμμα για την Πολεοδομική – Αρχιτεκτονική και φωτογραφική Αποτύπωση των Στοιχείων της κατοίκησης των Ελλήνων της πόλης άρχισε τον Ιανουάριο του 1996 ως ένα έργο καταγραφικής διάσωσης, από επιστημονική ομάδα της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Στην ομάδα αυτή συμμετείχαν η αείμνηστη καθηγήτρια της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου Αννη Βρυχέα, ως επιστημονική υπεύθυνη, και οι συνεργάτες της Κατερίνα Πολυχρονιάδη, Γιώργος Μαρνελάκης, Σωτηρία Κορναροπούλου, Sorin Istudor, Καλλιόπη Δήμου, Σπύρος Νάσαινας,, Λίτσα Σικιώτη, Χρύσα Στεφάτου.

Τα δυο πρώτα χρόνια, μέχρι τον Φεβρουάριο του 1998, που ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση τεκμηρίωσης της βασικής ιδέας, πραγματοποιήθηκε διερευνητική δουλειά στην Πόλη και σε βιβλιοθήκες του εξωτερικού με παράλληλη σχεδιαστική εργασία που έγινε στην Αθήνα. Έκτοτε, η ερευνητική ομάδα έχει πραγματοποιήσει πολλά ταξίδια στην Κωνσταντινούπολη και έχει ολοκληρώσει το έργο της καταγραφής των χώρων των αντικειμένων και του κτιριακού πολιτιστικού πλούτου, τον οποίο δημιούργησαν και στον οποίο έζησαν και ζουν οι Ρωμιοί της Πόλης: Έχουν πραγματοποιηθεί επισκέψεις σε 30 ενορίες, έχουν αποτυπωθεί πλήρως 15 χωρικά σύνολα, 35 σχολεία, 2 νεκροταφεία και 5 κοινοτικά κτίσματα (φιλόπτωχες, εφορίες, γυμναστικοί σύλλογοι κ.α.), ενώ όλες οι ενορίες που καταγράφονται από το 1850 έως 1965-66 έχουν εντοπισθεί στους τοπογραφικούς χάρτες. Είναι σε στάδιο ολοκλήρωσης ένας μεγάλων αριθμός τελικών σχεδίων μετά από χρηματοδότηση του Κοινωφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση.

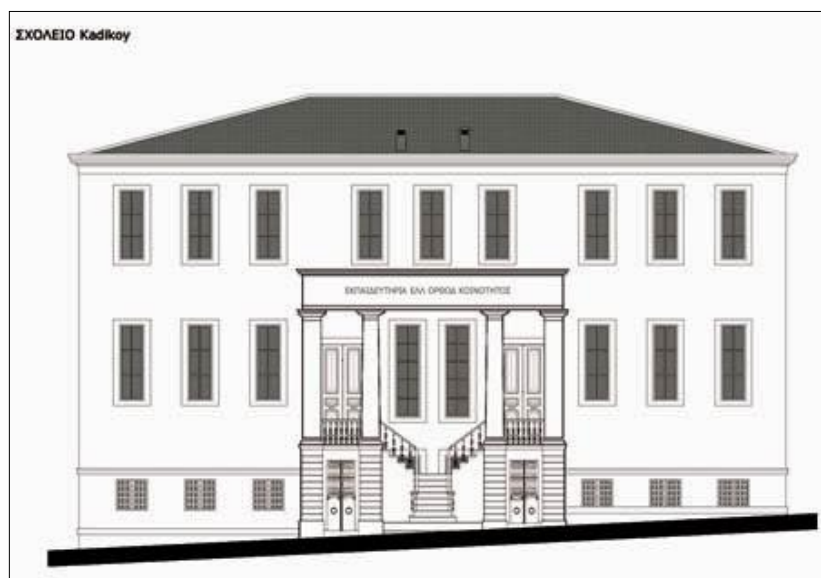
Το σύνολο του υλικού έχει συγκεντρωθεί στον Τομέα III, Αρχιτεκτονικός Χώρος και Επικοινωνία, της Αρχιτεκτονικής Σχολής, του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Είναι πρωτογενώς αρχειοθετημένο και ήδη η ομάδα εργάζεται για την ολοκλήρωση της ψηφιοποίησής του. Το αρχείο αποτελείται από: τοπογραφικούς χάρτες της σύγχρονης Κωνσταντινούπολης σε κλίμακα 1:1000 και 1:500, τοπογραφικά των αρχών του 20^{ου} αιώνα (όλα τα κτίσματα και τα χωρικά σύνολα έχουν εντοπισθεί στους χάρτες αυτούς, ακόμα

και κάποια που έχουν κατεδαφισθεί), σκίτσα αποτυπώσεων επιλεγμένων κτισμάτων, κατόψεις, όψεις, τομές, τοπογραφικά συνόλων και κτιρίων, αποτυπώσεις εξοπλισμού, πολύ μεγάλο φωτογραφικό αρχείο (σε ψηφιακή μορφή, σε films και σε slides), ψηφιακά video και συνεντεύξεις.

1. ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Η επιλογή του τίτλου του σχεδίου έρευνας δηλώνει συγκεκριμένες μεθοδολογικές επιλογές. Τα χωρικά τεκμήρια μιας Κοινότητας στο σύνολό τους (χώροι, κτίσματα, αντικείμενα) μας δίνουν πρόσθετες πληροφορίες για τις λειτουργίες της Κοινότητας και τον πολιτισμό της.

Το πεδίο καταγραφής διευρύνθηκε όχι μόνο στα γνωστά μνημειακά κτίρια, αλλά και στα ταπεινά, όχι μόνο στα θρησκευτικά ή κοινοτικά κτίρια αλλά και στις κατοικίες. Πρόκειται για μια πλήρη αρχιτεκτονική καταγραφή (κατόψεις, όψεις, τομές) των κτιρίων αλλά και του εξοπλισμού (έπιπλα και αντικείμενα) που διαμορφώνουν τον συγκεκριμένο χαρακτήρα τους.

ΣΧΟΛΕΙΟ ΧΑΛΚΗΔΟΝΑΣ

Τα κτίρια αυτά δεν αποτυπώθηκαν μόνο ως μονάδες αλλά και ως μέλη συνόλου (σε επίπεδο γειτονιάς και πόλης). Καταγράφηκαν οι μεταξύ τους χωρικές σχέσεις μέσα από αναπτύγματα και τοπογραφικά σχέδια. Οι σχέσεις εκκλησιών, σχολείων, κοινοτικών κτιρίων, κατοικιών, νεκροταφείων, και ο τρόπος που οριοθετούνται ή διαχέονται σε σχέση με την υπόλοιπη πόλη.

Κάθε λεπτομέρεια που αφορά τον χώρο, μπορεί να είναι πολύτιμη σε πληροφορίες, μηνύματα και σημασίες. Μόνο μέσα από ένα τέτοιο διευρυμένο επαναπροσδιορισμό, μια καταγραφική διάσωση των χωρικών τεκμηρίων των κοινοτήτων των Ρωμιών της Πόλης αποκτάει την βαρύτητα που αντιστοιχεί στην συνθετότητα του θέματος που επιδιώκει να εξυπηρετήσει.

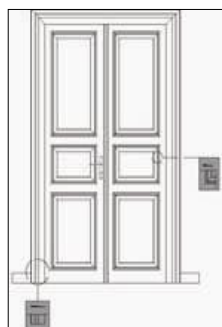
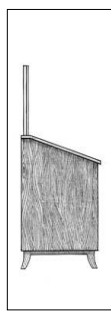

ΖΩΓΡΑΦΕΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ (όψη)

Η επίσκεψη σε κάθε χωρικό σύνολο και κτίσμα (από την Ευρωπαϊκή, στην Ασιατική πλευρά της Πόλης και στα νησιά) είχε πάντα διπλό ενδιαφέρον, αρχιτεκτονικό και ανθρωπολογικό. Τα κτίσματα στα οποία αναφερόμαστε συνήθως είναι μέρη συνόλων στα οποία υπάρχει φύλακας (που τα περιποιείται και τα συντηρεί ή ακόμα μένει σε αυτά με την οικογένειά του). Πρόκειται συχνά για εξαιρετικά παραδείγματα οικειοποίησης του χώρου που λειτουργικά σχεδιάστηκε για άλλο σκοπό. Σε πολλές περιπτώσεις τα κτίσματα ήταν σε επικίνδυνα κακή κατάσταση (κάποια μέρη τους ή ολόκληρα) ή είχαν χρόνια να

ανοιχτούν σε κάποιον επισκέπτη ενώ άλλα έδιναν την εντύπωση ότι λειτουργούν καθημερινά και υποδέχονται δεκάδες επισκέπτες. Κάθε φορά η ομάδα έπρεπε να προσαρμόσει τη μέθοδο εργασίας ανάλογα με τις συνθήκες που είχε να αντιμετωπίσει και να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητές της και τον χρόνο της με τον καλύτερο τρόπο.

Σε κάθε επίσκεψη έπρεπε να εντοπιστούν οι σχέσεις των κτισμάτων με το χωρικό σύνολο, να σχεδιαστούν σε σκαριφήματα και να μετρηθούν όψεις και κατόψεις όλων των ορόφων, τύποι παραθύρων και θυρών, επιλεγμένες λεπτομέρειες (π.χ. ένα ξύλινο ταβάνι), επίπλωση και διατάξεις. Ταυτόχρονα πραγματοποιούνταν συστηματική φωτογράφιση, που περιλάμβανε εκτός από την φωτογράφιση των κτιρίων το περιβάλλον τους και την ευρύτερη γειτονιά. Σε πολλές περιπτώσεις έγινε καταγραφή και σε video, προκειμένου να μεταφέρουμε μαζί με την εικόνα τον ρυθμό, τις σχέσεις, την ατμόσφαιρα και τους ήχους. Τέλος σημαντική ήταν κάθε είδους πληροφορία που προέρχονταν από προφορικές μαρτυρίες κατοίκων της περιοχής (ρωμιών ή άλλων εθνικοτήτων) και από επιγραφές (π.χ. στοιχεία για τον αρχιτέκτονα).

*ΖΩΓΡΑΦΕΙΟ (κινητός
εξοπλισμός)*

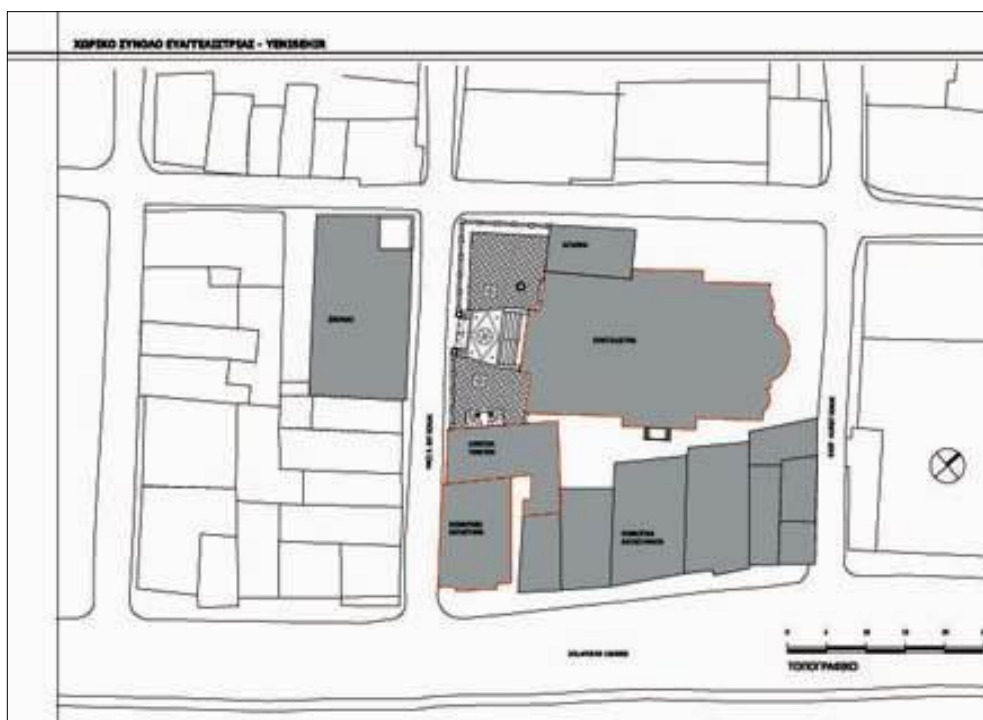
*ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ (θύρα
εσωτερική)*

2. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Η ερευνητική εργασία της ομάδας ολοκληρώνεται στην Αθήνα όπου και συγκεντρώνεται το μεγάλο σε όγκο υλικό που έχουμε μαζέψει κατά την επιτόπια έρευνα (σκίτσα αποτύπωσης, υπόβαθρα, φωτογραφίες, video).

Ένα πρώτο στάδιο αφορά τη σχεδίαση (κατόψεις, όψεις, τοπογραφικά, έπιπλα, διατάξεις στον χώρο αντικειμένων και κτιρίων). Από το 2000, η σχεδίαση, γίνεται με τη βοήθεια προγραμμάτων CAD (Computer-Aided Design) ενώ για τις φωτογραφίες και τα video χρησιμοποιούνται προγράμματα επεξεργασίας ψηφιακής εικόνας.

Το δεύτερο στάδιο αφορά την οργάνωση του υλικού. Το σύστημα που διαμορφώθηκε προέκυψε από το ίδιο το σύστημα οργάνωσης των Ρωμαϊκών κοινοτήτων της Πόλης. Σχηματικά περιγράφεται: Κωνσταντινούπολη – Αρχιεπισκοπές – Ενορίες (τοπογραφικό) – Χωρικά Σύνολα (τοπογραφικό) – Κτίσματα Πυρήνα (σχολεία, εκκλησίες, κοινοτικό κτίσματα και εξοπλισμός τους) – Κατοικίες (και εξοπλισμός τους).

ΧΩΡΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ - YENISEHIR

Στόχος ήταν η δημιουργία μιας ψηφιακής βάσης δεδομένων, η οποία θα δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να συλλέξει τις πληροφορίες που αναζητά 'ταξιδεύοντας' στην Κωνσταντινούπολη μέσα από τις Ενορίες και τις Κοινότητες. Ξεκινώντας από μια αεροφωτογραφία της Κωνσταντινούπολης, στην οποία έχουν εντοπιστεί όλα τα σύνολα των τριών αρχιεπισκοπών και των ενοριών τους, ο ερευνητής θα μπορεί να κινείται από κλίμακα σε κλίμακα ενώ παράλληλα θα έχει πρόσβαση σε ένα πλήρες φωτογραφικό αρχείο και σε πληροφορίες ιστορικό-κοινωνικού χαρακτήρα. Η 'πλοήγηση' στη βάση δεδομένων , αποβλέπει στην ανάδειξη των σχέσεων των κτισμάτων στο χώρο, και στην παρουσίαση του κτισμένου περιβάλλοντος ως αποτέλεσμα δράσεων και κοινωνικής συμπεριφοράς και όχι ως παράθεση κτιρίων βασισμένη σε μια αποσπασματική θεματική κατάταξη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Προτάσεις ερευνητικής αξιοποίησης των αρχειακών τεκμηρίων.

[Από το Έφη Κάννερ, «Οικονομικός και κοινωνικός ρόλος των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της Πόλης: μια πρόταση για την ερευνητική αξιοποίηση των αρχειακών τεκμηρίων της ζωής των Ρωμιών της Πόλης», *Μνήμων* 28 (2006-2007), σ. 267-286].

Από τη μελέτη του αρχειακού υλικού των ρωμέικων κοινοτήτων και ενοριών της Πόλης διακρίναμε κάποιες ερευνητικές κατευθύνσεις, τις οποίες παρουσιάζουμε, ενδεικτικά, παρακάτω. Η γενική ερευνητική «ομπρέλα» που προτείνουμε εδώ φέρει τον τίτλο *Οικονομικός και κοινωνικός ρόλος των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων της Πόλης*.

Οι ενορίες και οι κοινότητες της Κωνσταντινούπολης θεσμοθετούν τη λειτουργία τους από τη δεκαετία του 1870, στη βάση άτυπων πρακτικών που προϋπήρχαν. Σε αντίθεση με άλλες περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι ενορίες και οι κοινότητες της Πόλης δεν συνενώνονται διοικητικά –δεν δημιουργήθηκε ποτέ μια ενιαία Ορθόδοξη κοινότητα της Κων/πολης. Κάποιες ενορίες συνενώνονται σε χωριστές κοινότητες –π.χ. κοινότητα Σταυροδρομίου, Χαλκηδόνας κλπ.- ενώ άλλες διατηρούν την αυτονομία τους^[1]. Δεδομένου ότι ο διοικητικός και φορολογικός ρόλος τους παύει να υφίσταται από την περίοδο των Μεταρρυθμίσεων και εξής, ως συνέπεια της συγκεντροποίησης της οθωμανικής κρατικής εξουσίας, ο ρόλος των κοινοτικών και ενοριακών αρχών θεσμοθετείται στη βάση της εκπροσώπησης της κοινότητας και της ενορίας, της μέριμνας για την εκπαίδευση και για τους απόρους, καθώς και για ζητήματα πνευματικού χαρακτήρα. Όπως έχει δείξει η πρόσφατη βιβλιογραφία, μέσα από τις λειτουργίες αυτές η ενορία και η κοινότητα καθίστανται μηχανισμοί ένταξης των Ορθοδόξων στις οθωμανικές δομές^[2] και «κατοχύρωσης» στην Πατριαρχική Ορθοδοξία κάποιων πληθυσμών που διεκδικούσαν οι αντίπαλοι εθνικισμοί. Η εξέταση του οικονομικού και κοινωνικού ρόλου των κοινοτήτων και των ενοριών μπορεί να περιστραφεί, επομένως, γύρω από την πορεία των κοινοτικών αυτών δραστηριοτήτων.

Μηχανισμοί ενοριακής και κοινοτικής θεσμοποίησης και εκπροσώπησης

- Μέσα από ποιες διαδικασίες κάποιες ενορίες συνενώνονται σε κοινότητες (Σταυροδρομίου, Χαλκηδόνας, Κοντοσκαλίου, Μ. Ρεύματος) και πότε; Σύγκριση με τις ενορίες που δεν συνενώνονται σε κοινότητες. Για ποιους λόγους παρατηρείται αυτή η διαφοροποίηση;

Κεντρικές εφορίες κοινοτήτων/ εφορίες ναών, σχολών, νεκροταφείων: ποιοι συμμετέχουν στις Κεντρικές Εφορίες και ποιοι στις επιτροπές των επιμέρους θεσμών; Πώς σχετίζεται η κοινωνική προέλευση με τη συμμετοχή στον κάθε θεσμό; Πώς τα μέλη της κάθε επιτροπής δομούν την ταυτότητα του κάθε θεσμού και, συνεπακόλουθα, τη δική τους μέσω αυτού;

- Κοινωνικά δίκτυα που οδηγούν στην ανάδειξη στα κοινοτικά και ενοριακά όργανα. Δίκτυα που δημιουργεί η συμμετοχή στα όργανα αυτά. Σχέσεις των κοινοτικών και ενοριακών αρχών μεταξύ τους. Επίσης ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις των κοινοτικών και ενοριακών αρχών με φορείς ευρύτερης εμβέλειας, όπως το Πατριαρχείο και το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο.
- Εκλογικοί μηχανισμοί: πώς εξελίσσονται και μέσα από ποιες διαδικασίες; Πώς εξελίσσονται μέσα στο χρόνο τα κριτήρια καθορισμού της ιδιότητας του εκλογέα και του εκλέξιμου (ηλικιακά, έμφυλα, κριτήρα «ηθικής» κλπ.); Ήταν ενιαία για όλες τις ενορίες και τις κοινότητες;

- Πώς εξελίσσεται μέσα στο χρόνο η συμμετοχή στις κοινοτικές και ενοριακές συνελεύσεις, καθώς και στις εκλογικές διαδικασίες των κοινοτήτων;

Πόροι των ενοριών και των κοινοτήτων

- Συνδρομές προς την κοινότητα: πώς εξελίσσονται σε σχέση με τον πληθυσμό που εμφανίζεται στα μητρώα;

- Δωρεές προς την κοινότητα: εξέλιξή τους και εξέλιξη του ειδικού βάρους τους ως προς τα συνολικά έσοδα ενοριών και κοινοτήτων. «Τυπολογία» δωρεών: δωρεές των οικογενειών επιφανών εκπροσώπων του επιχειρηματικού κόσμου/ παραχωρήσεις ακινήτων προς την κοινότητα ή την ενορία από διάφορους ιδιώτες, λιγότερο επιφανείς, έναντι υπηρεσιών (η κοινότητα ή η ενορία αναλαμβάνουν την υποχρέωση να τους περιθάλλουν σε περίπτωση ασθένειας ή γήρατος). Έμφυλη διάσταση της δωρεάς. Σημασία του εσόδου αυτού για την κοινότητα.
- Εξέλιξη της οικονομικής συμπεριφοράς των κοινοτικών και ενοριακών αρχών. Με ποιον τρόπο οι κοινότητες και οι ενορίες επιχειρούν να αυξήσουν τα έσοδά τους; Πώς διαχειρίζονται τους πόρους τους;

Διαχείριση και σημασιοδότηση της φτώχειας

- Ελέη: σε τι συνίστανται (χρήματα, τρόφιμα, κάρβουνα κλπ.) και σε ποιους χορηγούνται; Με ποια κριτήρια (έμφυλα, ηλικιακά, εθνοθρησκευτικά κλπ.); Τι ποσοστό αντιπροσωπεύουν επί των συνολικών δαπανών της κοινότητας; Χρονική εξέλιξη της πρακτικής αυτής και της σημασιοδότησής της.

Φιλανθρωπικές και φιλεκπαιδευτικές αδελφότητες, συσσίτια απόρων μαθητών: εξέταση της ιστορίας κάποιων φιλανθρωπικών φορέων που σηματοδοτούν τη μεταβολή αντιλήψεων και πρακτικών σχετικά με τη φτώχεια, την κοινωνική ένταξη ή τον κοινωνικό αποκλεισμό, από τη δεκαετία του 1860 κ.ε. Η μελέτη της ιστορίας του καθενός από τους φορείς αυτούς θα φωτίσει συμμαχίες και αντιπαραθέσεις που πυροδοτεί η νέου τύπου διαχείριση της φτώχειας και που λειτουργούν ως μοχλός για γενικότερες αλλαγές

- Φιλανθρωπικοί φορείς μετά το 1923: σε τι διαφοροποιείται η δραστηριότητά τους σε σχέση με εκείνη των φορέων της προηγούμενης περιόδου; Η εξέλιξη στη νοηματοδότηση και διαχείριση της φτώχειας θα πρέπει να συσχετιστεί με το γεγονός ότι μετά το 1923 οι Ρωμιοί μετατρέπονται σε μειονότητα και, συνεπώς, εκλείπουν για αυτούς οι δυνατότητες ένταξης στις κρατικές δομές και άσκησης εξουσίας που, θεωρητικά, υπήρχαν για τους μη μουσουλμάνους από την περίοδο των οθωμανικών Μεταρρυθμίσεων μέχρι και τις αρχές της β' δεκαετίας του 20ού αιώνα.

Έμμισθη απασχόληση κοινοτικών υπαλλήλων

Η έμμισθη απασχόληση ατόμων από την κοινότητα είναι προϊόν της θεσμοθέτησης των λειτουργιών των κοινοτήτων και, συνεπώς, του εξορθολογισμού των δραστηριοτήτων τους. Από το υλικό προκύπτει ότι οι κοινότητες αποτέλεσαν για σημαντικές ομάδες ανθρώπων μέσο εισόδου στη μισθωτή εργασία. Στην κατεύθυνση αυτή πρωτοστατεί το Σταυροδρόμι, η πιο πολυπληθής και εύπορη ρωμέικη κοινότητα της Πόλης. Το φαινόμενο, όμως, αυτό παρατηρείται και στις υπόλοιπες κοινότητες και ενορίες, σε διαφορετικές διαστάσεις, έστω.

- Ποιες είναι οι επαγγελματικές ομάδες, που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα των παραπάνω διαδικασιών (δάσκαλοι και δασκάλες, ιερείς, γραμματείς, θυρωροί, νεκροθάφτες κλπ.) και η ιεραρχική διαφοροποίηση μεταξύ τους ως προς τις απολαβές και το κύρος;
- Εργασιακή πολιτική κοινοτήτων: πολιτική προσλήψεων, καθορισμός προσόντων για κάθε θέση, μισθολογικές πρακτικές.
 - Εργασιακή σχέση υπαλλήλων- κοινότητας. Δίκτυα/ πελατειακές σχέσεις μεταξύ έμμισθων υπαλλήλων και ενοριακών/ κοινοτικών αρχών. Ατομικές και συλλογικές μορφές διεκδίκησης από πλευράς των υπαλλήλων.
 - Φιλανθρωπία/ κοινωνική αλληλεγγύη/ σύστημα ασφαλίσεων-συντάξεων: εξέλιξη των συγκεκριμένων πρακτικών και εννοιών στο χρόνο. Πότε καθιερώνεται η λειτουργία των ταμείων ασφαλίσεων/ συντάξεων; Στο πλαίσιο ποιων συγκυριών; Ιδρύονται ταμεία σε κάθε κοινότητα; Η συγκρότηση των ταμείων μεταβάλλει προγενέστερες αντιλήψεις περί κοινωνικής αλληλεγγύης; Συμμετοχή στη διοίκησή τους.
 - Γυναίκες έμμισθες υπάλληλοι της κοινότητας: δασκάλες, τροφοί. Εσωτερικές σχέσεις/ ιεραρχήσεις στην κάθε κατηγορία. Σχέσεις με τις ενοριακές και κοινοτικές αρχές. Σηματοδότηση των γυναικείων αυτών επαγγελματικών δραστηριοτήτων από τις αρχές, τα ευρύτερα σώματα ενοριτών, καθώς και από τις ίδιες τις εργαζόμενες.

- Συγκρότηση επαγγελματικών δικτύων.
- Θα μπορούσαν, ακόμη, να μελετηθούν ατομικές επαγγελματικές διαδρομές ατόμων, ανδρών και γυναικών, που τελούν σε έμμισθη σχέση με την κοινότητα για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ενοριακή εκπαίδευση

- «Τυπολογία» εκπαιδευτηρίων: αριθμός τάξεων ανά ενοριακό σχολείο, μαθήματα ανά τάξη, αριθμός απασχολούμενων δασκάλων. Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος εγκαταλείπεται; Σε ποιες ενορίες και πότε;
- Τεχνική εκπαίδευση: καθιερώνεται κάποια στιγμή και σε ποια συγκυρία; Με ποια κίνητρα;
- Γυμνάσια: ποια αποτελούσαν κοινοτικούς θεσμούς και ποια κεντρικότερους εκπαιδευτικούς φορείς; Σε ποιες περιπτώσεις δημιουργούνται γυμνάσια υπό την εποπτεία των κοινοτήτων; Συζητήσεις γύρω από το χαρακτήρα τους (κλασική εκπαίδευση/πρακτική εκπαίδευση).
- Γυναικεία εκπαίδευση: πορεία που ακολουθεί η καθιέρωσή της ανά ενορία και κοινότητα. Η αποδοχή της είναι ομόφωνη από τις ενοριακές και κοινοτικές αρχές, όπως παρουσιάζεται στο δημόσιο λόγο;
 - Προγράμματα μαθημάτων σε αρρεναγωγεία και παρθεναγωγεία: συγκριτική εξέταση. Με ποια κριτήρια καταρτίζονται; Υπάρχει ομοφωνία ως προς αυτά;
 - Διοίκηση/ διαχείριση των εκπαιδευτηρίων: ομάδες εξουσίας γύρω από αυτήν. Ποιοι φορείς εκτός των ενοριακών επιτροπών έχουν λόγο ή διεκδικούν μερίδιο στη διαχείριση των σχολείων; Σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων.

- Σχολική υγιεινή: σχολικά κτίρια, καθαριότητα, ασθένειες, επιθεωρήσεις υγείας. Λόγοι περί παιδικής και νεανικής υγιεινής.
- Πειθαρχικοί σχολικοί μηχανισμοί: πώς εξελίσσονται; Λόγοι που αρθρώνονται γύρω από αυτούς και πρακτικές.
- Αριθμός μαθητών στα κοινοτικά και ενοριακά σχολεία: πώς εξελίσσεται; Προσκόμματα που αντιμετώπιζε η σχολική φοίτηση.
- Αλλαγές που προκαλεί η μετάβαση στο τουρκικό κράτος. Ποιες αρμοδιότητες ως προς την εκπαίδευση παραμένουν στα χέρια των κοινοτικών και ενοριακών επιτροπών και ποιες περνούν στα χέρια του κράτους; Πώς διαχειρίζονται τις μεταβολές αυτές οι κοινοτικές και ενοριακές αρχές;

Τα ερωτήματα αυτά θα τεθούν και για την περίπτωση «κεντρικών» εκπαιδευτικών φορέων, όπως το Ζάππειο παρθεναγωγείο ή η Μεγάλη του Γένους Σχολή.

Εξέλιξη της θρησκευτικότητας στους Ρωμιούς της Πόλης από την ύστερη οθωμανική περίοδο ως τις μέρες μας

Η μελέτη της εξέλιξης της θρησκευτικότητας μπορεί να περιλάβει, τόσο τη θέση της εκκλησίας και της θρησκείας στη ζωή των Ρωμιών της Πόλης, όσο και τη θεσμική θέση του κλήρου στην κοινότητα ή τη σχέση του Πατριαρχείου με τις κοινοτικές αρχές. Οι παράμετροι αυτές θα εξεταστούν στη διαφοροποίησή τους ανά ενορίες και κοινότητες, ανά φύλο, κοινωνικό στρώμα ή εθνοτική προέλευση.

- Ποσοστό πολιτικών και θρησκευτικών γάμων ή ονοματοδοσιών. Περιοδολόγηση/ διαφοροποίηση ανά γενεά: γάμοι με αλλόδοξους πριν και μετά το 1923. Πώς

αντιμετωπίζονται οι Ρωμιοί που παντρεύονται αλλόδοξους πριν από το 1923 και πώς μετά;

- Εξωμότες: αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις κοινότητες και ενορίες – από τις ενοριακές/ κοινοτικές αρχές και από τους απλούς ενορίτες; Αντιμετωπίζονταν κάποιες φορές ως διάυλοι επικοινωνίας μεταξύ της θρησκευτικής κοινότητας προέλευσης και εκείνης στην οποία προσχωρούν; Αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο πριν και μετά το 1923;
- Συχνότητα των ιεροπραξιών και εξέλιξή της. Έχει σημασία για τη μελέτη της θρησκευτικότητας να εξετάσει κανείς ποιες ακριβώς ιεροπραξίες πυκνώνουν ή αραιώνουν στο χρόνο - π.χ. σε ποια συχνότητα και από ποιους γίνονται ευχέλαια, πράξη που δεν σηματοδοτεί τα διάφορα στάδια της ζωής του ατόμου, όπως η βάπτιση ή ο γάμος.
- Πόσοι και ποιοι παρακολουθούν τις θρησκευτικές τελετές με την πάροδο του χρόνου από «ταξική», εθνοτική και έμφυλη άποψη; Κατά πόσο οι θρησκευτικές τελετές συνδέονται, μέσα στο χρόνο, με διαδικασίες εγκοινωνισμού και απόκτησης κοινωνικού κύρους; Η απομάκρυνση των ανδρών από τις θρησκευτικές τελετουργίες και η αριθμητική υπερίσχυση των γυναικών σε αυτές έχει ερμηνευτεί από τη διεθνή βιβλιογραφία ως αποσύνδεση των τελετουργιών αυτών από τις διαδικασίες απόκτησης κοινωνικού κύρους.
- Δωρεές προς τους ναούς: πώς εξελίσσονται στο χρόνο; Ποιοι προσφέρουν χρήματα, πόσα και σε ποια συχνότητα; Ποσοστά ανά κοινωνικό στρώμα, φύλο και εθνοτική προέλευση.
- Επιχορηγήσεις ενοριακών ναών από τις κεντρικές εφορίες των κοινοτήτων. Διαχείρισή τους από τις ενοριακές επιτροπές. Συμπλεύσεις/ αντιθέσεις γύρω από το πεδίο αυτό.

- Βουλγαρικό Σχίσμα, εξάπλωση της δραστηριότητας των καθολικών και προτεσταντών ιεραποστόλων: σηματοδοτούν κάποια αλλαγή στη θρησκευτική δραστηριότητα των ρωμιών ή στις σχέσεις κλήρου και λαού;
- Σχέσεις μεταξύ του Πατριαρχείου και των ενοριακών/ κοινοτικών αρχών.
- Θεσμική θέση του κλήρου στην ενορία/ κοινότητα. Πώς διαμορφώνεται αυτή με τη θεσμική συγκρότηση των κοινοτήτων;
- Σχέσεις κλήρου και λαού (πλατιών στρωμάτων ενοριτών). Πώς εξελίσσεται μέσα στο χρόνο;

Οικογενειακές στρατηγικές στις Ορθόδοξες κοινότητες της Κωνσταντινούπολης

- Σύνθεση των νοικοκυριών / δημογραφικές και γαμήλιες στρατηγικές ανά κοινωνική-επαγγελματική ομάδα.
- Σχέσεις στο εσωτερικό της οικογένειας/ νοηματοδότηση της οικογένειας από τα μέλη της: έμφυλες, ηλικιακές ή άλλου είδους ιεραρχήσεις, οικονομικοί/ συναισθηματικοί δεσμοί, ένταξη του ατόμου σε κοινωνικά δίκτυα μέσω της οικογένειας. Διαφοροποιήσεις ανά γενεά/ ανά κοινωνικό στρώμα.
- Πρακτικές ανάθεσης κηδεμονίας ανηλίκων. Ποιος αναλάμβανε την κηδεμονία; Μέσα από ποιες διαδικασίες; Ποια η εμπλοκή των κοινοτικών αρχών στις διαδικασίες αυτές;
- Έκθετα παιδιά: ανάδειξη ενός κοινωνικού προβλήματος (αφορά κυρίως το Σταυροδρόμι). Πρακτικές έκθεσης. Ποσοστό εκθέτων παιδιών που παρουσιάζονται ως βαφτισμένα και δηλώνεται το δόγμα τους. Ποσοστό τέκνων εξωμοτών. Αβάπτιστα παιδιά: ανίχνευση της προέλευσής τους. Ιστορία της Υπηρεσίας των Εκθέτων της Παναγίας, της αδελφότητας Τα Ορφανά της Παναγίας και της Επιτροπής των Δεσποινίδων

που δημιουργείται στα πλαίσια της τελευταίας: πτυχές της μεταβολής αντιλήψεων και πρακτικών σχετικά με τα έκθετα παιδιά.

- Πρακτικές υιοθεσίας: ποιες κοινωνικές ομάδες υιοθετούσαν συνήθως και για ποιους λόγους; Υιοθεσία ως πράξη ενίσχυσης της κοινότητας.

Η Ψηφιοποίηση του Αρχείου Εταμπλί Κωνσταντινουπολιτών (1930)

Οθωνία Ζαγκλή

Εθελόντρια της Οι.Ομ.Κω.

Η Οι.Ομ.Κω. ξεκίνησε εδώ και 2 χρόνια την προσπάθεια της ψηφιοποίησης του χειρόγραφου αρχείου που είχε καταρτιστεί στις αρχές της δεκαετίας του 1930 υπό την εποπτεία της τότε Κοινωνίας των Εθνών για να απογράψει τους Ρωμιούς της Κωνσταντινούπολης που ελάμβαναν τα πιστοποιητικά της μη-υπαγωγής στην Ανταλλαγή των Πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκία.

Η μορφή της απογραφής που έγινε φαίνεται στην παρακάτω φωτογραφία. Είναι ένα πολύ μεγάλο αρχείο χειρόγραφο στην Γαλλική γλώσσα στο οποίο για κάθε άτομο έχουν καταγραφεί το όνομα, επώνυμο, πατρώνυμο, μητρώνυμο, διεύθυνση κατοικίας, τόπος και έτος γέννησης και επίσης η φωτογραφία του εγγραφόμενου. Τα κείμενα είναι γραμμένα με κονδύλι – μελάνι που μερικές φορές δυσκολεύει την ανάγνωση των αρχείων. Σκοπός του έργου είναι καταγραφή σε αρχείο Excel των πληροφοριών του χειρόγραφου αρχείου ώστε να είναι εύκολη της εύρεσης ενός ατόμου που είχα απογραφεί. Κάθε φάκελος περιέχει 1000 άτομα.

LE SOUS-COMMISSION MIXTE POUR L'ÉCHANGE							
Registre pour l'Enregistrement							
N°	Nom de famille	Prénom	Nom du Père	Nom de la mère	Lieu et date de naissance	Domicile	Lieu d'inscription à l'Et. Civil
1	Αθανάσιος	Μιχαήλ	Σπύρος	Γεωργία	1864 Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη
2	Κωνσταντίνος	Τόσος	Γεωργία	Ανθή	1892 Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη
3	Κωνσταντίνος	Ανθή	Αλέξιος	Μαρία	1877 Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη
4	Αλέξανδρος	Κωνσταντίνος	Γεωργία	Ανθή	1898 Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη
5	Μαρίνος	Μαρίνος	Γεωργία	Ανθή	1885 Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη	Κωνσταντινούπολη

des Grecs Non-Échangeables					
Profession	Marié à	Documents Présentés	Décision de la S. Commission	PHOTO	OBSERVATIONS
Αξιωματικός	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος Αλέξιος 21/10/1891 Ανθή 18/10/1891	21/10/1891 18/10/1891		
Εργάτης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος Αλέξιος 21/10/1891 Ανθή 18/10/1891	21/10/1891 18/10/1891		
Αξιωματικός	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος Αλέξιος 21/10/1891 Ανθή 18/10/1891	21/10/1891 18/10/1891		
Εργάτης	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος Αλέξιος 21/10/1891 Ανθή 18/10/1891	21/10/1891 18/10/1891		
Αξιωματικός	Κωνσταντίνος	Κωνσταντίνος Αλέξιος 21/10/1891 Ανθή 18/10/1891	21/10/1891 18/10/1891		

Με την εντατική εργασία των εθελοντών μέχρι σήμερα έχει ψηφιοποιηθεί περίπου το 70% των αρχείων και αναμένεται η ολοκλήρωση του έργου τέλος του τρέχοντος έτους. Πρόκειται για μια πολύ χρονοβόρα και σύσκληση εργασία που απαιτεί επανελέγχους λόγω ασαφειών που υπάρχουν στα χειρόγραφα.

Στην επόμενη εικόνα παρουσιάζεται ενδεικτικά ο τρόπος της ψηφιακής καταγραφής που επιτρέπει την άμεση εύρεση με τα εργαλεία ταξινόμησης του προγράμματος Excel ενός απογραφέντα ατόμου.

868	PROX-39	PAGE-174	38868	PROTOPSALTI	ELENI	FOTI	KATINGO	1292	
869	PROX-39	PAGE-174	38869	MAKEHALEVIDIS	SARANTI	BODOS	DESPINA	1315	HASAKOY
870	PROX-39	PAGE-174	38870	SOLDARIDIS	YANNI (YOUVAN)	YANNI	OLGA	1331	ST.
871	PROX-39	PAGE-175	38871	SOLDARIDOU	OLGA	YANNI	KIRYAKITSA	1302	ST.
872	PROX-39	PAGE-175	38872	SOLDARIDOU	ANASTAS	YANNI	OLGA	1329	ST.
873	PROX-39	PAGE-175	38873	SOLDARIDOU	EFTIMIA	YANNI	OLGA	1328	ST.
874	PROX-39	PAGE-175	38874	SOLDARIDIS	YOUVAN	YANNI	OLGA	1331	ST.
875	PROX-39	PAGE-175	38875	PASSOS	MIHAL	DIMITRI	KOSTANTINA	1315	
876	PROX-39	PAGE-176	38876	PASSOS	ZAHARO	VASSIL	MARIGOULA	1320	GANOS
877	PROX-39	PAGE-176	38877	PASSOS	EVANGHELOS	MIHAL	ZAHARO	1341	
878	PROX-39	PAGE-176	38878	PASSOS	DIMITRI	MIHAL	ZAHARO	1926	GANOS
879	PROX-39	PAGE-176	38879	YORGHIADI	KATINA	KOSTANTI	FOTIKA	1319	TEKIRDAGH
880	PROX-39	PAGE-176	38880	SIDERIDIS	ANNA	FOTI	FLORA	1292	ISMIR
881	PROX-39	PAGE-177	38881	SIDERIDIS	ELLI	ANDREAS	ANNA	1327	ST.
882	PROX-39	PAGE-177	38882	MIHAİLIDIS	KOSTANTINA	HRISTO	AGLAIA	1323	YANYA
883	PROX-39	PAGE-177	38883	MIHAİLIDIS	DIMITRI	VANGHEL	KOSTANTINA	1928	
884	PROX-39	PAGE-177	38884	FISKOU	TERPSIHORI	KOTSO	ARGHIRO	1326	ST.
885	PROX-39	PAGE-177	38885	KATSAOURI	DIMITRI	YORGHI	ANASTASSIA	1276	
886	PROX-39	PAGE-178	38886	KUTUKSIOGLOU	STAVRI	ILIA	THEODORA	1292	KARA HISSAR CHALKI
887	PROX-39	PAGE-178	38887	KUTUKSIOGLOU	MARIKA	STAVRI	SEMELA	1924	ST.
888	PROX-39	PAGE-178	38888	H"ATHANASSIADIS	ELENI	ANASTAS	KIRYAKISTA	1307	ST.
889	PROX-39	PAGE-178	38889	TSERIS	VASSIL	KOSTI	MARINA	1298	YAUYA
890	PROX-39	PAGE-178	38890	TSERIS	ALEXANDRA	SOTIRI	VASSILIKI	1301	YAUYA

Το Αρχείο Επιτροπής Ποντιακών Μελετών

Δρ Παυλίδης Αντώνης

Επιτροπή Ποντιακών Μελετών

Εκ μέρους της Επιτροπής Ποντιακών Μελετών ευχαριστούμε την Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών για την πρωτοβουλία αυτή μαζί με το Ιστορικό Αρχείο του ΕΚΠΑ. Είναι σημαντικό να αποφασίσουμε σήμερα ποιο πρέπει να είναι μελλοντικό βήμα για την δημιουργία ενός φορέα συνεργασίας για τα Αρχεία που μας ενδιαφέρουν και αφορούν τον Ελληνισμό της Ανατολής. Η προσπάθεια αυτή θα αποκτήσει αξία εφόσον προχωρήσει μια ουσιαστική συνεργασία μεταξύ των φορέων για την ανάδειξη, διάσωση και την μελέτη των Αρχείων αυτών.

Η Επιτροπή Ποντιακών Μελετών είναι ο κορυφαίος επιστημονικός φορέας του Ποντιακού Ελληνισμού. Ιδρύθηκε το 1927, αμέσως μετά από την Γενοκτονία του Ελληνισμού του Πόντου, με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Τραπεζούντος Χρυσανθου που αργότερα υπήρξε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος το 1936. Τα τελευταία χρόνια η Επιτροπή Ποντιακών Μελετών έχει ψηφιοποίηση όλο το αρχείο της και το οποίο είναι προσβάσιμο στην ιστοσελίδα www.epm.gr. Μπορεί ένας ερευνητής να αντλήσει πλήθος πληροφοριών από την ιστοσελίδα αυτή. Σαν δεύτερο βήμα μετά από την ψηφιοποίηση του Αρχείου της Επιτροπή προχωρεί στην οργάνωση μαθημάτων της Ποντιακής Διαλέκτου σε όλες τις περιοχές της Ελλάδος. Δικαίως η Επιτροπή Ποντιακών Μελετών έχει χαρακτηριστεί ως η Κιβωτός του Ποντιακού Ελληνισμού. Από το έτος 1928 εκδίδεται ετήσια η επετηρίδα «Το Αρχείο του Πόντου» με πλήθος μελετών. Με τις προσπάθειες αυτές εκτιμώ ότι δημιουργείται μια νέα γενιά ερευνητών.

Τα πρωτότυπα αρχεία που διαθέτει η Επιτροπή είναι:

Α. Εκδόσεις

Αρχείο Πόντου (54 τόμοι, 1928-σήμερα)

Παραρτήματα (33 αυτοτελείς μονογραφίες)

Διάφορες άλλες εκδόσεις (χάρτες, λευκώματα, κάρτες, κ.ά.)

Β. Αρχεία

Εφημερίδες, περιοδικά

Επιτροπείας Ποντίων Κων/πόλεως

Κεντρικού Συμβουλίου Επαρχιών του Πόντου

Ηχογραφημένο αρχείο

Γ. Εφημερίδες –Περιοδικά

Αποκόμματα εφημερίδων (1918-1928, 281)

Journal de la Bourse (Athenes, 1922, 4 σελ.)

Le journal des Hellenes (Genève, 2 φ, 8 σελ, 1920)

«Αναγέννησις» (Αμισός, 1920, 1φ, 2 σελ)

«Ελεύθερος Πόντος» (Βατούμ, 1919-1920, 137 φ)

«Εποχή» (Τραπεζούς, 1920-1921, 3 φ)

«Φάρος της Ανατολής» (Τραπεζούς, 1910-1911, 89φ)

Δ. Αρχείο Επιτροπείας Ποντίων Κωνσταντινουπόλεως (1919-1922)

Αλληλογραφία έτους 1919 (164 σελ)

« « « 1920 (386 σελ)

« « « 1921 (60 σελ)

« « « 1922 (41 σελ)

Διάφορα έγγραφα (306 σελ)

Ε. Αρχείο Κεντρικού Συμβουλίου Επαρχιών του Πόντου
(1921-22)

Αλληλογραφία του Συμβουλίου (210 σελ)

Διάφορα έγγραφα (47 σελ)

Οικονομικά έγγραφα (84 σελ)

Στ. Ηχογραφημένο Αρχείο

Χρόνος: Από 10-3-1967, μέχρι 8-8-1967

Χώρος αποθήκευσης: 46 ψηφιακοί δίσκοι (Περί τις 210 συνεντεύξεις)

Περιεχόμενα: Ιστορία-κοινωνία- παράδοση

Με την ευκαιρία αυτή θέλω να τονίσω ότι θα πρέπει η οργανωτική επιτροπή της Ημερίδας να λάβει υπόψη τους εξής φορείς που διαθέτουν πλούσια αρχεία των Ρωμιών της καθ' ημάς Ανατολής:

- Το Σωματείο Παναγία Σουμελά.
- Η Εστία Νέας Σμύρνης και ειδικότερα το Αρχείο του Συλλόγου «ΑΝΑΤΟΛΗ» που είχε σκοπό την διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων σε όλη την Μικρά Ασία.

Κάποια συμπεράσματα

Κώστας Γαβρόγλου

Καθηγητής Πανεπιστήμιο Αθηνών

Από τις παρεμβάσεις των συνεδρών, φάνηκε πόσο σημαντική είναι η σημερινή πρωτοβουλία που γίνεται από κοινού ανάμεσα στο ΟΙΩΜΚΟ και το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Έχει, όμως, τεράστια σημασία να υπογραμμίσουμε τις παραινέσεις που υπάρχουν στο μήνυμα της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού μας Πατριάρχη που μας διάβασε ο Δρ.Σ.Ανεστίδης. Στο μήνυμα Του, ο Πατριάρχης για πρώτη φορά με τέτοια σαφήνεια, κάνει έκκληση να ανοίξουν τα αρχεία, να ζωντανέψει, δηλαδή, η ιστορία και να γίνει αντικείμενο επιστημονικής μελέτης. Μια τέτοια πορεία που μας υποδεικνύεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη, πρέπει να ιδωθεί και στο πλαίσιο της σημερινής μας πρωτοβουλίας και του έργου καταλογογράφησης, φωτογράφησης και ψηφιοποίησης των Αρχείων των Ορθόδοξων Κοινοτήτων της Πόλης που έχει ήδη γίνει από το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Απόντες από τη σημερινή μας εκδήλωση είναι όλοι όσοι με μεγάλη ευαισθησία για την ιστορία μας, φρόντισαν τα κοινοτικά αρχεία, τα ταξινόμησαν και προσπάθησαν να κάνουν το παν να τα προφυλάξουν από καταστροφές αλλά και από διάφορους που με άλλοθι την μελέτη των αρχείων, θέλησαν να τα πάρουν από τον φυσικό τους χώρο. Σε αυτούς τους ανώνυμους, σε αυτούς που κράτησαν ανοιχτές τις κοινότητες κάτω από τρομακτικά δύσκολες συνθήκες, οι Ρωμιοί χρωστάμε πάρα πολλά.

Στη σημερινή μας εκδήλωση, όμως, αισθητή είναι η απουσία του Μάνου Χαριτάτου, του ιδρυτή και της ψυχής του ΕΛΙΑ, ο οποίος δημιουργώντας ένα τεράστιο και μοναδικό υλικό, μας έμαθε ότι τα αρχεία αποκτούν σημασία όταν είναι ανοιχτά στους ερευνητές. Στον Χαριτάτο οφείλουμε πάνω από όλα την καλλιέργεια μιας κουλτούρας προσβασιμότητας, μιας πρακτικής του αρχείου ως χώρου έρευνας και εκπαίδευσης.

Απόντες, όμως, σήμερα είναι και εκπρόσωποι του Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, που δεν ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση μας. Δυστυχώς το Υπουργείο Εξωτερικών κατάφερε τα τελευταία χρόνια να έχει απέναντι του την επιστημονική κοινότητα, να μην ακολουθεί τις διεθνείς συμβάσεις για πρόσβαση σε Αρχεία και να

κρατά ερμητικά κλειστό ένα υλικό που ενώ η δημοσιοποίηση του δεν θα δημιουργήσει κανένα απολύτως πρόβλημα, η αδυναμία πρόσβασης σε αυτό από τους ερευνητές και ερευνήτριες λειτουργεί παραλυτικά ως προς την επιστημονική δουλειά.

Το μεγάλο πρόβλημα στις διαδικασίες ψηφιοποίησης δεν είναι η φωτογράφιση. Πολύ σημαντικότερο είναι η διαδικασία καταλογογράφησης και η δημιουργία εύχρηστων βάσεων δεδομένων. Συνήθως οι περισσότεροι πόροι ξοδεύονται στις φωτογραφήσεις, και όχι στα υπόλοιπα. Επιπλέον η προσβασιμότητα στα αρχεία είναι ένα στοιχείο δημοκρατίας που ενισχύει την έρευνα και την εκπαίδευση.

Θα προσπαθήσω να κωδικοποιήσω τις προτάσεις που έχουν γίνει στη διάρκεια της ημερίδας μαζί με ορισμένες προτάσεις που έχουμε ήδη συζητήσει και με τον καθηγητή Νίκο Ουζούνoglou, στη διάρκεια προετοιμασίας της ημερίδας μας.

1. Να συγκροτηθεί μια Επιτροπή Αρχείων υπό την ΟΙΩΜΚΟ που θα συντονίζει τα παρακάτω.
2. Επειδή υπάρχει μία πολυδιάσπαση των αρχείων, επειδή υπάρχουν πολλά αρχεία σε διαφορετικά μέρη, θα μπορούσε να γίνει ένας ενιαίος κατάλογος ώστε να γνωρίζουμε που υπάρχει τι.
3. Στα αρχεία θα πρέπει να προστεθούν αρχιτεκτονικά σχέδια και φωτογραφίες. Ενώ δίνεται μεγάλη σημασία στις φωτογραφίες, τα αρχιτεκτονικά σχέδια συνήθως αγνοούνται, κάτι που πρέπει να αλλάξει.
4. Μεγάλη είναι η σημασία των προφορικών αρχείων, και είναι πολύ λίγα. Πρέπει, οπωσδήποτε, να εμπλουτιστεί αυτός ο τομέας.
5. Μεγάλη έμφαση πρέπει να δοθεί στη συλλογή μουσικών αρχείων.
6. Να (ξανα)γίνει έκκληση σε συλλέκτες να δώσουν ότι έχουν στην κατοχή τους για καταλογογράφηση και ψηφιοποίηση και μετά να επιστραφεί στους ίδιους το υλικό αυτό. Ορισμένοι συλλέκτες το έχουν ήδη κάνει αυτό, ορισμένοι συλλέκτες έχουν αγοράσει αρχεϊακό υλικό από παλαιοπώλες όπου ουδείς γνωρίζει πώς βρέθηκαν εκεί κοινοτικά αρχεία. Παρ'όλα αυτά οι συγκεκριμένοι συλλέκτες με αυτόν τον τρόπο έσωσαν αυτά τα αρχεία από τον αφανισμό. Υπάρχουν, όμως, και άλλοι συλλέκτες στην κατοχή των

οποίων υπάρχουν κοινοτικά αρχεία, τα οποία έχουν οι ίδιοι ή μέλη οικογενειών του πάρει από τις κοινότητες. Αυτοί οφείλουν να τα επιστρέψουν στις κοινότητες όπου ανήκει αυτό το υλικό.

7. Να αρχίσει να γίνεται η διασύνδεση του αρχειακού υλικού, να διερευνηθούν τρόποι που οι ερευνητές που ήδη χρησιμοποιούν τα αρχεία, θα προτείνουν και τις διασυνδέσεις μεταξύ τους.

8. Να διαμορφωθεί ένα σχέδιο διεκδίκησης μέσω Υπουργείου Εξωτερικών διαφόρων Αρχείων των Ελληνικών Κοινοτήτων σε διάφορα μέρη του κόσμου, και να γίνουν οι απαραίτητες επαφές με το Υπουργείο, ώστε το θέμα των αρχείων να συμπεριλαμβάνεται στις διμερείς συμφωνίες.

Όλα τα παραπάνω, σε τελευταία ανάλυση αποτελούν ένα σύνολο τεχνικών και οργανωτικών ζητημάτων, εξαιρετικής, βέβαια, σημασίας. Όμως όλη αυτή η δουλειά χρειάζεται διάφορα ερευνητικά προγράμματα για να μπορεί να δίνει τους απαιτούμενους καρπούς. Έχει τεράστια σημασία, λοιπόν, να αρχίσουν να διατυπώνονται ερευνητικά ερωτήματα, να υπάρξουν συζητήσεις ανάμεσα σε ερευνητές από Ελλάδα και Τουρκία, να προχωρήσει η εκμάθηση των Οθωμανικών, να γίνουν ημερίδες σαν και τη σημερινή με έμφαση, όμως, στις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες έρευνες.